

Barcode - 99999990814620
Title - Pushtimargopadeshika.
Subject -
Author -
Language - gujarati
Pages - 165
Publication Year - 0
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

9 999999 081462

पुष्टिभागोपदेशिका Reg. No. 229

(भाग १)

आवृत्ति २
शोधित-प्रमाण.

प्रो. मनमोहन.
'साहित्यभूषण' 'शुद्धितरल'

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૮૮૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુજરાતી કૉપીરાઈટ ૧૮૮૨

વિષય મંડળ: ૮૪૪: ૫૨૨૪૩

શ્રીમદાષ્ટાદશચરણ વિજયસ્તોત્ર.

શ્રીમદ્ગોસ્વામિકૃષ્ણભૂષણ શ્રીજીવનેશાચાર્યાત્મજ
શ્રી. ડ. શ્રીચંદ્રશેખરલાલભાઈ મહારાજની આજ્ઞાથી

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

(ભાગ ૧.)

પ્રથમકક્ષા અને દ્વિતીયકક્ષા.

બાલકો શ્રીઓ અને પુષ્ટિમાર્ગના જિજ્ઞાસુમાટે
નિશાળોના ધોરણની પદ્ધતિથી સ્વયંમાં
આવેલી, સરલ સમજદાર વાર્તાઓથી
ભરપૂર, ધરખેડે પુષ્ટિમાર્ગ સમજવાનું
ઉત્તમ સાધન.

ગુજરાતી પાંચમા, ઇંગ્રિજ ફર્સ્ટ સ્ટેન્ડર્ડ અને તે પછીના
ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ ધોરણ કરી શકે.

લેખક—પ્રકાશક,

શાસ્ત્રી, ચીમનલાલ હરિશંકર.

‘ સાહિત્યભૂષણ ’ ‘ શુદ્ધદ્વિતરણ. ’
બોરસા.

દ્વિતીયાવૃત્તિ
સુધારાવધારા સાથે.] નંબર ૩. ૯-૧૩-૦ [પ્રત ૨૦૦૦
સવત્ર ૧૯૮૧ વર્ષારંભ

૧૨૧

ટોપીરાઈ લેખક શાસ્ત્રી-ચીમનલાલ હરિશંકરે

અમદાવાદ
ગ્રંથસતી ટોપીરાઈ

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું:—

- (૧) શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર ભટ્ટ, સોનીકલ્યા,
બોરસદ (જી. બેડા).
- (૨) દેશાઈ લલિતુભાઈ જગનલાલ. } મુ. અમદાવાદ.
ડૉ. રીચીરોડ—ઓફીસમાં.
- (૩) ચુનીલાલ કૃષ્ણારામ પંડિત, (બડામંદિર), ભૂલેશ્વર મુબાર્ક.
- (૪) જાણીતા બુકસેલરોને ત્યાં મુબાર્ક, અમદાવાદ.
- (૫) પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય નડિઆદ. (જી બેડા.)
- (૬) લાલબાવામંદિર ભૂલેશ્વર, મુબાર્ક.
- (૭) શ્રીગોકુલાધીશમંદિર, કેથીડૂલસ્ટ્રીટ ભૂલેશ્વર,
મુબાર્ક નં. ૨.

અમદાવાદ—સલાપોસરોડ, ધી ડાયમંડ બ્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં,
પરીખ દેવીદાસ જગનલાલે બાંધ્યું

श्रीभागवतप्रतिपद-मणिवर-भाषांशु-भूषितामूर्तिर्विजयते ।

श्रीमदाचार्यचरणाः ।

क्वचित्पाण्डित्य चेन्न निगमगतिः सापि यदि न
क्रिया सा सापि स्याद्यदि न हरिमार्गे परिचयः ।
यदि स्यात्सोपि श्रीव्रजपतिरतिर्नेति निखिलै-
शुणैःरम्य को वा विलसति विना बल्लभवरम् ॥

(श्रीप्रभुचरणाः)

અનુક્રમણિકા.

પાદ	નામ	પૃષ્ઠાક-
૧	પુષ્ટિમાર્ગ	૩
	મર્યાદા અને પુષ્ટિ (નોટમા)	૩
	પુષ્ટિનો અર્થ	૩
	પ્રભુ વરણ કેાનું ડરે છે ?	૫
	પુષ્ટિના દાખલા (નોટમા)	૬
૨	અહસઅંબ (ભાગ ૧)	૭
	જીવને પ્રભુનો વિયોગ	૭
	શ્રીમહાપ્રભુજીની ચિન્તા દૂર કરવા ભગવાનનું પ્રાકટય	૮
	અહસઅંબથી સર્વ દોષની નિવૃત્તિ અને નવા દોષો	
	કમ દૂર કરવા ?	૮-૯
૩	અહસઅંબ (ભાગ ૨)	૧૦
	અહસઅંબમા 'અહસ' શબ્દ મુકવાનો આશય	૧૦
	પાત્ર પ્રકારના દોષોનું વર્ણન	૧૧
	અહસઅંબ લીધેલા વૈષ્ણવે કેમ વર્તવું ? તેના ઉપર	
	નાગયજ્ઞદાસ વૈષ્ણવનો દૃષ્ટાન્ત	૧૩
૪	શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટય	૧૫
	શ્રીમહાપ્રભુજીને ભૂતલપર પધારવાની આજ્ઞા	૧૫
	શ્રીમહાચાર્યચરણનું કેવા કુલમા પ્રાકટય છે ?	૧૬
	પ્રાકટયના ધ્યાનનું અને પ્રાકટય સમયનું વર્ણન	૧૭
૫	સેવા	૧૮
	સેવાની આવશ્યકતા	૧૮
	સેવાના ત્રણ પ્રકાર	૧૮
	કુલનદાસનો નામસેવા માટે દૃષ્ટાન્ત	૨૦

પાઠ	નામ	પૃષ્ઠાક
૬	ગુરુનાં લક્ષણ	૨૧
	અજગર અને કીડીનું શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપેલું દષ્ટાન્ત	૨૧
	શાસ્ત્રમા ગુરુના કહેલા લક્ષણ	૨૨
	નિબન્ધમા કહેલા ગુરુના લક્ષણ	૨૩
૭	શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ (સ્વરૂપવિચાર)	૨૪
	મુખાવતાર કેમ કહેવાયા ?	૨૪
	વૈશ્વાનર કેમ કહેવાયા ?	૨૫
	મનુષ્યાવતાર કેમ લીધો ?	૨૫
	સૌન્દર્યનું નિધાન શ્રીમહાપ્રભુજી છે	૨૬
	શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય ભૂતલ ઉપર ન થયું હતું તો ?	૨૬
૮	ભક્તિવશતા (કવિતા)	૨૮
૯	અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર	૨૯
	કૃષ્ણહાસ મેધનનો દષ્ટાન્ત	૨૯
	આઠે અક્ષરનું માહાત્મ્ય	૩૦
૧૦	શ્રીવિદુલેશ પ્રભુચરણ (ચરિત્ર)	૩૨
	શ્રીવિદુલેશ પ્રભુચરણનું ચિત્રજી અને મગલાચરણ શ્લોક	૩૭
૧૧	અસમર્પિતનો ત્યાગ	૩૮
	આહારશુદ્ધિથી થતા ફાયદા	૩૮
	શ્રાદ્ધમા શું કરવું ?	૩૯
	અસમર્પિતનો ઉપયોગ કરવાને મન થાય તો ?	૩૯
	સમર્પણ કરવાને ગુચાય તો શું કરવું ?	૪૦
	દાન અને સમર્પણમા તફાવત	૪૦
૧૨	શ્રીગોકુલનાથજી (ચરિત્ર)	૪૩
	માત્રા ઉપર આદત	૪૫
૧૩	દૈવીજીવન	૪૬
	અખા ક્ષત્રિયાણીનો દષ્ટાન્ત	૪૬
	ચિન્તા શ્લેષ.	૪૭

પાદ	નામ	પૃષ્ઠાક્ર
૧૪	શ્રીહરિરાયજી	૪૬
	આપશ્રીનો મુદ્રાલેખ (ચિત્રજી)	૫૧
	શ્રીપુરુષોત્તમજી અને શ્રીહરિરાયજી	૫૧
	શિક્ષાપત્ર લખવાનો આશય	૫૩
૧૫	જય શ્રીકૃષ્ણ	૫૫
	કાને ઉદ્દેશીને ઝહીએ છીએ ?	૫૬
૧૬	શ્રીદેવકીનન્દનજી (ચત્રિ)	૫૭
૧૭	વૈષ્ણવનાં ચિન્હ	૬૦
૧૮	મનુષ્યજન્મ (ઝવિના)	૬૨
૧૯	શ્રીકૃષ્ણ (સ્વરૂપ વિચાર)	૬૩
૨૦	મૂર્તિ-સ્વરૂપ	૬૫
	અરૂપરૂપે આવિર્ભાવ	૬૫
	શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના જ સ્વરૂપનો વિચાર કરવો	૬૬
૨૧	પુષ્ટિમાર્ગનું મૂલ	૬૮
	અન્વયવ્યતિરેકમાટે અનુક્રમે સભા અને નૃગનો દૃષ્ટાન્ત	૬૯
૨૨	શ્રીમદ્વાચાર્યચરણોક્તશિક્ષાશ્લોકી	૭૧
૨૩	સ્વધર્મનિર્ણય	૭૨
	મેવાધર્મમા સ્વધર્મનો અન્તર્ભાવ	૭૪
	સેવાધર્મનું સર્વથી ઉત્કૃષ્ટપણું	૭૮
૨૪	અર્થનામનો બીજો પુરુષાર્થ	૭૯
૨૫	કામ નામનો ત્રીજો પુરુષાર્થ	૮૨
૨૬	વિદ્યાસ	૮૪
	અહ્માસ્મિનો દૃષ્ટાન્ત	૮૫
	કુલનદાસજીનો દૃષ્ટાન્ત	૮૬
	ચિત્રજી (શ્રીપુરુષોત્તમજી)	૮૮
૨૭	શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજ	૮૯
	વિદ્યાસપાદન	૯૦

પાક	નામ	પૃષ્ઠાક
૨૮	અન્વન	૯૨
	કામાખ્યદોષ ક્રોધ અને લોભથી થતું નુકસાન	૯૩
૨૯	કનકાલિષેક	૯૪
	કૃષ્ણદેવ રાગની સભામા વિજય	૯૫
	શ્રીયમુનાજી (ચિત્રજી)	૯૭
૩૦	શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર	૯૮
	આઠ સિદ્ધિઓ શ્રીયમુનાજી આપે છે	૯૯
	પ્રાકટ્યની વાત	૯૯
૩૧	પ્રાતઃસ્મરણ	૧૦૧
૩૨	ફક્ત એક જ	૧૦૩
	ઉત્કલદેશના રાજા ભોજદેવની સભામા ચાગ પ્રશ્નનો નિર્ણય	
૩૩	ભગવાનનાં ત્રણ સ્વરૂપ	૧૦૫
	ગગાજીનો દૃષ્ટાત	૧૦૬
	કોષ્ટકથી ત્રણ પ્રકારના સ્વરૂપની સમજણ	૧૦૭
	લોકાર્થી અને ક્ષિપ્ર જો ભગવાનને ભજો તો ?	૧૦૮
	વ્યૂહ	૧૦૮
૩૪	પુષ્ટિના ચાર ભેદ	૧૦૯
	પુષ્ટિભક્તિનું કોષ્ટક	૧૦૯
	પુષ્ટિપ્રવાહ ભક્તોના લક્ષણ	૧૧૦
	પુષ્ટિમયાદા ભક્તોના લક્ષણ	૧૧૦
	પુષ્ટિ-પુષ્ટિભક્તોના લક્ષણ	૧૧૧
	કેવલમયાદા	૧૧૨
	કેવલપ્રવાહ	૧૧૩
૩૫	પુષ્ટિસૃષ્ટિ	૧૧૪
૩૬	આસુરી સૃષ્ટિ	૧૧૭
	કોષ્ટકથી ચાર દુર્ગ ભેદનો સમજણ	૧૧૮
૩૭	વૈષ્ણવ કેને કહેવો ? (કવિતા)	૧૧૯

પાઠ	નામ	પૃષ્ઠાક
૩૮	‘વૈષ્ણવ નથી થયો’ (કવિતા)	૧૨૦
૩૯	વૈષ્ણવના નિયમો	૧૨૨
	વિવેક, ધૈર્ય, આશ્રય	૧૨૨
૪૦	વૈષ્ણવનાં લક્ષણ (કવિતા)	૧૨૩
૪૧	શ્રીભાગવત	૧૨૪
	આર અગ	૧૨૫
	શ્રીભાગવતમા ત્રણ પ્રકારની ભાષા	૧૨૫
	શ્રીભાગવત ઉપર સાહિત્ય	૧૨૬
	શ્રીભાગવતને શ્રુતિપણ્ય	૧૨૭
૪૨	પ્રેમબીજનુ પોષણ	૧૨૮
	સેવામા એકાગ્ર ચિત્ત રાખવું તે ઉપર આજ્ઞાણ	
	વૈષ્ણવનો દૃષ્ટાન્ત	૧૨૯
	પ્રેમ-આસક્તિ-વ્યસનના લક્ષણ	૧૩૦
૪૩	ઇન્દ્રિયનો વિનિયોગ (કવિતા)	૧૩૧
૪૪	પુરુષાર્થ ચોથો ભોક્ષ	૧૩૨
૪૫	સેવામાં ત્રણ પ્રતિબંધ	૧૩૭
૪૬	સેવામા ત્રણ ફલ	૧૪૦
	„ „ „ (કેાષ્ટક)	૧૪૨

પ્રથમભાગની

અનુક્રમણિકા

સમાપ્ત.

દ્વિતીયાવૃત્તિ માટે.

અન્ય વાંચનારની ફરજ.

આ અન્ય વૈષ્ણવોમાં અધિક પ્રિય થઈ પડ્યો. એ વાત પ્રત્યક્ષ છે. ચાર માસમાં બે હજાર પ્રતિ જનસમાજે જોત જોતામાં સંગ્રહી લીધી, અને બીજા અનેક પત્રો આવ્યા, કંઈ વાર્તામાં વંચાવી શરૂ કરી, કંઈ મંડળીમાં દાખલ થઈ કંઈ શાલામાં અભ્યાસક્રમમાં આવેખાઈ, કાંઈએ કુટુંબમાં અને ઘરમાં શિક્ષણ આપવા શરૂ કરી, અને હાલમાં વે. શા શાસ્ત્રીજી વસંતરામ જણાવે છે કે—વૈષ્ણવ મહાસભાએ પુષ્ટિમાર્ગો-પદ્દેશિકાને પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ચલાવી છે. કાંઈએ સો પ્રતિ મફત વહેંચી, કાંઈએ જસો કાંઈએ તણસો એમ વિનામૂલ્ય વહેંચાઈ. કારણકે અમે વિનામૂલ્ય વહેંચનારને ન્યૂનાધિક ન્યોછાવરની વ્યવસ્થા કરીઆપી હતી. આ વાચન પછી મારા ઉપર ગો બાલકોના, વિદ્વાનોના અને વૈષ્ણવ વર્ગના એટલા બધા અભિપ્રાય પત્ર આવ્યા છે કે તે અત્ર છાપવા સ્થલ નથી, અને તેમાં જો મારી શ્લાઘા હોય તો તેને સ્પર્શ પણ ન કરું પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગોપદ્દેશિકામાટે સામાન્ય રીતે અભિપ્રાયોમાં સર્વ સાધારણ શબ્દો નીચે મુજબ છે. (આ અભિપ્રાયના શબ્દો છાપતા પહેલાં ક્ષમા માગું છું. મારે આજસુ વૈષ્ણવોને આ શબ્દો ભેટ કરવા છે.

“ આ પુસ્તક બરોબર સમયે બહાર પડ્યું જે વખતે વૈષ્ણવો ગૃહશિક્ષણ દાખલ કરવાને તૈયાર થયા, અને કયા પુસ્તકથી અભ્યાસ કરાવવો ? એ પુસ્તકની મુઝવણમાં હતા તે મુઝવણ જરૂર આ પુસ્તકે દૂર કરી છે ”

“ આ પુસ્તક અમારા કુટુંબમાં હંમેશા વચાચ છે જટલો આ ગ્રંથથી અમે સ્વમાર્ગના જુદા જુદા વિષયો સમજવામાં કાંઈ શક્યા તેવા અન્ય ગ્રંથોથી અમે પ્રવેશ કરી શકતા ન હતા કારણકે તે એકજ વિષય ઉપર એક ગ્રંથ ભરેલો હોય, અથવા તો કઠિન હોય, અથવા ભાષા જડબાકાડ હોય, અથવા શૈલી સારી ન હોય, તો અમે સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવો શી રીતે સમજી શકીએ આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા તે સર્વ દોષોથી મુક્ત છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ કઠિન સિદ્ધાન્તને વાર્તાના રૂપમાં સમજાવી, કામલ બનાવી કામલ મગજના બાલકો અવ્યુત્પન્ન સ્ત્રી પુરુષો વાંચી શકે અને રસભરે પૂર્ણ કરે સમ્પ્રદાય પણ સમજે, એવી પદ્ધતિ હોવાથી ઉપોદ્ધાતમાં આ ગ્રંથથી સ્વધર્મમાં રચિ ઉત્પન્ન કરવાની જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તે જરૂર સાર્થક થાય છે. ”

હુ આ ગ્રંથ વાંચનારની પાસે નીચે પ્રમાણે દ્વય માગું છું.

૧. તમે આ ગ્રંથ સમ્પૂર્ણ વાંચ્યો ?

૨. તમેને આ ગ્રંથ વાંચવામાં ક્યાં ક્યાં હરકત પડી !
અને ક્યાં ક્યાં ન સમજ્યા ? અને સતોષ થયો હોય તો તે પણ જણાવશો .

- ૩ તમે તમારા ગૃહમાં કુટુંબમાં કેટલા પાઠ તૈયાર કરાવ્યા ?
- ૪ અથવા મંડલીમાં કેટલા વૈષ્ણવોને સંભળાવ્યા
- ૫ તમે તમારા ગામમાં વા જ્ઞાતિમાં વિનામૂલ્ય આ અન્થ વહેંચવા તૈયાર છો
- ૬ (તમે વિનામૂલ્ય વહેંચવા તૈયાર હો તો ન્યૂનાધિક ન્યો-છાવરની વ્યવસ્થા કરીશું)

જે જે પ્રમાણે સુધારા વધારા કરવાની જરૂર પડી તે આ બીજી આવૃત્તિમાં કર્યા છે અને પુરુષાર્થ ચોથા ' મોક્ષ ' નો પાઠ પણ સારી સરલ ભાષામાં વધુ લખ્યો છે

શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર

છ ખેડા — બોરસદ.

સૂચના.

આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકાના બીજા ભાગ માટે નામ નોંધાવો. જેમ માયાવાદીઓનો ચન્દ્રકાન્ત છે, તેવી શૈલીથી આ અન્થમાં બ્રહ્મવાદ લખાયો છે. શિરનામું ઉપર મુજબ છે.

મારે કંઈક કહેવું છે.

વણા વખતથી એવી માગણી થતી હતી કે ધાર્મિકશિક્ષણ આપવા માટે બાલકના હાથમા મુકવા લાયક પુષ્ટિમાર્ગીય ગ્રન્થ કયો? તેવો ગ્રન્થ આપણી પાસે હાજર ન હતો. તેમ જ બાલકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની ઘણી જ આવશ્યકતા છે એ વાત હરકોઈ કમુલ કરી રહ્યા છે. ઠારણ કે શાળામા કે નિશાળમા કે સ્કુલમા ધાર્મિક શિક્ષણનો તદ્દન અભાવ થઈ ગયો છે. સ્કુલમા તો આજ સુધી હિન્દુસ્થાનમા કેટલા બોર્ડ થઈ ગયા, તેની વાત શિખવાડશે કે હુમાયુ વિગેરે દેશી રાજાઓની નબલાઈ લણાવશે પરંતુ આપણા પરમપૂજ્ય ગુરુચરણોની વાત તો કાને પણ નહિ પડવા દે. પ્રાથમિક માધ્યમિક અને ઉત્તમ એવી ત્રણ પ્રકારની આજની કેળવણી લઈને નિકળેલા આપણા યુવાનોને સ્વધર્મ શું વસ્તુ છે, તેનું જ્ઞાન કયા છે? હવે બાકી રહ્યો. ગૃહસરકાર, આપણા વૈષ્ણવોના વરમા સેકડે પચાણુ ટકા એવા કુટુંબ છે, જેમને બ્રહ્મસમ્યક લીધા છતાં પણ પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું, એનું જ્ઞાન નથી હોતું જો આવા વૈષ્ણવો વિચાર કરે કે મારા ધરમા ધાર્મિક શિક્ષણ દાખલ કરવું છે, તો બાલકના હાથમા ધાર્મિક પુસ્તક કયું મુકવું? તે માટે ભારે મુઝવણ હતી મને. વણા વૈષ્ણવો, વિદ્વાનો અને જો શ્રીજીવતેશાચાર્યાત્મજ શ્રીરણછોડજી મહારાજ તરફથી, તેમજ એક બે વખત સુરતસ્થ જો શ્રીમદ્વજરત્નલાલજી મહારાજ તરફથી પણ આની ઢખતુ પુસ્તક ગ્યવા માટે સૂચના કરવામા આવી એટલે મેં એ કામ કરવા નિશ્ચય કર્યો અને પ્રથમ મેં નીચે પ્રમાણે મારી કલમ ઉપર કાણુ મેલ્યો.

પ્રથમ તો મારે પાઠ કેમ રચવા એનો અભ્યાસ કરવો પડ્યો. આમી સત્યદેવની શિક્ષણકલા, અને અન્ય પ્રોફેસરના શિક્ષણશાસ્ત્ર તથા અલ્ફાબાફ યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણવિજ્ઞાન વિગેરે વાંચી પાઠો કેમ બનાવવા, તે હું નમજ્યો. ત્યારબાદ મેં ગુજરાતી પહેલી બીજી ત્રણ ચોથી ચોપડી જેમ

પાત્ર પુસ્તક સુધી લણેલા છોકરાને કેમ રુચિ થાય એવો ક્રમ જોયો ત્યારબાદ ધર્મના પાઠોમા તે પદ્ધતિ ઉતારવાને મારે બહુ જ એકતાન થવું પડ્યું, કારણ કે ધર્મ સમજાવવો, બાલકની રુચિ કાયમ રાખવી, અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી એ સર્વ જાળવીને કામ કરવું રહ્યું હુકામા કહીએ તો મારે ધાર્મિક પુસ્તક બાલકના હાથમા મુકવું છે, છતાં વિષયગૌરવ રાખવું છે વિષયગૌરવ રાખ્યા છતાં કઠિન ન થઈ જાય, તે જાળવવું છે સરલ કરતાં વિષયગૌરવ ન જતું રહે આવે. મારે તરફનો વિચાર કરવો પડ્યો ઉપરાંત એક ગ્રીણી દૃષ્ટિ એ રાખવી પડી કે વાર્તાઓ અથવા વૃત્તાન્ત એવા મુકવા કે જેમાથી કઈ ઉત્તમ અવનવી સામ્પ્રદાયિક સંસ્કૃતિ વાચકના મગજમા આવે

આપના હસ્તમા આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા મુકતા પહેલાં મારે આપને કંઈક કહેવું છે, આ ગ્રન્થ મેં વિદ્વાનને માટે નથી કર્યો, તેમજ પડિત-મન્યને માટે નથી કર્યો, પરંતુ જે બાલકોને સ્ત્રીઓને અથવા આ પુષ્ટિ-માર્ગ જાણવાની ઇચ્છા હોય તેના હસ્તમા આ પુસ્તક મુકુ છું

જે પુષ્ટિમાર્ગ ભક્તિમાર્ગ છે, જે પુષ્ટિમાર્ગમા સેવા એ સાધન છે, અને સેવા એ જ ફલ છે જે પુષ્ટિમાર્ગને નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ તરીકે ઓળખીએ છીએ તે પુષ્ટિમાર્ગના બાલકના મગજમા પ્રારભમા વેદાન્ત-જ્ઞાન અથવા અન્યમાર્ગના ખડન મડન ન સમજાવતા, ન દંસાવતા, ભક્તિમાર્ગ જ સમજાવવા ઉચિત ધાર્યો, કારણ કે સેવા એ જ મારો સ્વધર્મ પુષ્ટિમાર્ગ છે, એવું સમજે

ચરિત્રો—આપણા માર્ગમા વિદ્વાન મહાનુભવી આચાર્યો થઈ ગયા છે એ જણાવાને, તેમજ સામ્પ્રદાયિક ઇતિહાસ કંઈક દરજે બાલકના ખ્યાલમા આવે, તે માટે શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીહરિરાયજી, શ્રીદેવકીનન્દનજી શ્રીપુરુષોત્તમજી એવા કેટલાક સુંદર ચરિત્ર મૂક્યા છે જેમાથી ઇતિહાસ ઉપરાંત અનુકરણીય શિક્ષણ મળે શ્રીદેવકીનન્દનજીને શ્રીગુસાધજી શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ના ઉચ્ચારથી ખેલાવતા હતા આવી રીતે આજના બાલકોને પણ મા બાપ અષ્ટાક્ષર મંત્રથી ખેલન કરાવે તો સહજ સંસ્કાર પ્રાપ્ત થાય આં શિવાય, કુલનદાસ, કૃષ્ણદાસમેધન, કૃષ્ણદેવરાજ તથા અ બા ક્ષત્રિયાણી

વિગેરે અનેક ભગવદીયોના ચરિત્ર સિદ્ધાન્તમા લખેલીને એવી ગુથણી કરી છે કે બાલકને વાતોમા જ સિદ્ધાન્તજ્ઞાન થઇ જાય

વૈષ્ણવતા—આ સાથે બ્રહ્મસમ્બધ શુ ? જયશ્રીકૃષ્ણ, અષ્ટાક્ષર, દૈવી-જીવન વૈષ્ણવતા ચિન્હ, વિગેરે પાઠો વ્યવહારિક વૈષ્ણવતાનુ શિક્ષણ આપવા માટે ગોઠવવામા આવ્યા છે વૈષ્ણવનુ લક્ષણ સમજવાને ૩૭, ૩૮, ૩૯ ૪૦ પાઠો મુક્યા છે

આ વખતે બે કક્ષા પાડી છે પ્રથમ કક્ષામા નીચ પાઠ છે દ્વિતીયકક્ષામા ૨૧ મી ૪૫ પાઠ છે પ્રથમ કક્ષા કરતા દ્વિતીયકક્ષામા કંઈક સાધારણ હિનાશ છે, પ્રથમકક્ષા પછી તે સમજાય એવો છે વધારે આગળ ચાલતા જરા કોઇ કોઇ પાઠમા સિદ્ધાન્તના છમકલા કરવા પડ્યા છે જેમકે ધર્મ નામના પુરુષાર્થને સમજવા માટે મારે સલાસદ અને ધર્માચાર્યનો સવાદ ગ્યવો પડ્યો તેમા અતરંગ બહિરંગ ધર્મનુ નિરૂપણ કરવુ પડ્યુ છે

સ્વરૂપજ્ઞાન—શ્રીમદ્દાપ્રભુજીનુ પ્રાકટય, અને ગુરુના લક્ષણ, શ્રીમદ્દા-પ્રભુજીનુ સ્વરૂપ, શ્રીકૃષ્ણનુ સ્વરૂપ, મૂર્તિ, શ્રીયમુનાજીનુ સ્વરૂપ શ્રીભાગવતનુ સ્વરૂપ, વિગેરે સિદ્ધાન્તનુ સ્વરૂપ સમજાવવા સરલ ભાષામા પાઠો યોજ્યા

હવે મારે સારાશમા કહેવાનુ કે આ માર્ગોપદેશિકા વાચનારને નીચેના પુસ્તકનો લાભ મળી જશે, તેને તે તે ગ્રન્થોનુ જ્ઞાન સારાશ રૂપે થઈ જાય પુષ્ટિમાર્ગ સમજવાને પુષ્ટિપુષ્ટિ વિગેરે ચારે ભેદ ઉપરાત પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શુ ? એમ સમજે, અને સરલતાથી ગ્રન્થ વાચી કાઢે આ પ્રથમ ભાગમા લગભગ ૨૫ ગ્રન્થો સમજવા સભવ છે

ગ્રન્થ	પાઠ
(૧) સિદ્ધાન્તગૂઢ્ય, (૨-૩)	(૧૩) મૂલરૂપનિરૂપણ (૧૮)
(૨) સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિ (૫-૩૩)	(૧૪) મૂર્તિપૂજનવાદ (૨૦)
(૩) શ્રીમદ્દાપ્રભુજીના ચરિત્ર પૈકી	(૧૫) પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા (૨૧)
કેટલોક ભાગ (૪) (૨૯-૩૨)	૩૪-૩૫-૩૬
(૪) સૌન્દર્યપદ્ય (૭)	(૧૬) શિક્ષાશ્લોકી... . (૨૨)

ઉપરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૅપીરાઈટ સંગ્રહ

૧૫

(૫) અષ્ટાક્ષરમંત્રનિરૂપણ (૯)	(૧૭) ચતુશ્લોકી ૨૩-૨૪-૨૫
(૬) શ્રીગુસામજીના ચરિત્રમાનો કેટલોક ભાગ (૧૦)	(૧૮) ભક્તિવર્ધિની (૨૬)
(૭) શ્રીગોકુલનાથજીનું ચરિત્ર (૧૧)	(૧૯) કામાખ્યદોષવિવરણ (૨૮)
(૮) સં નિબંધની કારિકા ૨૩૦ થી ૨૪૦ (૧૩)	(૨૦) શ્રીયમુનાષ્ટક (૩૦)
(૯) શ્રીહરિરાયજીચરિત્ર (૧૪)	(૨૧) પ્રાતસ્મરણ (૩૧)
(૧૦) જયશ્રીકૃષ્ણવાદ (૧૫)	(૨૨) દયારામભાષના કેટલાક કાવ્યો (૩૭-૩૮-૪૦)
(૧૧) તુલસીમાલાધારણવાદ (૧૬)	(૨૩) વિવેકધૈર્યાશ્રય (૩૯)
(૧૨) ઊર્ધ્વપુણ્ડ્રમાર્તણ્ડ (૧૭)	(૨૪) સેવાદ્વલ
	(૨૫) પુષ્ટિમાર્ગનિરૂપણ

મારે તો બાલકને આ ગ્રન્થથી કંઈ ઉત્તમ કોટીનું વિદ્યાન બનાવવું નથી, મારે તો ફક્ત સમ્પ્રદાયના તરફ અભિરુચિ કરવી છે આ સમ્પ્રદાયના બાલકો વારંવાર લાયબલ કેસ અને પુષ્ટિમાર્ગનો ઇતિહાસ જેવા અન્યાયથી ભરેલા પુસ્તકો વાંચી ભમી ન જાય અને મારો સમ્પ્રદાય શુદ્ધ છે એવું સત્ય સમજે, એ આ ગ્રન્થનો આશય છે જુદા આક્ષેપકોને મારી ભલામણ છે કે એક વખત આ પુસ્તક વાંચે અને પુનઃ પોતાનો અભિપ્રાય સમ્પ્રદાય માટે બાંધે

ઉપકારસ્મરણ—(૧) હું પ્રથમ તો શ્રીજીવનેશાત્મજ વિદ્યાનુરાગી સામ્પ્રદાયિકગ્રન્થોદ્ધારણ પ્રયત્નાત્મા શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજનો ઉપકાર માનું છું કારણ કે મને આપશ્રીએ આ ગ્રન્થની અંદર કેટલીક સૂચના કરેલી તે ઉપરાત અનેક પ્રકારની સહાય કરી છે વસ્તુતઃસ્તુ આ ગ્રન્થનો પ્રાદુર્ભાવ જ આપશ્રીની આજ્ઞાથી અને આપશ્રીના પ્રતાપથી છે, એમ કહેવાને મારું મન હર્ષાય છે

(૨) શ્રીમદ્ગોસ્વામિકુલભૂષણ વિદ્યાવિલાસી શ્રીમદ્વજરત્નલાલજી મહારાજે મને બેરસદ સુરત અને પેટલાદ મુકામે આવા ગ્રન્થમાટે આજ્ઞા કરેલી, સૂચનાઓ પણ કરેલી આપશ્રી સામ્પ્રદાયિક સિદ્ધાન્ત બાલકોના

હૃદયમાં સરલતાથી કેમ વ્યાપ્ત થાય એને માટે સુંદર યોજનાઓ અમલમાં મુકવાની ઇચ્છા ધરાવે છે

(૩) વે શા સ લગવચ્છાત્રનિષ્ણાત શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઈએ મને નિબંધાનુસારિણી સરણી દર્શાવી હતી મેં જાણ્યું કે-બાલકને તત્વ-દીપ જેવો અન્ય પ્રથમ હાથમાં મુકવો, એથી અરુચિ થશે, એવા ભયથી મેં આપની સૂચના બીજા ભાગ માટે રાખી છે તેમાં વિષય દર્શાવતા વખતે કહિનાશ થાય તો હરકત નહિ તે ઉપરાંત પ્રથમ ભાગનું સર્વ લખાણ જોઈ યોગ્ય સૂચના આપી ઉપકૃત કર્યો છે

(૪) સમ્પ્રદાયમાં રા તેલીવાલા મૂલચન્દ્રભાઈ તથા મહાશય ધિરુભાઈ સાકલીઆએ આ અન્ય જોઈ ‘ ધણે સારો ઉપયોગી અન્ય થશે ’ એમ આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો હતો આપે જે ચરિત્રો પ્રકટ કર્યા છે, તે પૈકી કેટલાક મને ઉપયુક્ત થયા છે

(૫) પ્રથમાવૃત્તિ વખતે તેમજ આ દ્વિતીયાવૃત્તિ વખતે વે-શા-સ શાસ્ત્રીજી વસતરામ ભાઈએ ખ્લોડ આપીને તથા પતાકાદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરીને ઉપકૃત કર્યો છે

આ સર્વનો આભારી લવદીપ

ચીમનશાસ્ત્રી

‘ સાહિત્યભૂષણ ’ ‘ શુદ્ધાદ્વૈતરત્ન ’

/

1944

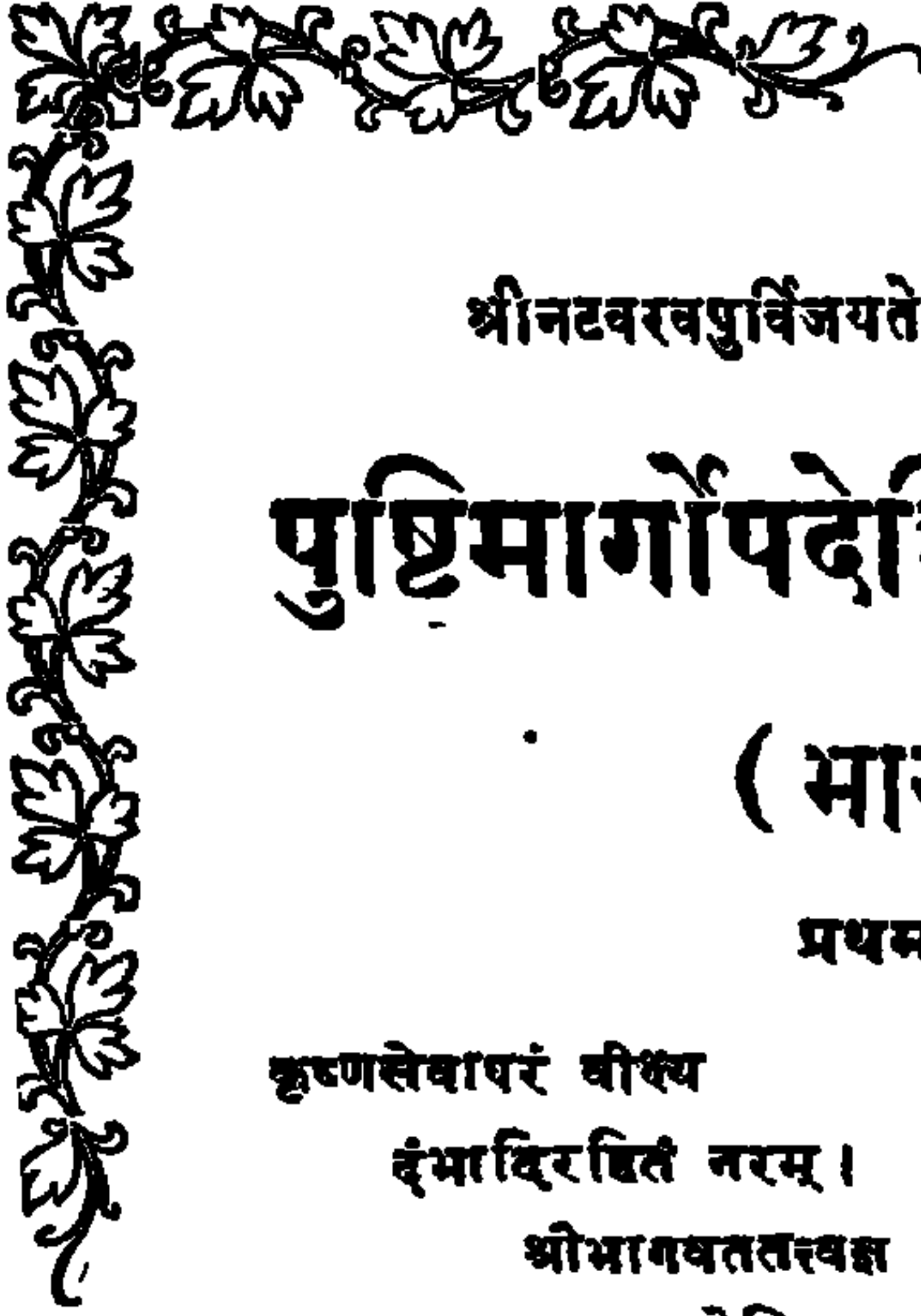
1944

1944

1

ગોંડ્રીજીવનેશાચાર્યાત્મજ-
શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજ
(સુ બાઈ-ધેરબ દર)

श्रीनटवरवपुर्विजयते ।

पुष्टिमागोपदेशिका

(भाग १)

प्रथमकक्षा.

कृष्णसेवाघरं वीक्ष्य

दंभादिरहितं नरम् ।

श्रीभागवततत्त्वज्ञ

भजेज्जिज्ञासुरादरात् ।

(श्रीमहाप्रभुजी)

चीमनसाक्षी,

‘ साहित्यभूषण ’ ‘ शुद्धाद्वैतरत्न ’

શ્રીપ્રભુચરણ અને સાત લાલણ.

શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ।

શ્રીમદાચાર્યચરણકમલેભ્યો નમઃ ।

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

પાઠ-૧ પુષ્ટિમાર્ગ.

ગોવિન્દ—ગુરુદેવ ! આપણા માર્ગનું નામ શું ?

ગુરુદેવ—આપણા માર્ગનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ છે.

ગોવિન્દ—પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?

ગુરુદેવ—પુષ્ટિ એટલે ભગવાનની કૃપા, આ કૃપા મેલવવાનો જે માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય. જેમા પરંપરાથી પ્રાપ્ત ‘શ્રીહરિના મંત્રનું ઉત્તમ જ્ઞાન હોય તેને માર્ગ અથવા સમ્પ્રદાય કહેવાય છે.’ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ માર્ગનો આપણે માટે પ્રચાર કર્યો.

ગોવિન્દ—કેમ વારુ ? પ્રચાર કરવાનું કારણ ?

(જે બાલક ધારણ કરી શકે તો નીચેના લક્ષણો કહેવા, યાદ ગળે કે બહારકારે ઠસાવો નહિ)

પુષ્ટિ એટલે પોષણ પોષણ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ ભગવાનનો અનુગ્રહ એવો તો બલવાન છે કે કાલ, કર્મ, સ્વભાવ પણ બાધ ન કરી શકે જીવની કૃતિથી બનીશકે એવા કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિરૂપ સાધનો શાસ્ત્રમા કહ્યા છે, તે આચરવાથી જે મુક્તિ મળે તેને મર્યાદા કહેવાય પરંતુ તે સાધનની દરકાર વિના જ ભગવાન કૃપા કરી પોતાના જ બલથી જીવનો ઉદ્ધાર કરી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે તે પુષ્ટિ.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ગુરુદેવ—પ્રભુને મેલવવાના સર્વ માર્ગો આ કલિયુગમાં નાશ થઈ ગયા, મન્ત્રમા દેવતા ન રહ્યા; વૈરાગ્ય વિના જ્ઞાન ન થયું, ગંગાદિ તીર્થોમાં દુષ્ટ લોકો વસવા લાગ્યા; *ભક્તિમાર્ગમા પણ ભજન કરવાની અતુલ્યતા વિના જીવો ભજન કરી શક્યા નહિ, આમ તરવાને એક પણ માર્ગ ન રહ્યો, ત્યારે ભગવાને સાધન વગરના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને આચાર્ય-સ્વરૂપે પધારી પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રચાર કર્યો.

ગોવિન્દ—ગુરુદેવ ! એ માર્ગ કયાથી પ્રકટ કર્યો ?

ગુરુદેવ—†શાસ્ત્રમાથી જ પ્રકટ કર્યો. ભગવાને કેવલ કૃપાથી જ કેટલાક જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, એવું કાલે વ્યાખ્યાનમાં સાંભળ્યું ન હતું ?

ગોવિન્દ—હા ગુરુદેવ ! ગોપીજનો વિગેરે ઘણા ભક્તોનો ભગવાને કૃપાથી જ ઉદ્ધાર કર્યો છે.

* કલૌ મત્ત્યાદિમાર્ગા હિ દુ સાધ્યા इति मे मतिः ।

† મત્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્ પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ।

ભગવાન એ પ્રકારે વરણ કરે છે, મર્યાદા અને પુષ્ટિ તેમાં સાધનોદ્વારા પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવાની જો ભગવાનની ઇચ્છા હોય તો મર્યાદામાં વળણ કરે અને સાધન વિના જ પોતાના બલથી જ જો પ્રભુને પોતાની પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા થાય તો પુષ્ટિમાં વળણ કરે છે.

ઉપરના વ્યાખ્યાન ઉપરથી હવે આપણે પુષ્ટિમાર્ગનું લક્ષણ દુકામાં સમજી રાખીએ છીએ કે, જે માર્ગમાં સર્વસાધન રહિત થવું એટલે નિ સાધનતા એ જ જ્યાં સાધન છે, જ્યાં ફલરૂપ ભગવાન જ પોતે સાધનરૂપ છે, તે પુષ્ટિમાર્ગ છે લૌકિક અને વૈદિક કાર્ય પણ ભગવાનની કૃપાથી જ સિદ્ધ થઈ જાય છે જ્યાં જીવે કરેલા પ્રયત્નો નિષ્ફલ જાય છે, ઉલટું વિધિ જ આવે પરંતુ પ્રભુના અનુગ્રહથી જ સર્વ સિદ્ધ થાય એ પુષ્ટિમાર્ગ છે, પુષ્ટિમાર્ગમાં ધર્મો ઉપર નિષ્ઠા છે, ધર્મો શ્રીકૃષ્ણ શ્રીગોપીજનવક્ત્રબ જ છે.

પુષ્ટિમાર્ગ.

ગુરુદેવ—એ જ પુષ્ટિ કહેવાય. જો તું યાદ રાખજો હો. ભગવાન હાન કરવાથી નથી મલતા, તપ કરવાથી નથી મલતા, વ્યાખ્યાનથી નથી મલતા; યજ્ઞથી નથી મલતા, એ તો ભગવાન જેના ઉપર કૃપા કરી જે જીવને પોતાનો કરી સ્વીકારે, તે જીવને આપ (ભગવાન) મલી શકે. આવી રીતે જીવના સર્વ પ્રતિબંધો તોડી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે, તેને આપણે ભગવાને વરણ કર્યું કહીએ છીએ.

ગોવિન્દ—ભગવાનની કયા જીવ ઉપર કૃપા થાય,* અને તેનું વરણ કરેછે?

ગુરુદેવ—ભાઈ ! તેમાં તો પ્રભુ ઈચ્છા ઉપર આધાર છે. ગમે તેવો જીવ હો.

ગોવિન્દ—જીવ પાપી હોય તો ભગવાન કેમ સ્વીકારે ?

ગુરુદેવ—સર્વ સમર્થ પ્રભુ જીવના પાપ બાંધીને તેને પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે.

ગોવિન્દ—જીવનામાં જ્ઞાન-લક્ષિત કંઈ પણ સાધન ન હોય તો ?

* પ્રભુ વરણ કરે તેમાં જીવની યોગ્યતાનો વિચાર નથી કરતા, પરંતુ પોતાની ઈચ્છાનુસાર વરણ કરે છે અનુગ્રહ પણ ઈચ્છાને તાળે છે, ઈચ્છા નામની ભગવાનની શક્તિ જ સર્વને નિયમમાં રાખનારી છે માટે પ્રભુ સાથે સંબંધ થવો એ ઈચ્છાશક્તિને અધીન છે એ ઈચ્છાથી પ્રભુ સાથે સંબંધ થાય એ જ સાધન છે સાધનમાં જ ફલભાવ છે પ્રભુને પ્રકટ કરવામાં દીનતા એ જ સાધન છે, પ્રભુની કૃતિમાં તલભાગ પણ દોષદષ્ટિ પુષ્ટિમાર્ગીય ન કરી શકે, પ્રભુની કૃતિમાં ઉત્તમતા બુદ્ધિ જ રાખે, તે પુષ્ટિમાર્ગીય કહેવાય બલવાન પ્રતિબંધોને તોડી સ્વપ્રાપ્તિ કરાવે એ મહાપુષ્ટિ કહેવાય કાલ કર્મ સ્વભાવ જેવા બલવાન પ્રતિબંધો પણ પુષ્ટિ દૂર કરે છે, તેથી તે પુષ્ટિમાર્ગમાં બાધક કેમ થઈ

પુષ્ટિમાર્ગપદેશિકા.

ગુરુદેવ—તો પ્રભુ શરણાગત ભક્તને જ્ઞાનનું દાન કરી અજ્ઞાન દૂર કરે. સ્નેહનું પણ દાન કરે. એટલે ભક્તિ પણ થાય, શરણાગત જીવના કોઈ પણ સાધનની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ ભગવાન પોતાના બળથી જ ઉદ્ધાર કરે; એ તો પુષ્ટિનુ-કૃપાનુ-માહાત્મ્ય છે.

ગોવિન્દ—વાહ ! એ તો ખહુ જ સુંદર માર્ગ કહેવાય. હું તો આજ જ આ પુષ્ટિનું રહસ્ય સમજ્યો.

ગુરુદેવ—હજી ખહુ જાણવા જેવી વાતો છે, મને રોજ પુછતો રહેજે એટલે સમજાવીશ.

(આ પાઠ ઉપરથી નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આવડવા જોઈએ)

- પ્રશ્ન (૧) પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?
 (૨) કોણે પ્રકટ કર્યો ?
 (૩) પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કરવાની શી જરૂર ?
 (૪) પ્રભુ સાથી મહે ?
 (૫) પ્રભુ કેવા જીવનું વરણ કરે છે ?
 (૬) જીવનું વરણ કરવામા કાગળ કોણ ?

શકે ? વિશ્વરૂપ, દંધીયિ, વૃત્ર જેવાને માગના ઇન્દ્રનું પણ ભગવાને કૃપાથી જ રક્ષણ કર્યું દિતનો ગર્ભ બહુ પ્રકારે ઇન્દ્રે હણ્યો, પણ કૃપાથી જ ન મરાયો. દેવહૂતિની મુક્તિ પણ ભગવાનની કૃપાથી જ થઈ. દેવહૂતિમા યોગાદિક અને અજ્ઞમિલમા નામોચ્ચારનું માત્ર નિમિત્ત જ હતું (નામાધ્યાનાર્ચનાદિકં પુરસ્કૃત્ય હરેર્નામં નામાદિષુ નિરૂપ્યતે) વિશેષ અનુગ્રહ થાય તો ભગવાન પોતાના સ્વરૂપનું દાન કરે છે આ અનુગ્રહથી દાન કરેલી ભક્તિને આપણે પુષ્ટિભક્તિ કહીએ છીએ ભક્તિ-સ્નેહ-થાય-એ અનુગ્રહની નિશાની છે. ભાક્ત એટલે સ્નેહ અને તે સ્નેહ પ્રભુ જ અર્પે છે આ પુષ્ટિ ચાર પ્રકારની છે, (પ્રવાહપુષ્ટિ, મર્યાદાપુષ્ટિ, પુષ્ટિપુષ્ટિ, શુદ્ધપુષ્ટિ,) તેનો વિચાર આગલ કરીશું.

પાઠ—૨ બ્રહ્મસમ્બન્ધ.

(ભાગ—૧)

ગોવિન્દ બ્રહ્મસમ્બન્ધ દેવાને શ્રીગુરુચરણ પાસે ગયો, ગુરુચરણે તેને ઉપવાસ કરવા આજ્ઞા કરી અને બીજે સે આવવા સૂચયું. ગોવિન્દ બહુ જ સમજદાર છોકરો. તેણે તેના ગુરુદેવને પુછ્યું કે-કૃપાનાથ ! મને સમ્બન્ધનું રહસ્ય સમજાવો. આ પ્રશ્નથી તેના ગુરુદેવ ઘણા યથા અને બ્રહ્મસમ્બન્ધનું રહસ્ય ધીમે ધીમે સરલ હોમા સમજાવવા લાગ્યા.

ગોવિન્દ ! આ જીવ હજારો વર્ષથી પ્રભુથી વિખૂટો પડ્યો તેનો સહજ આનંદ પણ સતાઈ ગયો છે, પ્રભુનાથી જુદો નો, પ્રભુપણું ન રહ્યું, પ્રભુના સંબંધને ભૂલી ગયો, શ્રી, ધન, દેહ વિગેરેને પોતાના માની તેમા અહન્તાથી ગયો, પોતે પ્રભુનો સહજ દાસ છે છતાં સેવાધર્મ ભૂલી, અનેક જન્મ મરણ દુઃખ સહ્યા, સેવા કરવાની યોગ્યતા જોઈ બેઠો, જીવની આવી દશા થઈ ગઈ, સ્વભાવથી જ જીવ નિર્હોષ પ્રભુ પાસે જવાને અસમર્થ થઈ ગયો.

આ પ્રમાણે સર્વ જીવો પ્રભુનાથી વિખૂટા પડ્યા છે, તુ તારા જેવા ભાગ્યશાલી જીવના હૃદયમા પ્રભુના વિયોગ મન્ધી પ્રભુકૃપાથી સૂક્ષ્મ અલૌકિક તાપકલેશ જાગે છે, અને પરિણામે જ આ બ્રહ્મસમ્બન્ધનો અમૂલ્ય લાભ તેને મળે છે. મહાનુભવીઓની આજ્ઞા છે. એક વખતે શ્રીમહાચાર્યચરણને

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ચિન્તા થઇ કે-આ કલિયુગના દોષથી ભરેલા જીવોનો નિર્દોષ ભગવાન કેવી રીતે સ્વીકાર કરશે! આ ચિન્તા દૂર કરવાને સાક્ષાદ્ ભગવાને શ્રાવણ માસની શુક્લ એકાદશીના રોજ મધ્યરાત્રીએ પ્રકટ થઈ શ્રીમહાચાર્યચરણને બ્રહ્મસમ્બન્ધનો મહામંત્ર આપ્યો, અને ‘આ મહામંત્રથી તમે જીવને શરણે લો. આ મંત્રથી જ જીવના સર્વ દોષો દૂર થઈ જશે, તે શુદ્ધ જીવનો હું સ્વીકાર કરીશ,’ વિગેરે કહી ભગવાન અન્તર્ધાન થઈ ગયા.

ગોવિન્દ! તું જાણે છે કે જીવ પ્રભુનો સહજ દાસ છે; તેથી સેવા એ તેનો ધર્મ છે. બ્રહ્મસમ્બન્ધથી તારા સર્વ જાતાના દોષો દૂર થવાથી તારો સેવામા અધિકાર થશે શ્રીગુરુદેવ તને હાથમાં તુલસીપત્ર આપી મહામંત્રદ્વારા તારો દેહ મન ધન સ્ત્રી ધર ઇન્દ્રિય વિગેરે સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરાવશે, આ આત્મનિવેદન કહેવાય, આ આત્મનિવેદન કર્યું ત્યારથી જે તું તારા માને છે તે સર્વ પ્રભુનું થશે. તારા આ લોક અને પરલોક સમ્બન્ધી સર્વ ઉપર પ્રભુની સત્તા જ રહેશે. અને તેથી સર્વસમર્થ પ્રભુને તારી ચિન્તા રહેશે, તારા સર્વ અર્પણ કરેલા પદાર્થોને નિર્દોષ કરશે. અને એ સર્વ નિર્દોષ પદાર્થોથી તું વ્યવહાર કરીશ એટલે તને કલિના દોષો બાધ નહિ કરે.

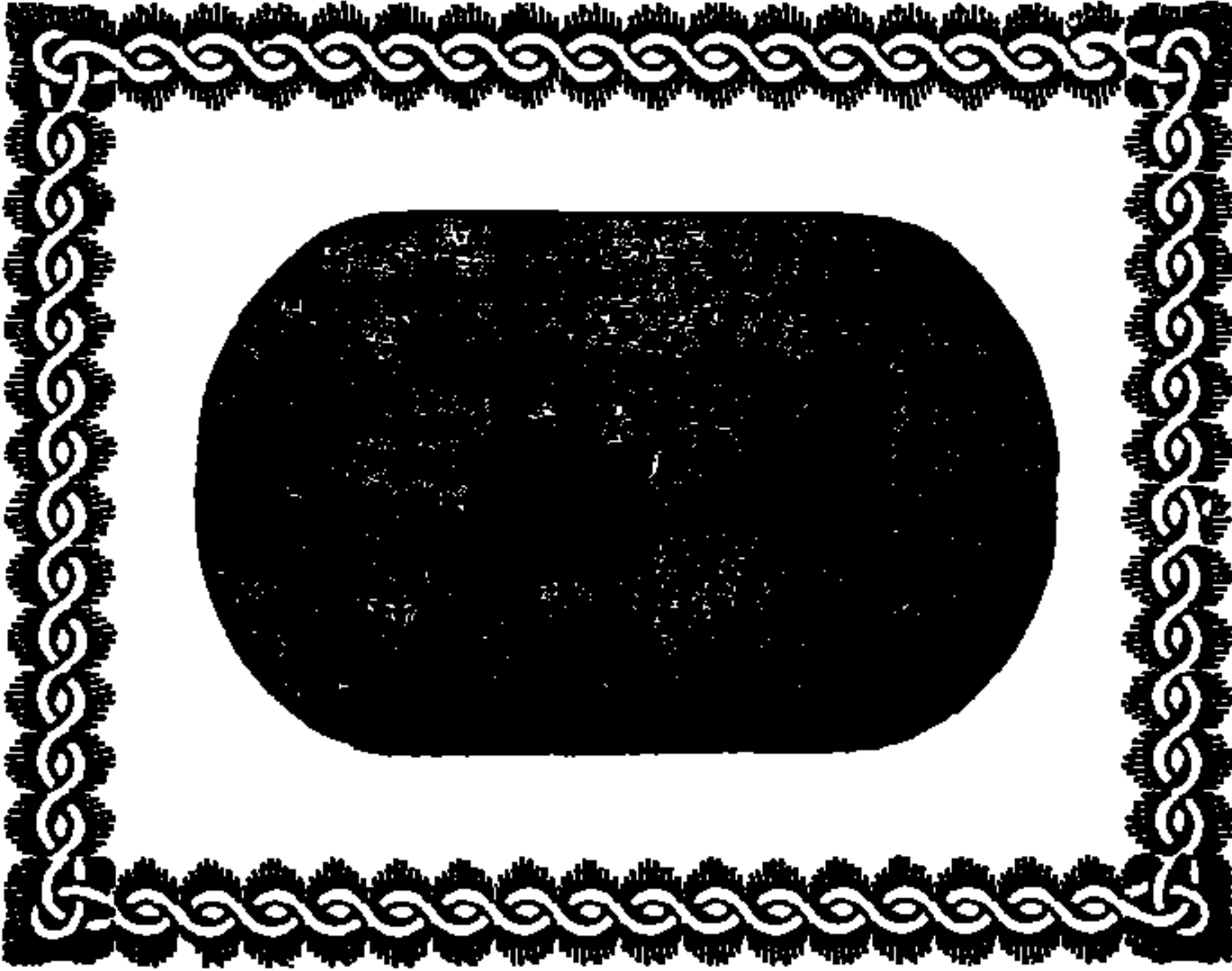
ગોવિન્દ—હયાલો! આત્મનિવેદનમાં પ્રભુના સમ્બન્ધથી સર્વદોષ દૂર થઈ જાય, પણ રોજ નવા નવા પદાર્થના ઉપયોગથી નવા દોષો ઉભા થાય તેનું શું કરવું?

ગુરુદેવ—ગોવિન્દ! તેને માટે જોને આપણા સમ્પ્રદાયમા કેવો રીવાજ છે? આપણે કોઈપણ વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કર્યા વિના લેતા જ નથી, એટલે હરેક વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરવાથી પ્રભુ તેના દોષો દૂરજ કરે. જોને; ગંગાજીમા હજારો

બ્રહ્મસમ્બન્ધ.

ગટરનું પાણી ચાલ્યું જાય છે, પણ ગંગાજી તેને શુદ્ધ કરી ગંગાજલ બનાવી દે છે, તેમ પ્રભુ પોતાના સંબંધથી તેને નિર્દોષ બનાવી દે છે. આજે બ્રહ્મસંબંધમંત્રમાં જે પચાક્ષર મહામંત્ર આવે તે યાદ રાખજે, પછી તને મહામંત્ર સુખપાઠ કરાવીશ, તું તેનો હંમેશાં જપ કરજે. હજી બ્રહ્મસંબંધમાં કેટલીક જાણવા જેવી બાબત છે, તે કાલે તું બ્રહ્મસંબંધ લઈશ ત્યાર પછી કહીશ.

- પ્રશ્નો. (૧) જીવ ભગવાનથી વિખૂટો પડવાથી થતા દુષ્ટો કહો.
(૨) કેને બ્રહ્મસમ્બન્ધનો લાભ મળે છે?
(૩) મહામંત્ર કોણે ક્યારે શા કારણમાટે કહ્યો?
(૪) બ્રહ્મસમ્બન્ધ લેવાથી શું થાય?
(૫) નવા દોષો ના લાગે તેનો ઉપાય?

શ્રીગોવર્ધનનાથજી અને શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનો સમાગમ.

પાઠ—૩ બ્રહ્મસંબંધ.

(ભાગ—૨)

બ્રહ્મસંબંધ લીધા પછી ગોવિન્દે ગુરુદેવને
નીચેના પ્રશ્ન પુછ્યા.

શિષ્ય—આપણે જે બ્રહ્મસંબંધ લઈએ છીએ તેમા
સાક્ષાત્ ભગવાન્ સાથે જ (સમ્યક્-સારો-બંધ) ન છૂટે એવો
સંબંધ થાય છે. ત્યાં ભગવત્સંબંધ નામ ન રાખતાં બ્રહ્મ-
સંબંધ નામ કેમ રાખ્યું ?

ગુરુદેવ—વેદાન્તમાં ભગવાન્ને બ્રહ્મ કહે છે, સ્મૃતિમા
પરમાત્મા કહે છે, ભાગવતમાં ભગવાન્ કહે છે. વસ્તુતસ્તુ
બ્રહ્મસંબંધદ્વારા જ ભગવાન્નો સંબંધ થાય છે. પરંતુ
બ્રહ્મસંબંધ કહેવાનો આશય સાંભળો; જેમ બ્રહ્મ સર્વત્ર
વિદ્યમાન છે-સર્વ તુલ્ય છે, તેવી રીતે નિવેદન કરવામા
સર્વનો અધિકાર સરખો છે. પ્રભુ જીવનો અંગીકાર કરવામા
પણ સમાનતા જ રાખે છે, એટલે અંગીકાર કરવામા જીવના
કરેલા પાપપુણ્યનો વિચાર ન કરતાં સરખી રીતે જ અંગીકાર
કરે છે, આ એક કારણ સમજ્યા ? આ અંગીકાર કયાં પછી
ભગવાન્ સાથે ન છૂટે એવો સંબંધ થાય છે.

શિષ્ય—હા કૃપાનાથ.

ગુરુદેવ—બીજું રહસ્ય સાંભળો. અક્ષરબ્રહ્મ કરતા
ભગવાન્ પુરુષોત્તમ ઉત્તમ છે, એમ ગીતાજીમા કહ્યું છે. બ્રહ્મ

એ પુરુષોત્તમના સ્થાનરૂપ છે. જેમ કંઈના ધામ—સ્થાન—મા જઈએ ત્યારે ધામી મળે, એટલે તેમા રહેનાર મળે; તમ આ બ્રહ્મના સંબંધથી ભગવાન પણ પ્રાપ્ત થશે. આ બ્રહ્મનો સંબંધ પ્રથમ પગથીઉ છે.* આ ભક્તને આ બ્રહ્મસંબંધદ્વારા જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થશે, અન્યદ્વારા નહિ થાય, એ સૂચવવાને બ્રહ્મસંબંધ શબ્દ રાખ્યો છે. આ બીજો આશય સમજ્યા ?

શિષ્ય—હા. કૃપાનાથ ! બ્રહ્મસંબંધ પ્રભુપ્રાપ્તિમા પ્રથમ પગથીઆ રૂપ છે, એ આશય બહુ જ સુંદર છે. ત્યારે સેવામાર્ગ-સંબંધ નામ કેમ ન રાખ્યું ?

ગુરુદેવ—સાંભળો, હવે ત્રીજો આશય કહું છું બ્રહ્મશબ્દને સ્થાને સેવામાર્ગસંબંધ લખ્યું હત તો (સેવાનો અધિકાર આપનાર) એવો અર્થ થાત, પરંતુ બ્રહ્મસંબંધ શબ્દથી આપણે સમજીએ છીએ કે—જેમ અગ્નિના સંબંધથી સર્વ બળી જાય છે. તેમ બ્રહ્મના સંબંધથી જીવના સર્વ પાપ બળી શુદ્ધ થાય છે. બ્રહ્મનો—ભગવાનનો—સંબંધ કરવાને એટલે સેવા વિગેરે કરવાને શુદ્ધ બને છે, એ બ્રહ્મશબ્દમા જ સ્વાસ્થ્ય છે. .

શિષ્ય—તે દોષોને સમજાવવા કૃપા કરશો.

ગુરુદેવ—સાંભળો. દોષો પાંચ પ્રકારના છે. સહજ, (જીવની સાથે જ ઉત્પન્ન થતા દોષો,) દેશથી થતા, કાલથી થતા; સંયોગથી અને સ્પર્શથી થતા; આ પાંચપ્રકારના દોષો છે, તે દોષો લોક અને વેદ એમ બન્નેમાં બતાવવામા આવ્યા છે.

* જો ભગવાનનો સંબંધ થઈ જાય તો પછી હવે વૈષ્ણવને એવા કરવાનો ઉપદેશ કરવાનું કારણ ન રહે સેવામા ભગવાનનો મળવો થાય છે માટે બ્રહ્મસંબંધથી સેવામા અધિકાર થાય, અને સેવાથી પ્રભુ મળે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

*પ્રભુનો સંબંધ થતા આ પાત્રે પ્રકારના દોષો દૂર થઈ જાય છે. ગમે તેટલા અનર્થ હોય પણ પ્રભુ જ ભક્તના અનર્થને શાન્ત કરે છે. ‘પ્રભુની ભક્તિ પ્રભુનિષ્ઠ ભક્ત અત્યજને પણ પવિત્ર કરે છે.’

શિષ્ય—કૃપાનાથ ! આજે બ્રહ્મસંબંધનું રહસ્ય સમજ્યો. આ સર્વ દોષો બ્રહ્મસંબંધ વખતે દૂર થાય, પરંતુ નવા થાય તેને માટે શું કરવું ?

ગુરુદેવ—દરેક વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરીને જ લેવી. પ્રભુને અર્પણ કરવામાં પ્રભુના સુખનો વિચાર કરવો ‡ લોક નિષિદ્ધ કે શાસ્ત્રનિષિદ્ધ વસ્તુ પ્રભુને ધરાવવી નહિ. આહારશુદ્ધિ ઘરોઘર બળવવી, આહારશુદ્ધિથી સર્વશુદ્ધિ થાય છે, અને સર્વશુદ્ધિ થતા પ્રભુની સ્મૃતિ થાય છે.

બ્રહ્મસમ્બંધ લીધા પછી વૈષ્ણવે કેવી રીતે રહેવું, તેને માટે તમને દૃષ્ટાન્ત આપું છું. નારાયણદાસ કરી સિન્ધના રાજના કારભારી હતા, તેમની ઉપર રાજાની કક્ષા મરણ થઈ, પ્રધાન-પદ ખુંચી લઈ પચાસ લાખ રૂપીઆ દડ કરમાવ્યો. આ દડ દરરોજ પાચ હજાર ભરી વસુલ કરવો અને જ્યારે પાચ હજાર ન ભરાય તે દિવસે પાચશેા કોરડા મારવાનો હુકમ થયો. હુકમ થયા બાદ દરરોજ નિયમિત નારાયણદાસ રૂપીઆ ભરતા હતા, એક વખતે બે માણસે (બ્રાહ્મણવૈષ્ણવે) કન્યાના લગ્ન કરવાને

* અનર્થોપશમ સાક્ષાદ્ મક્તિયોગમઘોક્ષજે ॥

† મક્તિ પુનાતિ મન્નિષ્ટા શ્વપાકાનપિ..... ॥

‡ નિબંધમા આત્મકલિષ્ટ, લોકકલિષ્ટ અને ચિત્તકલિષ્ટ આ ત્રણ પ્રકારના કલિષ્ટપદાર્થો અર્પણ કરવાની શ્રીમદ્વાચાર્યચગ્લે મના કરી છે (સ નિ કા ૨૪૮)

પ્રહસમ્બન્ધ.

કેહમાં રૂપીઆની માગણી કરી, એટલામા જ પાચ હજાર ભરવાની થેલી આવી, દયાલુ શુદ્ધ વૈષ્ણવે કયા વિચારી, દુઃખ સહન કરી પણ પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ તો વૈષ્ણવજનમાં હોય જ. નારાયણદાસે તે વૈષ્ણવને પૈસાની થેલી આપી હર્ષ આજે તે દિવસના પાચશેા કેરડા ખાવા વિચાર કર્યો. રાજા તો દરરોજના નિયમ પ્રમાણે તજવીજ કરતા રૂપીઆ પાચ હજાર ભરાયા નથી એમ માલૂમ પડતા જ નારાયણદાસને પોતાની પાસે બોલાવ્યા.

રાજા—કેમ રૂપીઆ ભરાયા નથી ?

નારાયણદાસ—રૂપીઆ તો આવ્યા હતા, પણ મારો ધર્મ હતો કે મારા ગુરુભાઈની મારે ભીડ દૂર કરવી જોઈએ, માટે મેં મારા ગુરુભાઈને આપી દીધા અને મેં ફટકા ખાવા વિચાર રાખ્યો છે.

રાજા—તમે કયો ધર્મ પાળો છો ?

નારાયણદાસ—વૈષ્ણવધર્મ પાલું છું,

રાજા—તમારા ગુરુ કેાણુ છે ?

નારાયણદાસ—મારા ગુરુવર્ય શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી છે. જ્યારથી મેં મારા ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીને કયાં છે, અને જ્યારથી હું પ્રહસમ્બન્ધી છું ત્યારથી હું મારો દેહ, પૈસા, ઘરખાર સર્વ ભગવાનનું માનું છું. મેં ગુરુ કયાં પછી એક પાઈ પણ ખાધી નથી, તેમ આપને તથા બીજા પ્રાણીને નુકસાન કર્યું નથી, મેં ગુરુ કયાં પહેલા જેટલાં પાપ કર્યાં હશે તેને ભગવાને (પ્રહસમ્બન્ધ વખતે) નિવૃત્ત કર્યાં, તેથી હવે મારા મનમા કેાઈ જાતનો અદેશો નથી, આ દેહ હવે મારો નથી, ભગવાનનો છે. તે ભગવદીયો માટે દુઃખ સહન કરે એમા

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

નવાઈ નથી, મેં દેહ ભગવાનને સોંપ્યો. પછી તેની શ્રીકર ભગવાનને હોવી જોઈએ. ભગવાનની ઇચ્છા તેને ફટકા મરાવવાની હશે તો તે ફટકા ખમશે, એમાં મારો હક નથી. રાજાથી આરંભી સર્વ પ્રાણી માત્ર પ્રભુની આજ્ઞાને અધીન રહે છે, માટે તમે ફટકા મારશો તે પણ પ્રભુના હુકમથી જ મારશો. મારા અને તમારા હૃદયમાં એક જ પ્રભુ નિયંત્રણ કરી રહ્યા છે, મારે માટે ફટકા ખાવાનું તે પ્રભુએ નિશ્ચય કર્યું હશે તો તેમાં મારે જરા પણ ફિલગીર થવાનું કારણ નથી. મારા ગુરુવર્યે મને કહ્યું છે કે, જે જાને છે તે સર્વ જીવના કલ્યાણ માટે જ જાને છે. ત્રિદુષ્કા સહન કરવું એ ધૈર્ય છે. વૈષ્ણવજનને તો ત્રણે પ્રકારના દુષ્કા સહન કરે જ છુટકો. માટે મારા ગુરુજીની આજ્ઞા નહિ ઓળંગું, આપ ભલે કોરડા મારો.

આ વૈષ્ણવજનનું ઓજસ્વી વચન સાંભળી રાજા ખુશ થઈ ગયો. રાજાના હૃદયમાં આ વૈષ્ણવજનના ઉચ્ચ આચરણની અને શુદ્ધ તપની અનહદ અસર થઈ. રાજા આવા શુદ્ધાચરણીને શુન્દેગાર કેમ ઠેરવી શકે, રાજા તો આદરપૂર્વક સત્કાર આપી પોતાના રાજ્યમાં આવા ઉત્તમ આત્મયોગી વૈષ્ણવો વસે છે જાણી મગફર થયો, અને પુનઃ નારાયણદાસને જ કારભાર સોંપ્યો.

- પ્રશ્નો (૧) બ્રહ્મસમ્યન્ધ લીધા પછી વૈષ્ણવે કેવું હૃદય ગમવું ?
(૨) દોષોનું વર્ણન કરો.
(૩) બ્રહ્મસમ્યન્ધમાં 'બ્રહ્મ'શબ્દનું શું રહસ્ય છે ?

પાઠ-૪ શ્રીમહાપ્રભુજનું પ્રાકટય.

આપણા પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટય કરનાર શ્રીમહાચાર્ય શ્રીવલ્લભ-
ચાર્યજીને સમ્પ્રદાયમાં શ્રીમહાપ્રભુજી અથવા શ્રીમહાચાર્યચરણ-
ના નામથી ઓલખીએ છીએ. શ્રીમહાચાર્યચરણનું પ્રાકટય
સવત્ ૧૫૩૫ ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૧ ના રોજ ચપારણ્યમાં થયું છે.
તે પહેલાં આપ શ્રીગોપીજનવલ્લભ પાસે નિત્યલીલામાં ખિરા-
જતા હતા. શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુની એવી ઇચ્છા થઈ કે-જે
માર્ગ શ્રીગોપીજન જેવા ભક્તોએ પ્રકટ કરી બતાવ્યો છે તેવા
શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગને પ્રકટ કરી પ્રચાર કરવો છે, અને
શ્રીમદ્ભાગવતનો ગૂઢ આશય પ્રકટ કરવો છે, કે જેથી
નિ સાધન જીવનો ઉદ્ધાર થાય. આ શ્રીમદ્ભાગવતનો ગૂઢાર્થ*
પ્રકટ કરી પુષ્ટિમાર્ગને સ્થાપન કરવાનું સામર્થ્ય કેાનું છે?
તેનો વિચાર કરતા પોતાના સુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનામાં
તે સામર્થ્ય જોયું, અને શ્રીમહાપ્રભુજીને પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ
કરવાની અને શ્રીભાગવતના ગૂઢાર્થને પ્રકટ કરવાની આજ્ઞા
આપી. શ્રીમહાચાર્યચરણે પ્રભુના આશયને સમજીને ભૂતલ ઉપર
ચધારવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ભગવાનને પ્રકટ થવાને શુદ્ધ કુલ જોઈએ. પરમભાગ્યવાનને
ત્યા ભગવાનનો આવિર્ભાવ થાય. શ્રીમહાચાર્યચરણનો અવતાર
પણ શુદ્ધ કુલમાં જ થયો છે.

* અર્થ તસ્ય વિવેચિતું ન હિ વિમુઃ વૈશ્ણવરાદ્વાકપતે ।

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા

શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વજો સોમયાજી હતા. શ્રીયજ્ઞનારાયણ-ભટ્ટથી આરભી શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટ સુધીમા સો સોમયાગ થયા હતા. ભગવાને સો સોમયાગ પુરા થયા બાદ શ્રીમહાચાર્યચરણ પહેલા છઠ્ઠી પેઢીએ થએલા શ્રીયજ્ઞનારાયણ દીક્ષિતને તેમના વશમા અવતાર લેવાનું વચન આપ્યું હતું. આ પ્રમાણે શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી સુધીમા સો સોમયાગ પુરા થતા સોમયાગથી શુદ્ધ પવિત્ર કુલમા ભગવાને પ્રકટ થવાનો નિશ્ચય કર્યો.

શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી વિદ્યાનગરના રાજપુરોહિત સુશર્મા બ્રહ્મણની ઈલ્લમાગારુ નામની કન્યાને પરણ્યા હતા. તે ઘણો વખત કાશીમા જ રહેતા હતા ત્યા ઉપદ્રવ થવાથી આપના ધર્મપત્ની શ્રીઈલ્લમાગારુજીને લેઈને કાશીથી બહાર નીકળી ગયા. માર્ગમા ચંપારણ્ય આગળ (સાતમાસિક) ગર્ભનો શ્રાવ થયો. આ ગર્ભને મૃત જાણી એક શમીવૃક્ષ (શમડાના ઝાડ) આગળ મુકી શમીવૃક્ષની છાલથી ઢાકી આગલ ચાલતા થયા, અને પાસેના સ્થાનમાં વિશ્રામ લઈ કાશી પધાર્યા તે સમયે ભગવાને આજ્ઞા કરી કે ‘હું તમારે ત્યા પ્રકટ થયો છું, મને શમીવૃક્ષ આગલ મુકી ચાલ્યા ન જાઓ.’ આજ્ઞા શ્રવણ કરી પાછા આવતાં શમીવૃક્ષ આગલ અગ્નિના મડલ વચ્ચે એક સુંદર રમતા બાલકનું દર્શન કર્યું, બાલકને દેખતા જ શ્રીઈલ્લમાગારુજીને સ્તનમાંથી દુધની ધારાઓ વહેવા લાગી. શ્રીઈલ્લમાગારુજીએ કહ્યું ‘આ મારો પુત્ર છે,’ ત્યારે શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીએ કહ્યું કે-જો તમારો પુત્ર હશે તો તમોને આ અગ્નિ માર્ગ આપશે.’ આ શબ્દ સાંભળી અગ્નિએ માર્ગ આપ્યો, એટલે ઘણા જ હર્ષથી શ્રીઈલ્લમાગારુજીએ ગોહમા લઈ સ્તનપાન કરાવ્યું, અને પુત્રને લઈ કાશી તરફ પધાર્યા.

બ્રહ્મસમ્બન્ધ.

આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણાવતારની માફક મનુષ્યાકાર ધારણ કર્યો, છતાં શ્રીમહાચાર્યચરણ અપ્રાકૃતધર્મવાળા છે. દેવીજીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને આપનું પ્રાકટ્ય છે; તેથી વેદ, ગીતા, સૂત્ર અને ભાગવતની એકવાક્યતા કરી સર્વમાં ભક્તિમાર્ગનું રહસ્ય દર્શાવ્યું. આપના સ્વરૂપનો વિચાર સાતમા પાઠમા છે.

આ ચપારણ્યમાં જવાને માટે સુરતથી ટાપ્ટીવેલી લાઈનમા થઈ અમલનેર; અમલનેરથી ભુસાવલ; ભુસાવલથી નાગપોર; નાગપોરથી રાયપુર અને રાયપુરથી રાજમ થઈને ત્રણ ચાર ગાઉની મજલ કરવાથી ચપારણ્યમા જવાય છે. ચપારણ્યમા શ્રીમહાપ્રભુજીની બેઠક છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વવંશમા નીચે પ્રમાણે સો સોમયાગ થયા હતા.

શ્રીચક્રનારાયણ દીક્ષિતે	.	૩૧ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીગંગાધર દીક્ષિતે	.	૨૭ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીગણેશપતિ દીક્ષિતે	.	૩૨ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીવલ્લભ દીક્ષિતે	..	૫ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીએ	...	૫ સોમયજ્ઞ કર્યા.

શ્રીમહાપ્રભુજી (શ્રીવલ્લભાચાર્યજી) ભગવન્સુખારવિન્દાવતાર.

ઉપર પ્રમાણે આપના પ્રાકટ્યનો વિચાર કર્યો. સ્વરૂપનો વિચાર અને ચરિત્રનું વર્ણન આગલ કરીશું.

- પ્રશ્ન—(૧) શ્રીમહાચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય કયા થયું ?
 (૨) શ્રીમહાપ્રભુજીનું જ પ્રાકટ્ય કરવામા શું કારણ ?
 (૩) શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વવંશનું વર્ણન કરો.

પાઠ-૫ સેવા.

બાલકો ! આપણો મુખ્ય ધર્મ સેવા છે. સેવારૂપી મુખ્ય ધર્મ ન સમજે તે વૈષ્ણવ ન જ કહેવાય, માટે તમારા આગળ હું સેવા સ્મરણનિધિ વ્યાખ્યાન કરવા ઇચ્છા રાખુ છું, તે ધ્યાન દઇ સાંભળજો. બાલકો ! તમે આત્મનિવેદન કર્યું છે, ત્યારથી જ તમારો સેવા કરવાનો અધિકાર થયો છે; એવું બીજા પાઠમાં સમજી ગયા. એવ માત્ર ભગવાનનો અંશ છે, માટે ભગવાનની સેવા કરવી; એ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે. સર્વભાવથી, સર્વત્ર પ્રભુ છે એવા ભાવથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને સેવવા, એ જ આપણો ધર્મ છે. આપણને પ્રભુએ સજ્જ્યા; આપણે આપણા સર્જનારને સેવવા જોઈએ. શ્રીમહાપ્રભુની આજ્ઞા છે કે ‘ એવનો કોઈ પણ દેશમાં કે કોઈપણ કાલમાં સેવા વિના બીજો ધર્મ જ નથી. સેવા વિના અન્ય ધર્મ જો એવ કરે તો દુઃખી જ થાય ’ સેવા એટલે ભક્તિ, ભગવાનમાં મન પરોવવું તે ભક્તિનું લક્ષણ છે, એ જ ભક્તિ મહાપુરુષાર્થ છે. ભક્તિથી જ ભગવાન વશ થાય છે.

આ સેવા ત્રણ પ્રકારની છે, તનુજ્ઞ, વિત્તજ્ઞ, અને માનસી. તનુજ્ઞ વિત્તજ્ઞ સેવા સાધનસેવા છે, આ સાધનસેવા કરવાથી ફલરૂપ માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે. માનસી સેવાથી સેવાના ત્રણ ફલ પૈકી અધિકાર પ્રમાણે કોઈ પણ ફલ મળે છે. સા-યુજ્ય; સેવોપયોગી હેતુ અથવા અલૌકિક સામર્થ્ય, આ ત્રણ સેવાના ફલ છે. જેનું વિવેચન સેવાફલના પાઠમાં કરીશું. સેવા કરતા કરતાં વચમાં સસારના સર્વ દુઃખ દૂર થઈ જાય છે, અને બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય છે જેમ ગંગાનો પ્રવાહ સમુદ્ર તરફ અવિચ્છિન્ન રીતે વહ્યા કરે છે, કઈ પણ

સેવા.

અટકતો નથી, તેમ મનનો પ્રવાહ-ગતિ-પ્રભુ તરફ અવિચ્છિન્ન રીતે વહ્યા કરે, તેનું નામ માનસી સેવા છે. આવું ઉત્તમ ક્ષણ મેળવવા માટે તમોને મન થતું હશે, જો એવું ક્ષણ જોઈતું હોય તો તમે હયાલુ પ્રભુની તનથી સેવા કરો, ધનથી સેવા કરો. આમ કરતા પ્રભુમા એવું મન જોડાઈ જશે કે પ્રભુ વિના તમને જરા પણ નહિ રહે, માટે તમારાં હરેક અમ પ્રભુની સેવામા જોડો. *તનુજા એટલે તનથી થતી સેવા, તે સેવા પોતે જ કરવી. તનુજાસેવાપ્રકાર શ્રીમહાપ્રભુજીએ દર્શાવ્યો છે. સેવાના પ્રકારનું અને ભગવત્સ્વરૂપનું આપણને જ્ઞાન હોવું જોઈએ. આ તનુજા સેવા સાથે વિત્તજા સેવા કરો, વિત્ત એટલે દ્રવ્ય. પ્રભુને માટે જે દ્રવ્ય-વસ્તુમાત્ર-વપરાય એ વિત્તજા સેવા છે. સમ્પ્રદાયમા વિત્તજા સેવા બે રીતે થાય છે, એક શ્રીઠાકુરજીની સેવામા જે દ્રવ્ય વપરાય તેને વિત્તજા કહે છે. સામ્પ્રદાયિક ગ્રંથ સાહિત્યને માટે દ્રવ્ય આપવામા આવે તે પણ વિત્તજા સેવા જ કહેવાય. આપણે આત્મનિવેદન કરતી વખતે આપણું સર્વ પ્રભુને સોંપ્યું, એ દ્રવ્યને મોજશોખ કે કુમાર્ગે જો વાપરીએ તો જરૂર પ્રભુના ચોર થઈએ, વિવાહ વિગેરે પ્રસંગમા કૂલાઈ જઈ માન મેલવવાની દુરાશાથી ખોટો ખર્ચ આપણાથી

*તનુજા—સ વૈ મનઃ કૃણ્ણપદારવિન્દયોર્વૈવાસિ વૈકુણ્ઠગુણાનુવર્ણને ।

કરો હરેમંદિરમાર્જનાદિષુ શ્રુતિં ચકારાચ્યુતસત્કથોદયે ।

મુકુન્દલિજ્જાલયદર્શને દશૌ તદ્વૃત્યગાત્રસ્પર્શોજ્જસક્તમ્ ।

ધ્રાણઞ્ચ તત્પાદસરોજસૌરમે શ્રીમંતુલસ્યાં રસનાં તદર્પિતે ।

વાદૌ હરે ક્ષેત્રપદાનુસર્પણે શિરો હૃષીકેશપદાભિવન્દને ।

કામ ચ દાસ્યે ન તુ કામકામ્યયા યથોત્તમશ્લોકજનાધયા રતિ ।

(સ્ક. ૧-અ-૪.)

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ન જ થાય. આપણે પ્રભુ કે ગુરુની આજ્ઞાથી આવશ્યક દ્રવ્ય જ વાપરી શકીએ. જે લોકો (પગાર) દ્રવ્ય આપી સેવા કરાવે છે; તેમને મારે કહેવું જોઈએ કે એવી ભાડુતી સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ નહિ જ થાય. સેવા તો આપણે હાથે જ કરવી જોઈએ. એક રાજાની પુત્રીને સાસરે વળાવતી વખતે સો હાસીઓ સાથે આપી, પરંતુ તે પુત્રી તો પોતાને હાથે જ સેવા કરવા લાગી. પોતાના પ્રભુની સેવા બીજા પાસે ન કરાવતા હાથે જ કરતી. આ સાથે નામ-સેવાની પણ જરૂર છે. સેવાના બાકીના વખતમાં પ્રભુના સ્વરૂપને સમજાવનારા ગ્રંથો વાંચવા. શ્રીકૃષ્ણનહાસને શ્રીગુરુસાઈજીએ પુછ્યું કે ‘તમારે કેટલા પુત્ર છે,’ કૃષ્ણનહાસે કહ્યું કે ‘મારે દોઢ પુત્ર છે.’ નામસેવા ને રૂપસેવા બંને સેવા કરનાર ચતુર્ભુજહાસ આખો પુત્ર છે. અને કૃષ્ણહાસ એક સેવા કરનાર હોવાથી અર્ધપુત્ર છે. જે બંને સેવા કરે તે જ ખરો પુત્ર કહેવાય. પ્રભુની સેવા સાથે નામસેવા કરવી જોઈએ. જે લોકો ભગવાનની લીલા બતાવનારા શ્રીભાગવત સુબોધિની વિગેરે ગ્રંથોનું મનન કર્યા કરે છે, તેમનો પણ પ્રભુમાં ઉત્તમ નિરોધ થાય છે એવું મહાનુભાવી ભગવદીયોનું કહેવું છે. અને સેવામાં અથવા કથામાં જેમની આસક્તિ છે, તેમનો કદાપિ નાશ નથી, એવું શ્રીમહાપ્રભુજીનું વચનામૃત છે.

આવી રીતે તનુજ અને વિત્તજ સેવા કરતાં માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે, તે માનસી સેવામાં અલૌકિક સામર્થ્ય, સાયુજ્ય અને સેવોપયોગી દેહ, આ ત્રણ ફલ મળે છે, તેનો આગલ વિચાર કરીશું.

પ્રશ્ન (૧) આપણો ધર્મ કયો?

(૨) તનુજ વિત્તજ અને માનસી સેવાનું લક્ષણ કહો

(૩) નામસેવા વિના સ્વરૂપસેવા કરે તો ?

પાઠ-૬ ગુરુનાં લક્ષણ.

—❖—

એક વખત શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે ગર્જ્વરવનમા કૃષ્ણકુડ ઉપર મુકામ કર્યો. ત્યાં ભાગવત સમાહ કરી. વનચર્યા જોતા રસ્તામાં એક અજગરને કીડીઓ ફેલી ખાતી જોઈ; આપે શ્રીહાકુરજીનું ચરણોદક છાંટ્યું, તેથી અજગર અને કીડીઓ બન્નેની મુક્તિ થઈ. આ અજગરની હથા જોઈ આપને બહુ જ ખેદ થયો, હામોદરદાસે પુછ્યું. ‘આપ કેમ ઉદાસ છો?’ આપે કહ્યું કે આ અજગરની હથા જોઈ મારું મન ખિન્ન થયું છે. આ અજગર પૂર્વજન્મમા વૃન્દાવનમાં એક મહન્ત હતો, તેણે ઘણા સેવકો કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય લીધું. પણ તે દ્રવ્ય ભાગવતકાર્યમાં કે પરોપકારમાં ન ખર્ચતા જાતિવૈભવ અને મોજ-શોખમાં ખર્ચ્યું. એનો વૈભવ અને મોજશોખ જોઈ સેવકો પણ મોજશોખમા પડી ગયા. હેહાન્ત થતા મહન્ત અજગર થયો; અને તેને શિષ્યોએ કીડીરૂપે થઈ ફેલી ખાધો. આ કીડીઓ કહે છે કે—અમને સેવક કરી શા માટે ખરાબ કર્યા? અમારા ધનને ભાગવતકાર્યમા કેમ ન રોક્યું? આ પ્રમાણે મહન્ત અને સેવકોની ગતિ થઈ. તેથી હરેક ગુરુએ જાણવું જોઈએ કે પોતાના શિષ્યોનું કલ્યાણ કરવાની શક્તિ ન હોય અને પોતાનું અન્ત કરણ

• આ પાઠ શ્રીવલ્લભચરિત્ર પરથી રચ્યો. આ પાઠમા શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે સ્વમુખથી આચાર્યલક્ષણ કહ્યા છે તે તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવું

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

લગવાનમા પરોવાયલુ ન હોય તો શિષ્યો ન કરવા. સેવકોનું ધન લગવદ્વિનિયોગમા ન કરે તો આ દશા થાય.

હામોહર ! ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ તે સાલલ

* કૃપાલુ, કોઈ પણ પ્રાણીનો દ્રોહ ન કરનાર, ક્ષમાવાલા, સત્યરૂપી બલવાલા, ઇર્ષ્યારહિત, સુખદુઃખમા સમાન ચિત્તવાલા, સર્વનો ઉપકાર કરનાર, કામદોષથી જેમની બુદ્ધિ બગડી નથી એવા, ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર, કોમળ ચિત્તવાલા, પવિત્રાચાર, દ્રવ્યાસક્તિરહિત, લૌકિક ઇચ્છા રહિત, મિતલોભ, શાન્ત, ક્વધર્મમા સ્થિર, અન્યાશ્રય નહિ કરનાર, ઉન્મત્તતારહિત, ગભીર, ધૈર્યવાન, શોક મોહ ક્રુધાદિકને જીતનાર, માનની ઇચ્છા ના રાખે, પણ માન તો આપે, જ્ઞાન આપે, સર્વમા મૈત્રી, દયા રાખે, કવિ હોય,' આવા ગુણો ગુરુમાં હોવા જોઈએ.

‘ગુરુ, શબ્દબ્રહ્મા પારંગત થઈ શિષ્યોના સંશયો તોડે, પરબ્રહ્મા અપરોક્ષ (પ્રત્યક્ષ) અનુભવવાળા થઈ શિષ્યોના મનમા પોતાનો બોધ સ્થિર કરે, એવા શાન્ત ગુરુને જોઈને શિષ્યોએ શરણે જવું’.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાચાર્યચરણનું વચન સાલલી સર્વ વૈષ્ણવો ધણા જ ખુશી થયા.

કૃપાલુરકૃતદ્રોહસ્તિતિક્ષુ સર્વદેહિનામ્ । સત્યસારોનવચાત્મા
સમઃ સર્વોપકારક* ॥ ૨૯ ॥ કામૈરહતધીર્દાન્તો મૃદુ* શુચિરકિચ્ચન ।
અનીહો મિતભુક્ શાન્ત* સ્થિરો મચ્છરણો મુનિઃ ॥ ૩૦ ॥ અપ્રમત્તો
ગમીરાત્મા વૃત્તિમાન્ જિતવઙ્ગુણ । અમાની માનદ કલ્પો મૈત્રઃ
કારુણિકઃ કવિ* ॥ ૩૧ ॥ તસ્માદ્ગુરુ પ્રપચેત જિહ્વાસુ* શ્રેયમુત્તમમ્ ।
શાબ્દે પરે ચ નિષ્ણાત બ્રહ્મણ્યુપશમાશ્રયમ્ ।

ગુરુનાં લક્ષણ.

ક્રમ્મા સર્વ વાર્તાનો સાર ખેંચી શ્રીમહાચાર્યચરણે નિબધમાં ગુરુના ચાર લક્ષણ લખ્યાં. (૧) સેવાનો ઉપદેશ કરનાર પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્ય સેવા કરવી, જો સેવા ન કરે તો ગુરુની યોગ્યતા ન રહે સેવા શ્રીગોપીજનવલ્લભની જ કરે, અન્યાશ્રય ન કરે. (૨) સેવામાં પણ દભ વિગેરે ન કરે. ગુરુ તો દંભથી મુક્ત જ હોવા જોઈએ. નહલ, ગર્વ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને અજ્ઞાન આ છ આસુરી સંપત્તિથી તો ગુરુ દૂર જ હોય. (૩) નર-પુરુષાર્થ-સિદ્ધ કરે. (૪) શ્રીભાગવતના જાણનાર. આવા ચાર લક્ષણયુક્ત ગુરુને જોઈને જિજ્ઞાસુ શિષ્યે વિનય પૂર્વક ગુરુને શરણે જવું. આ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્યચરણે સ્વમુખથી આચાર્યલક્ષણ કહ્યું. પોતાના ગુરુમા જો પૂર્વોક્ત ગુણો શુદ્ધ ચિત્તે નિરખીએ તો જરૂર આપણને ચારે લક્ષણનો અનુભવ થાય.

પ્રશ્ન—(૧) શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલા ગુરુના લક્ષણ કહો.

(૨) પોતાનામા ઉદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય ન હોય અને જે શિષ્યો કરે તો શુ થાય ?

* કૃણ્ણસેવાપર વીક્ષ્ય દમાદિરહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજોજિજ્ઞાસુરાદરાત્ ॥ નિબધ. સ. નિ.

+ દમ્ભો દર્પોઽભિમાનઃ ક્રોધઃ પાશ્વ્યમેવ ચ ।

અજ્ઞાન ચાભિજાતસ્ય પાર્થ સંપદમાસુરીમ્ ॥ અ. ૧૬-૪

પાઠ ૭-શ્રીમહાચાર્યચરણ. (સ્વરૂપવિચાર)

#શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ સમજવું કઠીન છે. પ્રભુકૃપાથી જ તે સમજાય છે. અધર્મને દૂર કરી ધર્મનું સ્થાપન કરવા અને લીલાદ્વારા ભક્તોનો નિરોધ કરવાને ભગવાન પ્રકટ થાય છે, જ્યારે પૃથ્વી ઉપર મિથ્યાવાદથી શુદ્ધ બ્રહ્મવાદ ગુપ્ત થયો ત્યારે વેદના શુદ્ધ અર્થ કરી મિથ્યાવાદાદિને દૂર કરી શુદ્ધ અદ્વૈત (બ્રહ્મવાદ)ને દર્શાવવા, તેમ જ ભક્તિમાર્ગનું સ્થાપન કરી દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપે ભગવાન પ્રકટ થયા.

શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ ઘણાઓએ કર્યો, પણ જે સાક્ષાદ્ ભગવાનને પ્રિય લાગે એવો ગૂઢ અર્થ પ્રકટ કરવાનું સામર્થ્ય શ્રીમહાપ્રભુજી વિના બીજાનામાં ન હોવાથી આનન્દમય સ્વરૂપ પોતાના મુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાચાર્યચરણને પ્રકટ કર્યા. કારણ કે ગૂઢાર્થનો ઉપદેશ કરવાને વાણીના સ્થાનરૂપ મુખારવિન્દની જરૂર હોવાથી આપ ભગવાનના મુખારવિન્દ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા; તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવાનના મુખાવતાર કહેવાય છે.

‘ ભગવાનના મુખમાથી અગ્નિ થયો છે, એવું શાસ્ત્રમાં છે.’
આધિદેવિક અગ્નિનું સ્થાપન ભગવાનનું મુખારવિન્દ છે. નિઃસાધન

• આપના નામ ગુણ અને સ્વરૂપ અનુક્રમે શ્રીસર્વોત્તમજી
શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃત અને શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં વર્ણવ્યા છે

સ્વરૂપવિચાર.

જીવોના હરેક દોષ બાળી પોતાના શરણે લઈ મળુને પ્રિય ભક્તો બનાવવા અગ્નિની જરૂર હતી. તે દોષ બાળી શુદ્ધ કરવાને માટે આપ ઉત્તમ દેવરૂપ ભગવાનના મુખારવિન્દમા રહેનાર આધિદેવિક અગ્નિસ્વરૂપે પ્રકટ થયા છે; તેથી શરણે આવેલા જીવોના સર્વ દોષો બાળીને શુદ્ધ કરી દે છે. માટે આપશ્રીને વૈશ્વાનર એવા નામથી ભગવદ્દીયો કહે છે. +શ્રીમહાચાર્યચરણે પણ પોતાને પોતાના લેખોમા વૈશ્વાનર તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

#શ્રીહરિસાચી કહે છે કે—ભગવાનને સ્વરૂપથી લીલાદ્વારા ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા ન હતી, પરંતુ ઉપદેશદ્વારા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા હોવાથી પ્રાકૃત (સાધારણ) માણસ જેવો કેહુ ધારણ કરી આપ શ્રીમહાચાર્યસ્વરૂપે અત્ર પધાર્યા. આપનો આકાર પ્રાકૃત મનુષ્યના જેવો છતાં આપ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ-ચન્દ્રરૂપ છે; આ વાત આપના અલૌકિક ચરિત્રથી જ ભગવદ્દીયો બાણી ગયા હતા. અને તેવું આપનું અલૌકિક ગૂઢ સ્વરૂપ શ્રીગુસાઈજીએ શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, અને શ્રીસ્કુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતમા દર્શાવી દીધું છે.

+કૃષ્ણનામસદસ્ય શ્વાસિરમિર્નિરૂપિત ॥ અમિશ્વકાર તત્ત્વાર્થદીપ ભાગવતે મહત્ (નિષધે) અતોઽમિના મયા સર્વતઃ (માળ્યે અ. ૨-૨-૨૧) શેષવ્યાસામિમાસત. । (જલમંદે)

અર્થ તસ્ય વિવેચિતુ ન હિ વિમુર્ધ્વશ્વાનરાદ્વાકપતેરન્યસ્તત્ર વિધાય માનુષતનુ મા વ્યાસવત્ શ્રીપતિ । દત્વાહ્વાં ચ કૃપાવલોકેનપટુર્યસ્માદતોર્હ મુદા ગૂઢાર્થ પ્રકટીકરોમિ બહુધા વ્યાસસ્ય વિષ્ણોઃ પ્રિયમ્ । (પ્ર૦ સ્ક૦ શ્રીસુબોધિની,) આચાર્ય માં વિજાનીયાત્ । (મા૦) આત્માન વૈશ્વાનરમુપાસતે । (છાં૦ ૩૦) । ઇન્દિરાયા નક્ષિત્રીમાન્દિરાયા વક્ત્રમો વસુદેવઃ । મુક્તાદમિરજાયત । વાક્ષણોસ્વ મુક્તમાસીત્ ।

* (અન્ત.કરણપ્રબોધની ઠારિકાટીકામા)

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

શ્રીગુંસાઈજી આજ્ઞા કરે છે કે-નિત્યલીલાના રમણ સમયે ભગવાને પોતાનું ઉત્તમોત્તમ ભાવાત્મકસૌન્દર્ય શ્રીમહા-પ્રભુજીમા પધરાવ્યું, અને શ્રીસ્વામિનીજીએ પણ પોતાનું ભાવ-સૌન્દર્ય શ્રીમહાપ્રભુમા પધરાવ્યું. આ વખતે શ્રીમહાચાર્યજી નિત્યલીલામા પ્રભુની હરેક લીલાનો અનુભવ કરતા, પ્રભુની લીલાનો અનુભવ કરવા સાક્ષી તરીકે આપ ધિરાજતા. આવી રીતે સર્વ લીલાનો અનુભવ કરનાર સ્વરૂપ શ્રીમહાચાર્યચરણે આપણને લીલાનું રહસ્ય શ્રીસુખોદિનીજી દ્વારા સમજાવ્યું; એનાથી વધારે દૈવજીવનું અહો ભાગ્ય શું હોઈ શકે ?

આપણે શ્રીમહાચાર્યચરણના સ્વરૂપનો નિરંતર વિચાર કરીએ તો શ્રીમહાપ્રભુજી હૃદયમા પધારે અને તે દ્વારા આપની ગૂઢવાણી સમજાય. પ્રભુનો સમ્બન્ધ પણ શ્રીમહાચાર્ય-ચરણની કૃપાથી જ થાય છે. હમેશાં તુલસીમાલામા શ્રીમહાચાર્યચરણનું ધ્યાન કરવું. *શ્રીગુસાઈજીથી આરભી સર્વ શ્રીગોસ્વામિબાલકે શ્રીમહાપ્રભુજીના જ આશ્રયથી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનું સાધર્મ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે જ પ્રકારે શ્રીગુસાઈજી શ્રીગોકુલનાથજી વિગેરે પોતપોતાના અન્યોમા શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ દેહાશ્રય કરવા આજ્ઞા કરે છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય ભૂતલ ઉપર ન થયું હતું તો આ દૈવી સૃષ્ટિને શ્રીનિબધીશ શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની પ્રાપ્તિ ન થતાં સૃષ્ટિ બ્યર્થ થઈ જાત. પ્રેમની પરાકાષ્ટારૂપ નિર્ગુણ પુષ્ટિ ભક્તિનું દર્શન ન થાત, શુદ્ધ પ્રહ્લવાદનું સ્વરૂપ ન સમજાત, શ્રીમદ્ભાગવતના ગૂઢ તત્ત્વનું જ્ઞાન થાત નહિ, અને નિઃસાધન જીવોને માટે આ પ્રહ્લસંબધમત્ર પણ ન મળત. આ

* જુઓ સ્વરૂપતારતમ્ય, વર્ષ ૨ અક ૮ વેણુનાદમા

સ્વરૂપવિચાર.

સર્વ શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ થઇ સિદ્ધ કર્યું. અને આપે સર્વ-સામાન્ય શરણુમાર્ગ સ્થાપ્યો, જેમાં ઉદ્ધારલાયક સર્વ જીવોનો અધિકાર છે, અને સર્વ દેશ અને સર્વ કાલમા તે આચરી શકાય છે, કલિયુગમા તેનાથી જ ઉદ્ધાર છે.

પ્રશ્ન—૧ શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટય શા માટે ?

૨ શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવન્મુખાવતાર કેમ કહેવાય ?

૩ શ્રીમહાપ્રભુજી વૈશ્વાનર નામથી કેમ પ્રસિદ્ધ થયા ?

૪ શ્રીમહાપ્રભુજી મનુષ્યાકૃતિ કેમ ધારણ કરી ?

૫ શ્રીમહાપ્રભુજી નિત્યસીલામા કેવી રીતે બિગળતા ?

૬ શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રકટ ન થયા હતા તો શું નુકસાન થાત ?

શ્રીમહાપ્રભુજીનું મંગલાચરણ.

સૌન્દર્ય નિજહૃદયં પ્રકટિતં સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકં
પુરુષ ચ પુનસ્તદન્તરગતં પ્રાચીવિદ્યાસ્થપ્રિયે ।
સંશ્લિષ્ટાવુભયોર્બંધૌ રસમય. કૃષ્ણો દિ તત્સાક્ષિકં
રૂપં તન્નિતયાત્મક પરમભિષ્વેયં સદા વલ્લભમ્ ॥ ૧ ॥

પાઠ ૮-ભક્તિવશતા.

(રાગ; ધનાશ્રી અથવા યથારુચિ).

ભક્તિ થકી વશ થાય, દયાનિધિ ભક્તિ થકી વશ થાય,
સવસંજનની ભક્તિ કયાંથી, જન્મમરણુ ભય જાય. દયા ૦ ૧
વિદ્યાનિધિ મોટા મુનિ છોડી, પશુ ગજ માટે ધાય;
દુયોધનસોજન તણુ રુચિથી, શાક વિદુર ઘર ખાય. દયા ૦ ૨
જેના મુખપ્રસાદ કણુ સારું, બ્રહ્માદિક લલચાય;
શૂદ્રની ભિદ્ગીનાં ખોરા, લેતા તે ન લખાય. દયા ૦ ૩
જે પર છત્ર ધરે પ્રેમેથી, અમર છત્રપતિ રાય;
તે ગિરિછત્ર ધરી સ્થિર કરમા, ભજે ગોપને ગાય. દયા ૦ ૪
વિધિ શિવ શેષ અશેષ વેદમા, જેના હાસ કહાય,
અણુવાણુ પદ-દ્રુપદમુતાના, હાસ ખની તે જાય. દયા ૦ ૫
વિદ્યાવૈભવ વિવિધ વચન ખસ, કોઈ થકી ન રીઝાય,
ગોવર્ધન પ્રભુ પ્રેમખન્ધથી, દીનખન્ધુ ખંધાય. દયા ૦ ૬

(પડિત શ્રીગદ્ગદાલાલ.)

પાઠ ૯—અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર.

એક સમય શ્રીમહાચાર્યચરણ શિષ્યો સાથે માર્ગમાં પધારતા હતા; આપે શિષ્યોને આજ્ઞા કરી કે તમારે પલવાર પછુ અષ્ટાક્ષર મન્ત્રનું રટન કર્યા વિના ન રહેવું. સદા ‘શ્રીકૃષ્ણ. શરણં મમ’ કહ્યા કરવું. આ આજ્ઞાનું રહસ્ય કૃષ્ણહાસ મેઘન નામના શિષ્ય ન સમજ્યા, પણ ગુરુની આજ્ઞા શિષ્યથી કેમ હેલંધન થાય ? પછી અષ્ટાક્ષરમન્ત્રનું રટન કરતા કરતા વનમાં લોજનપાત્ર લેવા બહુ જ દૂર નિકલી ગયા. ત્યાં એક વાઘ દીઠો, વાઘનાથી ભય તો લાગ્યો, પણ મન્ત્રનું રટન તો ચાલુ રાખ્યું, તે વાઘ ઘણા વખતથી તરબોળે બેસી રહ્યો હતો. ભગવન્નામ સાંભળીને તેણે જલ પીધું, આ બેઠને કૃષ્ણહાસે પુનઃ અષ્ટાક્ષરનું ઉચ્ચારણ કર્યું, વાઘે પુનઃ જલ પીધું. આ બનાવ બેઠ આશ્ચર્યચકિત થએલા કૃષ્ણહાસ પાત્ર લઈ શ્રીઆચાર્યચરણ પાસે આવ્યા, શ્રીમહાપ્રભુએ પુછ્યું કે—‘કેમ, આજે વનમાં શું બેચું ?’ કૃષ્ણહાસે સર્વ દેખેલું કહી સંભળાવ્યું; પણ તેનો મર્મ સમજ્યા ન હતા. શ્રીઆચાર્ય-ચરણે મર્મ સમજાવ્યું કે—વાઘના અવતારમાં પણ ભકત-હશાવાલો એ જીવ છે. તમારા મુખમાંથી ભગવન્નામ સાંભળી જલ પીવાની લાગી આજ્ઞા તેની પુરી થઈ. માટે તમે હંમેશાં અષ્ટાક્ષરમન્ત્રનું રટન કરજો કે જેથી તમારું અને શ્રવણ કરનારનું બન્નેનું કલ્યાણ થશે.

तस्मात् सर्वात्मना नित्यं श्रीकृष्णं शरणं मम ।

वदद्भिरेवं सततं स्थेयमित्येव मे मतिः ।

સર્વ પ્રકારની ચિન્તામાંથી બચવા માટે હંમેશાં સર્વાત્મભાવપૂર્વક ‘શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ’ બોલતા રહેવું.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

અથવા આવા અષ્ટાક્ષરનું રટન કરનારની સગ રહેવું.
એવો મારો અભિપ્રાય છે. (નવરત્ન)

શ્રીગુસાર્ધજીએ (પ્રભુચરણે) અષ્ટાક્ષરનું રહસ્ય નિરૂપણ કરતા કહ્યું છે કે—શ્રીકૃષ્ણનામ સદા જપવું. જે અષ્ટાક્ષર મહામન્ત્ર જપે તેના પાપનો સમૂહ ખતી જાય, અને પરમાનન્દ મલે.

૧ શ્રી સૌભાગ્ય આપે, ધનવાન બનાવે. રાજવદ્વલ કરે છે.

૨ કૃ એ પાપને શોષી દે છે

૩ ણઃ આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક, આ
ત્રણે ભતનાં દુઃખ હરે છે.

૪ શ જન્મમરણનું દુઃખ દૂર થાય છે.

૫ ર પ્રભુસમ્પન્નિ જ્ઞાન આપે છે.

૬ ણ પ્રભુમા દૃઢ ભક્તિ કરાવે છે.

૭ મ ભગવાનની સેવાનો ઉપદેશ કરનારા ગુરુમાં પ્રીતિ થાય છે.

૮ મ પ્રભુમા સાયુજ્ય કરાવે છે; જેથી દૂરી જન્મ ન લેવો પડે. આ ભક્તિમાર્ગનું સાયુજ્ય જ્ઞાનમાર્ગના સાયુજ્ય કરતા ઉત્તમ છે.

આ પ્રમાણે આઠ અક્ષરના ઉચ્ચારથી જ સર્વ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીવિઠ્ઠલમા પ્રીતિ થાય. ભક્તિ અને વૈરાગ્ય મલે. સર્વ રોગની શાન્તિ થાય. સર્વ પાપ નાશ પામે છે. સિદ્ધિ સદા ધરમા રહે જ. આનન્દ પરમાનન્દ થાય. જવર માત્ર નાશ થાય. ભૂત, પ્રેત, પિશાચ સર્વ દૂર થાય. આનન્દમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમા સદા ધિરાજે વિગેરે સર્વ સિદ્ધ થાય છે.

આ અષ્ટાક્ષરમન્ત્રથી જ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે તો પછી અષ્ટાક્ષરને ત્યજી અન્યાશ્રય કરનારો વૈષ્ણવ ઉભયમાથી

અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર

બ્રહ્મ થાય છે. પ્રભુનું શરણુ ત્યજી અન્યનો આશ્રય કરે તે કેમ કલિત થાય ? ન જ થાય, અને પ્રભુનો આશ્રય તો જાય જ.

કિં મન્ત્રૈર્બહુભિર્વિનશ્વરફલૈરાયાસસાધ્યૈર્મસૈ
કિંચ્છિહોપવિધાનમાત્રવિફલૈઃ સંસારદુઃસ્વાયદૈ ।
પદ્મઃ સન્નપિ સર્વમન્ત્રફલદો લોપાદિદોષોઽસ્મિન્
'શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમે'તિપરમો મન્ત્રોયમષ્ટાક્ષર ॥

જ્યાં એક છતાં અનેક મન્ત્રોના ફલને આપનાર, સર્વ દોષરહિત, પરમ ઉત્તમોત્તમ, અષ્ટાક્ષર 'શ્રીકૃષ્ણ. શરણ મમ' મન્ત્ર છે; ત્યાં આગળ નાશવતફલવાલા અનેક મન્ત્રોનું શુ કામ છે ? અથવા મહાન્ પ્રયાસથી થાય એવા યજ્ઞનું શુ કામ છે ? કે જે યજ્ઞો જરાપણુ વિધિ લોપ થતાં જ ફલરહિત થઈ જાય છે અને સંસારના (જન્મમરણના) દુઃખથી ભરેલા છે.

અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર તો સર્વફલને આપનારો છે, માટે સુખમા દુઃખમા શક્યમા અશક્યમા પ્રભુના જ શરણુની ભુદ્ધિ રાખવામા સદા અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર પ્રતિક્ષણુ જપવો.

પ્રશ્ન—૧ અષ્ટાક્ષરમન્ત્રના આઠે અક્ષરનું માહાત્મ્ય કહો
૨ સિ હવાતોમાથી શો સાર લીધો ?

યો બ્રહ્માણ વિદધાતિ પૂર્વં વિદ્યાં તસ્મૈ ગોપાયતિ કૃષ્ણઃ ।

યસ્ત દેવમાત્મવૃત્તિપ્રકાશ મુમુક્ષુર્વૈ શરણમનુવ્રજેત્ ।

(ઉપનિષદ્. ગોપાલપૂર્વતાપિની)

પાઠ ૧૦-શ્રીવિદુલેશ પ્રભુચરણ.

આપણે શ્રીવિદુલ શબ્દનો અર્થ સમજીએ. તેમા વિદ્-ઠ અને લ આમ ત્રણ અક્ષર છે તેનો વિદા એટલે જ્ઞાન વડે ઠા' શૂન્યને લાતિ સ્વીકારે એટલે અજ્ઞાનને દૂર કરી તેનો સ્વીકાર કરે, તે વિદુલ કહેવાય, આપણા અજ્ઞાનને દૂર કરનાર શ્રીવિદુલનાથજીને આપણે શ્રીગુસાઈજી અથવા શ્રીપ્રભુચરણના નામથી ઓળખીએ છીએ.

શ્રીમહાપ્રભુજીને શ્રીપાદુરગ વિદુલનાથે આજ્ઞા કરી કે આપ વિવાહ કરો મારે આપને ત્યાં અવતરવું છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ કાશીમા દેવનસદ્ગની કન્યા અક્ષાજી સાથે વિવાહ કર્યો શ્રીમહાપ્રભુજીને ત્યાં સવત્ ૧૫૬૭ના ભાદ્રપદ વદિ ૧૨ ના રોજ શ્રીગોપીનાથજીનું પ્રાકટય થયું અને સવત્ ૧૫૭૨ ના માર્ગશીર્ષ વદિ નવમીને શુક્રવારે કાશી પાસે આવેલા ચરણાદ્રિમા (ચરણાટમા) શ્રીવિદુલનાથજીનું પ્રાકટય થયું, આપના મોટાભાઈ શ્રીગોપીનાથજી ઘણા વિદ્વાન અને અનન્ય હતા, પરંતુ આપને શ્રીપુરુષોત્તમ નામના પુત્રનું પ્રાકટય થયા બાદ શ્રીગોપીનાથજીનો વંશ આગલ ચાલ્યો નથી. હાલના આ સર્વ ગોસ્વામિબાલકો શ્રીવિદુલનાથજીના વંશના છે, શ્રીગુસાઈજીએ બે વાર લગ્ન કર્યા હતા, પ્રથમ લગ્ન શ્રીરુકિમણીજી સાથે અને બીજું લગ્ન ગઢાની દુર્ગાવતિની પ્રાર્થનાથી શ્રીપદ્માવતીજી જોડે થયું હતું. પ્રથમ પત્નીથી છ

શ્રીવિદુલેશપ્રભુચરણ.

પુત્ર અને ચાર પુત્રી થયા, તેમના નામ આ પ્રમાણે છે, શ્રીગિરિધરજી, શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીબાલકૃષ્ણજી, શ્રીગોકુલનાથજી; શ્રીરઘુનાથજી, અને શ્રીયદુનાથજી; આ છ પુત્ર, અને શોભા, યમુના, કમલા અને દેવકા એ ચાર પુત્રીઓ પ્રથમ પત્નીથી થયા, અને શ્રીપદ્માવતીજીથી શ્રીધનશ્યામજી પ્રકટ થયા, હાલમાં બિરાજતા સર્વ ગોસ્વામિબાલકો પ્રથમ પુત્ર શ્રીગિરિધરજી અને છઠ્ઠા પુત્ર શ્રીયદુનાથજીના વશ્યો છે. બાકીના પાંચ પુત્રોનો વંશ વધારે ચાલ્યો નથી.

જ્યારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને ભગવદ્દામમા પાછા પધારવાની ઇચ્છા થઈ તે સમયે શ્રીગુસાઈજી કાશીમા મલવા માટે ગયા, આ વખતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે ઉપદેશ આપ્યો તે ખાસ મનનીય છે. જે શિક્ષાશ્રોત્રીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ પિતૃચરણના વિયોગ વખતે આપનું વય પંદર વર્ષનું હતું. આ ન્હાની વયમાં સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય સમજવાનું સ્થાન ભગવદ્દીય દામોદરદાસજી અને ભગવદ્દીય પદ્મનાભદાસજી વિગેરે હતા, માર્ગનું રહસ્ય તેમને વારવાર પુછતા એક વખત શ્રીવિદુલનાથજી ખેલતા હતા, તે સમયે દામોદરદાસે કહ્યું કે ‘જય જય આ માર્ગ ખેલવાનો નથી; પરંતુ પ્રભુના તાપકલેશનો છે’ શ્રીગુસાઈજીએ ત્યારથી જ રમતનો ત્યાગ કરી દીધો, સર્વ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો, અને પ્રભુની સેવામાં પુરતું ધ્યાન આપવા લાગ્યા.

શ્રીવિદુલનાથજીનું સ્વરૂપ આપણે શ્રીનામરત્નસ્તોત્રથી જે સમજીએ તો આપણને એમ જ થાય કે આપનું નામ જે શ્રીપ્રભુચરણ રાખવામાં આવ્યું છે તે યથાર્થ છે. આપણે જે ગોસ્વામિશબ્દ કહીએ છીએ; તે પણ નામ આપે જ પ્રથમ ધારણ કર્યું, અને આપનું બીજું નામ જે શ્રીગુસાઈજી

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

સમપ્રદાયમા ચાલે છે, તે નામની જ પરિપાટી અત્યારે શ્રીગો-સ્વામિબાલકેમા (શ્રીગુસાઈજી) શબ્દથી ચાલતી આવી છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય કર્યું, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગના પ્રવર્તક તરીકેનું માન્ય તો શ્રીગુસાઈજીએ જ સ્વીકાર્યું, માર્ગને સર્વાર્જુ સુન્દર બનાવનાર શ્રીગુસાઈજી છે. પ્રથમ આપે માર્ગને દેઢ કરવા વિદ્વન્મણ્ડન, દશમસ્કન્ધવિવૃત્તિપ્રકાશ, શ્રીટિપ્પણીજી, શૃંગારરસમણ્ડન, બ્રહ્મસૂત્રભાષ્યનો દોઢ અધ્યાય વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા. આપે બ્રહ્મવાદ અને નિર્ગુણભક્તિમાર્ગનું યથાર્થ સ્થાપન કર્યું, આપના સુદૃઢ પ્રતાપથી અનેક રાજાઓ પણ આપના ચરણ-કમલમા શરણે આવતા, ઘણા રાજાઓ આપના સેવકો છે. ટોડરમલ રાજા, રાય પુરુષોત્તમ, રાજા રામચન્દ્ર, રાજા વીરવર, (બીરબલ) રાણી દુર્ગાવતી વિગેરે રાજાઓ. અનન્ય ભક્ત હતા. તેથી આપનું નામ 'અનેકાક્ષિતિપક્ષોણિ-મૂર્ધાસક્તપદામ્બુજ' આલેખ્યું છે. આપને સંગીતનો પણ શોખ હતો, તેનો ઉપયોગ જો પ્રભુમાન થાય તો તે શોખ બાધરૂપ નિવડે, માટે આપે તે સંગીતને શ્રીઠાકુરજીમા જોડવાને ઋતુના અનુસાર રાગો ગાવાની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી, તે દ્વારા સંગીતનો આનન્દ અનુભવતા.†

અધિકારી કૃષ્ણદાસજીએ છ માસ સુધી શ્રીનાથજીથી શ્રીગુસાઈજીને દૂર કર્યા, આ વખતે શ્રીનાથજીનો આપને પૂર્ણ વિયોગ થયો, વિરહનો તાપકૂલેશ થયો. પ્રભુથી દૂર થતા અથવા સેવા છુટતા ગોસ્વામિબાલકેને કેવો તાપકૂલેશ થાય તેનું આખેહુબ સ્વરૂપ આ છ માસમા શ્રીગુસાઈજીએ કરેલી વિજ્ઞાપિ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(- શ્રીરૂકિમણીજી અને શ્રીપદ્માવતીજીએ જે આતિ દોરી, એ આર્તિ અથાપિ સુધી આપણા માર્ગમા તે તે ઉત્સવો ઉપર દોરવામા આવે છે)

શ્રીવિદુલેશપ્રભુચરણ.

વિસંગિત ગોસ્વામિબાલકોને અને વૈષ્ણવોને ઉભયને
 ૥ણ કરનારી છે. વાંચવા લાયક છે. પુન બાદશાહના
 મથી જ્યારે કૃષ્ણદાસજીને દૂર કર્યા ત્યારે કૃષ્ણદાસજી
 ૧ આપત્તિમા આવ્યા. આપત્તિમાથી જાચાવનાર પણ
 ગુસારજી જ હતા, અપકારનો ખદલો પણ ઉપકારથી
 નાર શ્રીગુસારજીની પરમ દયાલુતાનો પાર નથી અને
 ૥લદાસને મુખમા અધરામૃત આપતા ગોપાલદાસનું મુખ-
 દૂર થયું, જેમના નામનો જપ કરવાથી શ્રીરઘુનાથજીને
 ૨ મુખપાઠ થઈ ગયા, એવા પ્રભુચરણના પ્રતાપનું
 ૩ વર્ણન થઈ શકે ? શ્રીગુસારજી શ્રીનવનીતપ્રિયજીને
 તા. એ ઠાકુરજી હાલ શ્રીનાથજીમા બિરાજે છે. શ્રીમહા-
 જી અને શ્રીગુસારજીના ઠાકુરજી અનુક્રમે શ્રીનાથજી અને
 ૪ નવનીતપ્રિયજી છે. આ બન્ને સ્વરૂપને સેવવાનો અધિકાર
 ગોસ્વામિબાલકોનો છે. જ્યારે સેવ્યસ્વરૂપ પોતાના બાલકો
 ૫ પધરાવામાં આવ્યાં ત્યારે ૧શ્રીમથુરેશજીનું સ્વરૂપ
 ૨ શ્રીરધિરજીને પધરાવ્યું, ૩શ્રીવિદુલેશજીનું સ્વરૂપ શ્રીગોવિન્દ
 જીને પધરાવ્યું. ૪શ્રીદ્વારકાધીશનું સ્વરૂપ શ્રીબાલકૃષ્ણજીને
 ૫ બિરાજ્યું. ૬શ્રીગોકુલેશનું સ્વરૂપ શ્રીગોકુલનાથજીને
 ૭ બિરાજ્યું, શ્રીગોકુલચન્દ્રમાજીનું સ્વરૂપ શ્રીરઘુનાથજીને

૮ આપ પગમદ્યાલુતાની સાથે પ્રતાપી પણ હતા પટણાના દાહિદ બાદ-
 સાથે અકબરને વિગ્રહ થયો, ત્યારે સેનાનુ આધિપત્યપાણુ ગજા ટોડ-
 ને મધ્યુ હતું રાજા ટોડરમલ્લ લડવા જતા પહેલા શ્રીમત્પ્રભુચરણ પામે
 લેવા આવ્યો, શ્રીપ્રભુચરણે તેને પહેરેલું પીતાબર આપ્યું, આ માથે બાધી
 કરવા આજ્ઞા આપી, અને તે પ્રમાણે બાધી યુદ્ધ કરતા વિજય જ થયો
 ૯ હાલ કેટલા બિરાજે છે ૨ તે હાલ શ્રીનાથજી બિરાજે છે
 ૩ હાલ કાકરોલી બિરાજે છે ૪ હાલ શ્રીગોકુલ બિરાજે છે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

માથે પધરાંચુ,^૧ ૨શ્રીમદ્દનમોહનજીનું સ્વરૂપ શ્રીધનશ્યામજીને
માથે પધરાંચુ, શ્રીચદુનાથજી છઠ્ઠા ધરના બાલકના સેવ્ય ઠાકુરજી;
૩શ્રીબાલકૃષ્ણજી ૪શ્રીકલ્યાણરાયજી, અને ૫શ્રીમુકુન્દરાયજી છે.

આપે માર્ગનો પ્રચાર કરવાને ઘણો જ પરિશ્રમ કર્યો છે.
છ છ વાર ગુજરાતમા પધાર્યા, અનેક સેવકો કર્યા, આપનું
હૃદય એવું વિશાલ હતું કે-આપ પતિતપાવન હોઈ
સર્વ જીવનો ઉદ્ધાર કરતાં.

આપ ભૂતલ ઉપર ૭૦ વર્ષ અને ૨૮ દિન બિરાજ્યા,
સવત ૧૬૪૨ ના માઘકૃષ્ણ સાતમના રોજ સન્ધ્યાકાલે
ગિરિરાજની કન્દરામા અન્તર્ધાન થઈ ગયા.

પ્રશ્ન—૧ શ્રીગુસાઈજીને આપણા સમ્પ્રદાયમા કયા નામથી ઓળખે છે ?

૨ શ્રીપ્રભુચરણના લાલજીના નામ કહેા.

૩ રાજઓ સાથે કેવો મળધ હતો ?

૪ શ્રીપ્રભુચરણના પ્રાદુર્ભાવની અને લીલામા પધાગ્વાની સવત્ કહેા.

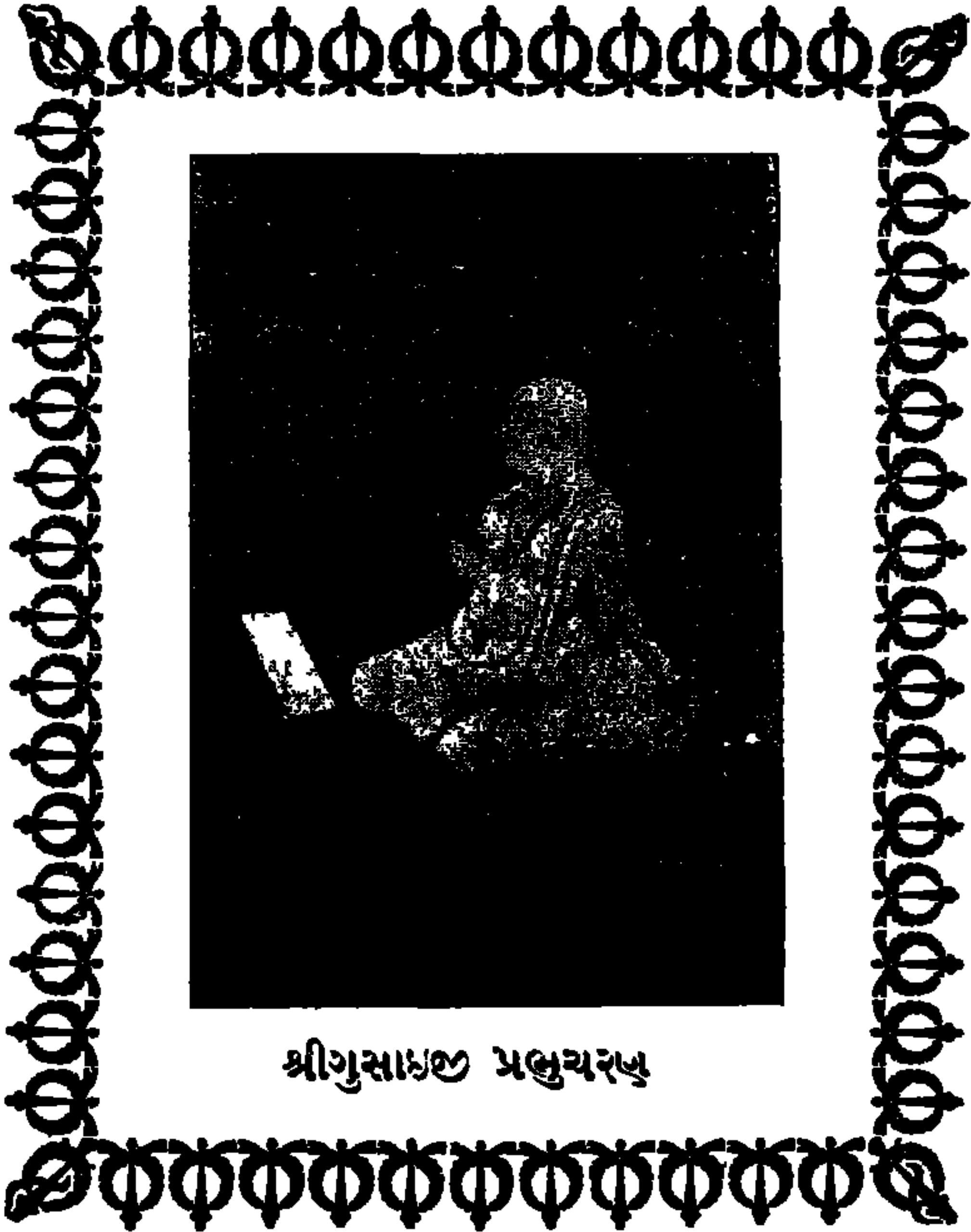
૫ શ્રીગુસાઈજીના મેઘ્યચરણનું નામ કહેા.

૧ તે હાલ કામવન બિરાજે છે ૨ તે હાલ કામવન બિરાજે છે.
૩ મુગ્ધ બિરાજે છે ૪ વડોદરા બિરાજે છે ૫ ગાંધી બિરાજે છે

આપે શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, શ્રીસ્તુરકૃષ્ણપ્રેમામૃત,
શ્રીચમુનાષ્ટપદી, ભુજગપ્રયાતાષ્ટક, લલિતત્રિભગીસ્તોત્ર, પેાડશઅન્થ પૈકી
શ્રીસિદ્ધાન્તમુક્તાવલિશ્રીચમુનાષ્ટકાદિટીકા, વિદ્વન્મડન, ભક્તિહેતુ,
ભક્તિભસ, અષ્ટાક્ષરનિરૂપણ, રસસર્વસ્વ, પ્રબોધ, ગુપ્તગ્રંથ, વ્રતચર્યા,
ત્રામતીટિપ્પણીજી, ભાષ્યનો અન્તનો દોઢ અધ્યાય, આનન્દમયોભ્યાસાત્
ઉપર વિવેચન, વિગેરે અનેક સમર્થ અન્થો લખ્યા છે

* આપ ગુજરાત પધાર્યા તેની સવત્ આ પ્રમાણે મલે છે.

(૧) અડલથી પધાર્યા (૨) મંવત્ ૧૬૧૩ મા અડલથી પધાર્યા (૩) સવત્
૧૬૧૪ મા ગઢાવી પધાર્યા (૪) સવત્ ૧૬૨૩ મા મથુરાથી પધાર્યા
(૫) સવત્ ૧૬૩૧ ગોકુલથી પધાર્યા (૬) સવત્ ૧૬૩૮ મા પધાર્યા

श्रीगुसाङ्ग प्रभुचरण

सायकुञ्जालयस्थासनमुपविलसत्स्वर्णपात्र सुधौतं
राजद्यक्षोपवीत परितनुवसनं गौरमम्भोजवक्त्रम् ॥
प्राणानायम्य नासापुटनिहितकर कर्णराजद्विमुक्त
चन्देर्धोम्भीलिताक्षं मृगमदतिरक्त विट्टलेशं सुकेशम् ॥

પાઠ-૧૧ અસમર્પિતનો ત્યાગ.

પ્રશ્ન—નિર્મલ બુદ્ધિ શી રીતે થાય ?

ઉત્તર—નિર્મલ વસ્તુનો જ ઉપયોગ કરવાથી.

પ્રશ્ન—નિર્દોષ અને પવિત્ર વસ્તુ આ કલિયુગમાં ક્યાથી લાવીએ ?

ઉત્તર—આ કલિમાં નિર્દોષ વસ્તુ મેલવવાનો ઉપાય શ્રીમહાપ્રભુજીએ દર્શાવ્યો છે

પ્રશ્ન—કૃપા કરીને કહેશો ?

ઉત્તર—આ જગત્માં પ્રભુ વિના નિર્દોષ કોઈ નથી તેમ જ પ્રભુ વિના પ્રાદશ્વિત કે મન્ત્રશાસ્ત્ર વિગેરે કોઈ પણ યથાર્થ શુદ્ધ કરવા આ કલિમાં સમર્થ નથી, માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપણને સરલ અને ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવ્યો કે—શ્રીપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને સર્વવસ્તુ સમર્પણ કરવું. જેમ ગંગાજીની અંદર હબરો પરનાળાના જલ આવે છે, પરંતુ તે ગંગાજીમાં મળતા ગંગાજલરૂપ થઈ જાય છે અશુદ્ધ જલને ગંગાજી પોતાના સામર્થ્યથી ગંગાજલ બનાવી દે છે તેમ જે જે વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરીને લઈએ, તે વસ્તુ પ્રભુના સંબંધથી સર્વથા નિર્દોષ એટલે પવિત્ર થઈ જાય છે, આ નિર્દોષ વસ્તુથી વ્યવહાર કરવાથી આપણી બુદ્ધિ નિર્મલ થાય છે. ✕સત્ત્વશુદ્ધિ

✕ આહારશુદ્ધૌ સત્ત્વશુદ્ધિ સત્ત્વશુદ્ધૌ ધ્રુવાસ્મૃતિ । સ્મૃતિલાભે સર્વગ્રન્થાનાં વિપ્રમોક્ષ* । કૃષ્ણાત્ પર નાસ્તિ દૈવ વસ્તુતો દોષવર્જિતમ્

જે આ પુત્ર તથા જે કુટુંબી હોય તેમને પ્રભુની મેવામાં ભમેશા

અસમર્પિતનો ત્યાગ.

૧ એ આહારશુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખે છે; અને સત્વ-
દેથી જ આપણે પ્રભુને હૃદયમાં ધારણ કરી શકીએ છીએ.

બ્રહ્મસંબધથી આજ દિન સુધીના સર્વદોષો દૂર થયા,
નતુ નવા દોષો ન થાય તેને માટે સમર્પિત વસ્તુનો જ
યોગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લો.

પ્રશ્ન—અમારે ઘેર શ્રાદ્ધાદિક આવે તો શુ કરવું ?

ત્તર—વિષ્ણોર્નિવેદિતાન્નેન યદ્વ્ય દેવતાન્તરમ્ ।

પિતૃભ્યશ્ચાપિ તદ્દેય તદાનન્તાય કલ્પતે ।

શ્રાદ્ધાદિકમાં પણ પ્રભુના સમર્પણ કરેલા અન્નથી જ
વહાર કરવો. તે પવિત્ર અન્નથી જ બ્રાહ્મણભોજન વિગેરે
વધુ. તેમજ યાગ વિગેરે પણ તેનાથી જ કરવા.

પ્રશ્ન—કદાચ પ્રભુને અર્પણ કર્યા વિના ઉપયોગ કરવાની
છા થઈ જાય તો ?

ઉત્તર—તો પ્રભુની ક્ષમા માગવી. પુન અપરાધી ન
હોય એ માટે સાવધાન રહેવું. વળચિન્હવાલા ભગવાનના
જીવનું ધ્યાન કરવું, શ્રીકૃષ્ણજી કહ્યું છે કે—‘મનના મેલના
તને પણ તોડી નાખનાર પ્રભુના ચરણારવિન્દનું ધ્યાન
વું ’ તમે યાદ રાખજો કે આપણે ઉપયોગમાં લીધેલી
તુ પ્રભુને ન સમર્પવી. ન મત્ત દેવદેવસ્ય સામીભુક્તં સમર્પણમ્

વા, એ તેમનું નિવેદન છે, અને જે નિર્જીવ વસ્તુ છે તે અન્ન વસ્તુ
રે સર્વ પ્રભુને અર્પવું અને ઉપયોગમાં લેવું આ સર્વ સંબધ અર્પણ
નો પ્રસંગ પ્રભુ સાથે છે, ગુરુ સાથે નથી ગુરુએ આપણને
સંબધદ્વારા પ્રભુને અર્પણ કરાવ્યું પુન જે શ્રીકૃષ્ણજીની સેવા કરતા
એ તે શ્રીકૃષ્ણજીના સ્વરૂપને આ સર્વ સમર્પવાનો નિયમ લેવો.

નુર્મનં શમલશૈલનિસૃષ્ટવજ્ર ધ્યાયેચ્ચિર ભગવતશ્ચરણારવિન્દમ્ । [સ્કંધ ૩]

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

પ્રશ્ન—જે ક્વચિત્ આપત્સમયે પ્રભુને સમર્પવાનો પ્રસંગ ન મળે તો ?

ઉત્તર—તો સમ્પ્રદાયની રીત મુજબ ત્રણ વખત અષ્ટાક્ષર મંત્ર કહી ચરણામૃત પધરાવુ. અથવા સદૈવ ચિત્રણ સાથે રાખો અથવા તુલસીમાલાને પણ કેટલાક આપત્તિ વખતે લોગ ધરે છે, પરંતુ આપત્કાલમા જ પ્રભુની પ્રસાદી માટે ચરણામૃત પધરાવવુ એ એક સાધારણ રીતિ છે.

પ્રશ્ન—પ્રભુને અર્પણ કરેલુ કૃષ્ણાર્પણ થયુ, તે કેમ લેવાય ?

ઉત્તર—આ દાન નથી પણ સમર્પણ છે, દાન કરેલુ પાછુ ન લેવાય, એ પૂજામાર્ગની વાત છે ભક્તિમાર્ગમા તો પ્રભુના ઉચ્છિષ્ટ વડે જ નિર્વાહ કરવાની પોતાની (પ્રભુની) આજ્ઞા છે. +આપે (પ્રભુએ) ઉપભુક્ત માલા ગન્ધ વસ્ત્ર અલંકાર વિગેરેથી ભૂષિત થએલા, અને આપના પ્રસાદને જમતા અમે હાસો, હે પ્રભો ! આપની માયાને છતીએ છીએ.’ આવી સુહર ભક્તિમાર્ગની રીત છે પ્રભુની માયાને છતવાનો આ જ રસ્તો છે. માટે પ્રભુને હરરોજ અર્પણ કરેલું જ આપણાથી લેવાય. દાન આપેલું ન લેવાય. દાનમા પાત્ર વિગેરે જોઈ યથા સંકલ્પ પોતાનું દ્રવ્ય ખીજાને આપવાનું છે. અત્ર તો પ્રભુની જ વસ્તુ પ્રભુને અર્પી પ્રસાદ તરીકે ઉપયોગ કરવાનો છે. તેથી દાન અને નિવેદનમા બહુ જ તફાવત છે

પ્રશ્ન—આ પાઠમા જેટલા પ્રશ્ન તરીકે વર્ણવ્યા છે તે સર્વ પ્રશ્ન પુરવા

+ ત્વયોપમુક્તસુગન્ધવાસોલક્ષ્મીચર્ચિતા. ।

ઉચ્છિષ્ટભોજિનો દાસાસ્તવ માયા જયેમહિ । [મા૦ ૧૧-૬-૪૬]

શ્રીપ્રમુચરણવિહસિઃ—નિવેદિતાત્માભિન્નેષુ સદૌદાસીન્યમાચરેત્ ।

પ્રાવાહિકાસ્તેપિ ચેત્સ્યુરુપેક્ષૈવોચિતા સદા ।

પાઠ ૧૨-શ્રીગોકુલનાથજી.

શ્રીગુસાઈજી પ્રભુચરણને ત્યા શ્રીરુક્મિણીવહુજીથી ગિરિધરજી, શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીબાલકૃષ્ણજી, નામના ત્રણ લજ પ્રકટયા, અને આ ચતુર્થ લાલજી શ્રીગોકુલનાથજીનું કટય સંવત્ ૧૬૦૮ ના માર્ગશીર્ષ શુક્લ ૭ ને ગુરુવારના રોજ પું, આ વખતે શ્રીગુસાઈજી શ્રીગિરિરાજ બિરાજતા હતા. ત્યા ગાઈ મળતા જ અડેલ પધાર્યા. આપનું નામકરણ સસ્કારનું મ શ્રીવલ્લભજી છે તેથી આપના ગ્રન્થોમા પણ પોતાનું મ શ્રીવલ્લભજી જ જણાવે છે પાંચમું વર્ષ બેસતા જ ટલે સંવત્ ૧૬૧૨ ના માર્ગશીર્ષમા અક્ષરારમ્ભ મુહૂર્તે શ્રીગુસાઈજીએ જ કકારાદિનું સ્વહસ્તે મુહૂર્ત કર્યું; વત્ ૧૬૧૫ ના ચૈત્ર શુક્લ ૬ ના રોજ ઉપનયન સ્કાર આપી વેદારભ કર્યો. શ્રીગુસાઈજીએ આ બ્રહ્મચારીને ધ્યાહોમાદિક કરાવાનું કામ જ્યેષ્ઠપુત્ર શ્રીગિરિધરજીનેજ માથે ખ્યુ હતું. પછી કણાકટના નારાયણ નામના મહાન્ વિદ્વાન્ પાધ્યાયજી પાસે આપ વેદ લખ્યા. ત્યારબાદ ઘણા દુકસમયમા પલ્લતાથી વેદ વેદાગ લાગવત શ્રીસુખોધિન્યાદિ અનેક ગ્રન્થોનું અવલોકન કર્યું. સામ્પ્રદાયિક અભ્યાસ આપે ઘર ગળ કર્યો, એટલી વિદ્વત્તા વધી ગઈ કે જે શ્રીગુસાઈજીએ પોતાના પુત્રને અક્ષરારભ કરાવ્યો હતો તે જ શ્રીપિતૃચરણ જે પુત્રને પોતાના લખેલા ગ્રન્થોને સારા નરસાનો વિચાર

શ્રીષોડશગ્રન્થ ઉપર ટીકાઓ સારસગ્રહ (માલોદ્ધાર પ્રસંગે) ગદ્ય ૨ ટીકા, ગુપ્તરસ ઉપર ટીકા, શ્રીસર્વોત્તમજી ઉપર બીડી ટીકા, ગાયત્રી-અવિવરણ-‘ અસ્મત્કુલં ત્રિષ્કલક ’ શ્લોક ઉપર વ્યાખ્યા, શ્રીવલ્લભાષ્ટક-કા વિગેરે અનેક ગ્રન્થો રચ્યા છે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા

કરવાને જોવા સાપતા; અને પોતાનાથી અધૂરા રહેતા ગ્રન્થોને પૂર્ણ કરવા શ્રીગોકુલનાથજીને આપતા.

આપનું લગ્ન વેણાભટ્ટની પાર્વતિનામની કન્યા સાથે પોતાની સોળ વર્ષની વયે સંવત ૧૬૨૪ ના જ્યેષ્ઠમા થયું હતું. આ વહુજીને ઘણા દિવસ થયા પ્રજા નહિ થવાથી શ્રીગુણસાઈજીને દ્વિતીયવાર શ્રીગોકુલનાથજીનું લગ્ન કરાવાની મરજી હતી, પરંતુ શ્રીગોકુલનાથજીએ માન્યું નહિ. અને કહેવડાવ્યું કે—‘પે કરેંગે તો દુઃખ પાડગો કહીઓ તુમ સમજાણ’ આપને ત્રણ પુત્રો અને ત્રણ પુત્રી થયા. પુત્રના નામ શ્રીગોપાલજી, શ્રીવિઠ્ઠલરાયજી, શ્રીમજરત્નલાલજી છે. આપે સંવત ૧૬૧૬ માં જ્યારે ગુજરાત ફરવા માડ્યું ત્યારે અમદાવાદમાં ખારલાટ નામના બ્રાહ્મણે નવીન મત ચલાવ્યો હતો. તેણે શ્રીગોકુલનાથજી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી શ્રીગોકુલનાથજીએ પોતાના પાડિત્યથી તેનો પરિહાર કર્યો. ગુજરાતમાં અનેક ગામોમાં આપ પધારી ઘણી જ સમૃદ્ધિ લીધી અને તે દ્વારા શ્રીગુણસાઈજીનું દેવું આપે ચુકાવી દીધું.

આ વખતે ગુજરાતમાં સ. ૧૬૭૨ ના જહાગીર બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો એક ચિદ્રૂપસન્યાસી વૈષ્ણવોનો મહાન દ્વેષી હતો, તેણે રાજાનું મન કેટલાક મત્રબલથી જીતી લીધું હતું. તેને સમજાવી એવો હુકમ કઠાવ્યો કે—‘મારી તમામ રૈયતે તુલસીમાલા ઉતારી દેવી અને કોઈએ ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર કરવું નહિ.’ આ હુકમનો અમલ ચિદ્રૂપે અમલદારો દ્વારા અજમાવા શરૂ કર્યો. આખી વૈષ્ણવ સૃષ્ટિમાં ત્રાસ ત્રાસ ફેલાવા લાગ્યો. “બ્રાણુ ભલે લો પણ ‘માલાતિલક’ નહિ ભલે” એવા ઠેર ઠેર પોદારો સંભળાવા લાગ્યા. આ આપત્તિના

શ્રીગોકુલનાથજી

સમયે આપ રાજને મલવાને માટે ગયા. જહાગીરે પુછ્યુ તમે કેમ માલા ઉતારી નથી? શ્રીગોકુલનાથજીએ બાહશાહને ચિદ્રૂપ સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા સૂચવ્યું. અમે પ્રાણ

શ્રીગોકુલનાથજીના અર્ચનાલય

શ્રીગોકુલનાથજી

ગયે માલા નહિ ઉતારીએ. આવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા બાહશાહને જણાવી. ત્યારબાદ આપે અનેક પરિશ્રમ વેઠીને આપત્તિમાથી માલાતિલકનું રક્ષણ કર્યું છે જેનો સવિસ્તર પ્રસંગ 'માલા-પ્રસંગસાર'માં વર્ણવ્યો છે.+

શ્રીગોકુલનાથજીના અનન્ય સેવકો હાલ ભરૂચ વિગેરેમાં

+આ માલાપ્રસંગમાં દેવાભાઈ નામના વૈષ્ણવે માલા નહિ ઉતારવા સત્યાગ્રહ કર્યો હતો. આ દેવાભાઈએ માલાતિલક ઉતરવાના બલાતકાગ

પુષ્ટિમાર્ગપદ્ધતિશિક્ષા.

છે તેમનો શ્રીજી ઉપર અનન્યભાવ અને દૃઢ વિશ્વાસ છે.

આપે ઘણો સમય ગોકુલમાં વાસ કર્યો છે, અને ત્યાં શ્રીગોકુલનાથજીની સેવા કરતા હતા સાથે શ્રીગોવર્ધનનાથજીની સેવા માટે વારંવાર પધારતા હતા. અત્યારે શ્રીગોકુલનાથજીનું મોટું મહિર શ્રીગોકુલમાં છે તે આપણું યાત્રાનું ધામ છે શ્રીગોકુલનાથજીની ૧૩ બેઠકો છે તેમાં આપની સેવા થાય છે આપના સેવકોમાં કલ્યાણભટ્ટજી અને મોહનભાઈ વિગેરે મુખ્ય સેવકો થઈ ગયા આપે પુષ્ટિમાર્ગનું રક્ષણ કાર્ય કર્યું તેમજ અલૌકિક ભાવનું દાન કરી ઘણા દેવ જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. આપશ્રી ૮૬ વર્ષ અને ૨ માસ અને કેટલાક દિન સુધી ભૂતલ ઉપર બિરાજ્યા છે. સવત ૧૬૬૭ ના માઘ વદિ નવમીના રોજ જ્યારે આપ ભૂતલ ત્યજી પધાર્યા ત્યારે આપનો વિયોગ સહન નહિ થઈ શકવાથી આપના ૭૮ સેવકો પણ દેહ ત્યજી સાથે જ પધાર્યા *

- પ્રશ્ન (૧) આપનું પ્રાકટ્ય કયું સાલમાં ?
 (૨) આપે મહત્કાર્ય શું કર્યું ?
 (૩) આપે અન્યો ક્યા ગયા ?
 (૪) આપનું સેવ્ય ન્વરૂપ શું ?

વખતે જે જવાબ આપ્યો છે તેથી માલાતિલક આપણા માગમાં પ્રાણ બગાડ વહાલા છે એમ સમજશે —

‘ માલા કેમ ઉતારીએ જે આપી છે જગદીશ,
 એ કોણ છે માલા ઉતારે માલા બાધી રીપ
 નીપ જે બાધી છે તે શીપ સાથે જાય,
 પણ હાથે કરી માલા ઉતાર એવું કેમ કરી થાય

શ્રીગોકુલનાથજીનું સવિસ્તર જીવનચરિત્ર ઇપાઇ બહાર પડ્યું છે.
 તેમાથી વધારે ઇચ્છાવાળાએ તેવું

પાઠ ૧૩-દૈવી જીવન.

#આપણે પ્રદ્વસબધ લીધા, શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે આપણને દૈવી જીવ તરીકે આલેખ્યા. દૈવી સૃષ્ટિ સેવા માટે જ પ્રભુએ શ્રીઅગમાંથી પ્રકટી છે. તેના આચરણ કેવા હોવાં જોઈએ તે વિચારીએ વૈષ્ણવનો સેવા એ જ મુખ્ય ધર્મ છે. ભગવત્સેવામા જે અનુકૂલ હોય તેનો જ આપણે સ્વીકાર કરીએ. જે સેવામા ઉઠાસીન છે તેમાં આપણે ઉઠાસીનતા રાખીએ. પરંતુ જે સેવામા હરકતરૂપ નિવડે તેનો તો ત્યાગ જ કરીએ. સગ હમેશાં ભગવદ્ભાવવાલાનો જ કરીએ. આપણે જેમ ધરને સાફ સૂફ કરી ભગવાન બિરાજે એવું સુંદર કરીએ છીએ, તેમ પ્રભુ મનની અહર બિરાજે તે માટે મનને સાફ રાખવું જોઈએ. કામ ક્રોધ એ મનને બગાડનાર છે. ચિન્તા અને ઉદ્વેગ તો આપણાથી થાયજ નહિ. એક વખત આચાર્યશ્રી કહે પધાર્યા હતા, ત્યાં અંબાનામની ક્ષત્રિયાણી રહેતી હતી, આ સ્ત્રીને બે દિકરા હતા, શુદ્ધ પ્રવિત્ર વૈષ્ણવ હતા. એક વખત બે દિકરામાથી એક દિકરો મરણ પામ્યો, તેથી અંબા ઠાકુરજીની સેવા કરતા રોઈ, આવી રીતે રોજ રોતી, તેથી ઠાકુરજી તેના ઉપર અપ્રસન્ન થયા, એટલામાં બીજો દિકરો મરી ગયો, ત્યારે એથી વધારે રોવા લાગી, ત્યારે શ્રીઠાકુરજીએ જ શ્રીગુસાઈજીને વાત કરી કે- અંબા રોવે છે, એથી મને ઘણું દુઃખ વેઠવું પડે છે. મને ક્લેશ પ્રિય નથી. શ્રીગુસાઈજી અંબાને ત્યાં પધાર્યા અને તેને

* નિબધ સર્વનિર્ણયકારિકા, ૨૩૦ થી ૨૪૦ સુધીનો સાર

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

વૈષ્ણવ ધર્મ સમજાવ્યો. ક્લેશવાળા અન્ત કરણમા ઠાકુરણ બિરાજે નહિ. જન્મ મરણ એ પ્રભુ ઇચ્છાધીન છે. આ જીવને આ અવસ્થાએ આ સુખ અને આ દુઃખ એવું પ્રભુએ નિર્ણય કરી રાખ્યો છે, માટે વૈષ્ણવ હોય તે તો ક્લેશ ન જ કરે આપણે સર્વ કંઈ પ્રભુને નિવેદી દીધું; હવે કંઈ વસ્તુની ચિન્તા કરવી રહી ? જ્યારે જ્યારે ચિન્તા થાય ત્યારે ત્યારે આત્મનિવેદન સભારીએ, તો જરૂર ચિન્તા દૂર થશે. ઉદ્વેગ ન થવા માટે આપણે દુર્વચનો સહન કરવાની ટેવ પાડવી. અસત્પુરુષોના દુર્વચનો દ્વારા પ્રભુ આપણને શિખામણ આપે છે એમ માનીએ. તેમ છતાં મન ઉછળે તો શ્રીયમુનાદકનો પાઠ કરી જઈએ, તેનાથી જરૂર સ્વભાવ ઉપર કાણુ આવી જશે. એવું શ્રીમહાચાર્યચરણતુ આજ્ઞાવચન છે. જે માણસનો આહાર શુદ્ધ છે, તેની સત્ત્વશુદ્ધિ જલ્દી થાય છે. જેની સત્ત્વશુદ્ધિ થાય છે, તેનું અન્ત કરણ નિર્મલ થાય છે, માટે પ્રભુને નિવેદન કરી પ્રસાદી પવિત્ર આહારથી આપણે ઉત્તમોત્તમ શક્તિઓ મેળવી શકીએ છીએ જે આજીવિકા પ્રભુએ સંપાદન કરી હોય તેનાથી સંતોષ રાખીએ. લોભ ત્યજીએ તો જ સંતોષ રહે વાણી ઉપર કાણુ રાખવો. જેમ આવે તેમ બકવાથી આપણે વાણીદોષથી (મુખરતાદોષથી) પ્રભુથી વિમુખ થઈએ છીએ. વૈષ્ણવ છું એવું ભાન રાખી સ્વધર્મનો વિચાર કરીએ, સ્વધર્મનું પાલન કરવું, અને વૈષ્ણવતાને લક્ષ્યે એવા બાધક આચરણનો તો ત્યાગ જ કરીએ. જેમ જેમ સ્વધર્મમાં પ્રીતિ થશે તેમ તેમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર હૃદયમાં પ્રવેશ કરશે ચિત્ત

x સત્ત્વશુદ્ધિ એટલે અન્ત કરણ વિગેરેની શુદ્ધિ

દેવી જીવન.

પ્રસન્ન થશે, અને દેવી જીવન આગળ વધી જશે. ખરે વૈષ્ણવ જરા પણ અભિમાન ન રાખે. અભિમાનને ત્યજવાનો એક જ ઉપાય છે. મનમા હંમેશા દીનતા રાખવી, માનની અપેક્ષા ન જ રાખીએ. સર્વને માન આપીએ. કોઈ અપમાન કરે તો પણ અપમાનથી ઉદ્વેગ ન કરીએ, અને આ વાત યાદ રાખીએ કે ‘સર્વશક્તિમાન પ્રભુનો હું હાસ છું. આ દોષથી ભરેલા જીવને પ્રભુ સાધનરૂપ થઈ જે કંઈ કરાવે તે જ કરી શકે છે’ આમ સમજવાથી દીનતા જરૂર આવશે. શાલા નિશાળ સ્કુલોમા અને સર્વ કોઈ સલાહિ સ્થાનમા પ્રભુના નામ માટે ખરે વૈષ્ણવ શરમ ન જ રાખે. સલાના વચમા નિર્ભય થઈને પ્રભુના ચરિત્ર વર્ણવાની શક્તિ દેવી જીવમા મુખ્યત્વે રહેલી હોય છે. જ્યારે ચિત્ત પ્રસન્ન થાય ત્યારે જાણુવું કે ધર્મનિષ્ઠા થઈ, શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય એ ભક્તિનિષ્ઠાનું પરિણામ છે.

જેમના ધરમા સર્વ વ્યવહાર ભગવન્મય છે, તેમનું જીવન દેવી કહેનાય શ્રીગુસામીજી આજ્ઞા કરે છે કે-પ્રભુની સેવામા આ સહાય થશે એની બુદ્ધિથી પગલું પ્રજ્ઞ થશે તે પ્રભુ મેવા માટે ઉપયોગી થશે એની ભાવના ગમ્પત્રી ધરમા ખાવાપીવાની સર્વ વસ્તુ પ્રભુને ઉદ્દેશીને જ થાય, વાપગ્વાની સર્વ વસ્ત્ર વિગેરે પણ પ્રભુને ઉદ્દેશી જ લેવા પ્રભુના મુખે સુખ અને પ્રભુના પરિશ્રમે દુઃખ આ દેવી જીવને થાય દેહરક્ષણ પણ પ્રભુ સેવા માટે જ કરે વ્યાપાર પણ પ્રભુ ભજન માટે જ કરે અરે મલમૂત્રનો ત્યાગ કરીએ છીએ તેમા પણ એની ભાવના રાખવી કે ભજનમા મલમૂત્ર આધક ન થાય તે માટે કરીએ છીએ મલમૂત્રથી શુદ્ધ હોઈએ

* ધર્મનિષ્ઠા તદા જ્ઞેયા યદા ચિત્ત પ્રસીદતિ ।

ભક્તિનિષ્ઠા તદા જ્ઞેયા યદા કૃષ્ણ પ્રસીદતિ ॥

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

તો ભજન બરાબર થાય એવી બુદ્ધિ ગળવી આવી રીતે સર્વ વ્યવહાર પ્રભુકૃપા કરવો એ ખરૂં દૈવી જીવન છે.

આત્મ દૈવીજીવન ગાળવા નીચેના ગુણો કેળવવા.

દૈવીજીવ સર્વથી નિર્ભય ગહે અન્ત કરણને ગાંગદેવથી ગહિત ગા ભગવન્ના સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને ભગવત્સેવામાં મિથિ ગહે દાનબુદ્ધિ રા નાનથી દ્રવ્ય શુદ્ધ થાય દૈવીજીવનો પોતાની ઇન્દ્રિયો ઉપર કામુ હોય વજાદિ કર્મોમાં આસ્તા રાખે પ્રભુ સમાધ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ રાખે એકાન્તમાં વિચારોપણુ પ્રભુ સમક્ષી કરે, એનું નામ તપ છે આ જીવનું હૃદય સરલ હોય હિસા જેના કર્મથી દૂર રહે સાચે સાચુ જે ક્રોધને જગ્યા ન આપે ત્યાગ વૃત્તિ રાખે શાંતિ તો આ દૈવીજીવ મુદ્રાલેખ છે આ દૈવીજીવ કેની પામે કાપટ્ય રાખે ? પ્રાણિમાત્ર પ્રભુ છે ધારી દયાભાવથી આ દૈવીજીવનું હૃદય પીગળે નિર્લોભતા, નમ્રતા રા દુષ્ટકામથી શરમાય સ્થિરતા, તેજસ્વી અપરાધીને પણ ક્ષમા, ત્રણે પ્રકાર દુષ્ટ અને સહન કરવાની ધિગ્જ, પવિત્રતા, દ્વેષ ન જ ગળે નિરભિમાન દૈવીજીવના ગુણો જીવનમાં ઉતારે તો દૈવીજીવન થાય (ગીતા

પ્રશ્ન (૧) દૈવી ગુણોમાં તમે કેટલા પાળી શકશો ?

(૨) ચિન્તા ક્રોધ તજવા શુ કરવું ?

(૩) અન્ત કરણની બુદ્ધિ સાથી થાય ?

(૪) તમારા ધનમાં પ્રભુ માટે જ સર્વ વ્યવહાર કરવું શુ કરો ?

(૫) ઉદ્વેગ ન થવા માટે ઉપાયો કહો.

તપ-આલોચતે

પાઠ ૧૪-શ્રીહરિરાયજી.

આ શ્રીહરિરાયજીનો પ્રાદુર્ભાવ સંવત્ ૧૬૪૭ ના ભાદ્રપદ કૃષ્ણ પંચમીના રોજ થયો છે.

શ્રીવલ્લભાધીશથી ચોથી પેઢીએ આ મહાનુભાવ શ્રીહરિ-
રાયજીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે, શ્રીવલ્લભાધીશના (૧) શ્રીગુંસાઇજી
થયા, શ્રીગુંસાઇજીના (૨) શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીગોવિન્દરાયજીના
(૩) શ્રીકલ્યાણરાયજી થયા, શ્રીકલ્યાણરાયજીના (૪) શ્રીહરિરાય-
પ્રભુચરણ થયા શ્રીહરિરાયજી મહાનુભાવી હતા. શ્રીગોવર્ધનનાથજી
સાથે વાર્તાલાપ કરતા શ્રીહરિરાયજીના બ્રહ્મસખધગુરુ શ્રીગુસા-
ઇજીના ચતુર્થપુત્ર શ્રીગોકુલનાથજી છે. શ્રીહરિરાયજી પોતાના
અન્યોમા ગુરુ તરીકે નમન શ્રીગોકુલનાથજીને જ કરે છે.
તે ગુરુ ભાવથી પૂર્ણ; વિદ્વાન અને મહાનુભાવી હતા; તેમના
સમાગમમા આવેલા શ્રીહરિરાયજીનામા તે ગુણો ઉતરી આવ્યા
હતા. શ્રીહરિરાયજીને સમ્પ્રદાયના માર્મિક સિદ્ધાન્તોનો લાભ
પોતાના પિતૃચરણ શ્રીકલ્યાણરાયજીથી થયો હતો, શ્રીકલ્યાણ-
રાયજીએ અનેક અન્યો લખ્યા છે, તે ઉપરથી શ્રીકલ્યાણરાયજીની
મહાનુભાવતા સ્પષ્ટ સમજાય છે. શ્રીહરિરાયજીને શ્રીમહાપ્રભુજીના
ઉપર હઠ વિશ્વાસ હતો. આપ વારંવાર લખે છે કે, આધુનિક
વૈજ્ઞાનિકોને પરમહંસનું જ્ઞાન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજી છે. માટે
શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ હઠાશ્રય રાખવો, શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાવિના

श्रीहरिरायचरण

महानुभावा रसिका फलाढयास्तप्ता प्रियाणां धिरहानलेन ।
तदान्यविश्वासपराश्च दीना जयन्त्यमी श्रीहरिरायवर्या ।

(बीमनशास्त्री)

શ્રીહરિરાયજી.

આ માર્ગમા પ્રવેશ નહિ થાય. એવો આપનો મુદ્રાલેખ નીચે પ્રમાણે છે

તસ્યૈવાસ્ય કૃપાપૂર્ણં પ્રભુ શ્રીવલ્લભાભિષ ।

તદાશ્રય સદા કાર્યો મનોવાક્કાયવૃત્તિભિ ।

સર્વં શ્રીવલ્લભાચાર્યપ્રસાદેન મવિષ્યતિ ।

શ્રીમદાચાર્યચરણે મતિ સ્થાપ્યા સદા સ્વત ।

ભગવાનના મુખારવિન્દરૂપ કૃપાલુ પ્રભુ શ્રીવલ્લભાધીશ છે, વાણી મન કાયા અને ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિથી શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ આશ્રય કરવો. શ્રીવલ્લભાચાર્યની કૃપાથી જ સર્વ સિદ્ધ થશે. માટે પોતે શ્રીમહાચાર્યચરણમા જ બુદ્ધિ સ્થાપવી. આ મુદ્રાલેખ આપણને શ્રીહરિરાયજીના મનનો ભાવ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે.

શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીનો કેટલોક સમય મળતો હતો. શ્રીહરિરાયજીના વાક્યોનો ઉલ્લેખ અને આશયો શ્રીયમુનાષ્ટક વિગેરેની ટીકામા શ્રીપુરુષોત્તમજી નામ દઈ ઉતારે છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે—શ્રીહરિરાયજીના અનેક ગ્રંથોના વાચનનો લાભ શ્રીપુરુષોત્તમજીને મળ્યો છે શ્રીહરિરાયજીની વયોવૃદ્ધ અવસ્થા હતી ત્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી તરુણ હતા. શ્રીનાથજી સાથે વાર્તાલાપ કરવાનું સૌભાગ્ય શ્રીહરિરાયજીને જ મળ્યું હતું. શ્રીગોવર્ધનધરણ શ્રીનાથજી શ્રીહરિરાયદ્વારા જ અન્યને જતાવતા. એક વખત દશદિગન્તવિજયી શ્રીગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી શ્રીનાથદ્વારા પધાર્યા, ત્યારે ઉજ્જૈનનો સમય હતો, આ સમયે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ મોતીની મોજડીઓ ધરાવા વિનતિ કરતા તિલકાયિતે રાજભોગ પર્યન્ત ધરાવા આજ્ઞા આપી, પરન્તુ પરિચારકને સમજાવી ઉત્થાપન પર્યન્ત ધરાવી રાખવાની યોજના કરી. સુકેમલ શ્રીનાથજી ઉનાળામા કેવી રીતે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

લાખે સમય મોજડી ધરી શકે ? આ વાત શ્રીનાથજીએ શ્રીહરિરાયજીને જણાવી, શ્રીહરિરાયજી આ વખતે શ્રીનાથદ્વારાથી થોડેક દૂર ખિમનોર ગામમા ખિરાજતા હતા. પ્રભુનો પરિશ્રમ દૂર કરવાને આપ ઘોડેશ્વાર થયા. શ્રીનાથદ્વારા પધાર્યા અને મોજડીઓ સરકાવી લીધી.

શ્રીપુરુષોત્તમજીનું અગાધ પાણ્ડિત્ય હતું, પરંતુ શ્રીહરિરાયજીનો મહાનુભાવ આગળ વધી જતો, શ્રીપુરુષોત્તમજીને શ્રીસુખોધિનીજીનું વાચન કરતા શકા પડી, શકાથી ખિન્ન થયા, શ્રીપુરુષોત્તમજીને ખેદવાળા જોઈ એક વૃદ્ધબાઈએ કારણ પુછ્યું. શ્રીહરિરાયચરણદ્વારા કરેલા શ્રવણથી જ આપનો સન્દેહ દૂર કરી શકે એમ હોવાથી વૃદ્ધબાઈએ આજ્ઞા લીધી. વૃદ્ધબાઈએ તે પ્રસંગ શ્રીહરિરાયજી પામે સાલદ્યો હતો, તે વર્ણવી બતાવ્યો, તેનાથી જ શકા દૂર થતા શ્રીપુરુષોત્તમજીના આનન્દનો પાર ન રહ્યો.

શ્રીહરિરાયચરણ દીર્ઘાયુ હતા. ૧૨૦ વર્ષ ભૂતલ પર ખિરાજયા, અને તે દરમિયાન અનેક ગ્રંથો આપે પ્રકટ કર્યા છે. કામાખ્યદોષવિવરણ, પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ, સ્વરૂપનિર્ણય પોડશ ગ્રંથ ઉપર ટીકા વિગેરે અસખ્ય ગ્રંથો લખ્યા છે. સાચી વાત છે કે-ફક્ત શ્રીહરિરાયજીના ગ્રંથોદ્વારા શરૂઆતમા સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન સ્પષ્ટાકરણ કરીએ તો પ્રભુનું સ્વરૂપજ્ઞાન, દીનતા, માર્ગના મર્મરૂપ નિઃસાધનતા, શ્રીમહાચાર્યચરણનો દઢાશ્રય વિગેરે અલૌકિક શક્તિ તો ગ્રંથોદ્વારા જ પ્રથમ પ્રકટ થઈ જાય, અરે શ્રીઠાકુરજીના મૂલ સ્વરૂપનું પણ જ્ઞાન થઈ જાય. માટે હાલના બાલકોને પણ આરભમા શ્રીહરિરાયજીના સરલ ભાવગૂઢ ગ્રંથોથી જ સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન આપવામા આવે તો ઘણું જ ફાયદો થાય.

શ્રીહરિરાયણ.

શ્રીહરિરાયણ અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના લેખન ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે-પોતે પોતાને ગુરુતરીકે ન જોળખાવતા ગુરુદ્વાર તરીકે કહે છે, પોતે ગુરુદ્વાર તરીકે રહી શરણાગત જીવને સાક્ષાદ્ગુરુ શ્રીમહાચાર્યચરણને શરણે લઈ જઈ તેમનોજ દેહાશ્રય કરવા આજ્ઞા કરે છે.

એક સમય શ્રીહરિરાયણ પરદેશ પધાર્યા હતા, આપના નાનાભાઈ શ્રીગોપેશ્વરજી પોતાના વહુજીસહિત સેવામા જ તત્પર રહેતા શ્રીહરિરાયણને ભવિષ્યકાલનું સ્વરૂપ પણ સમજાવું, શ્રીગોપેશ્વરજીના વહુજી થોડાક સમયમા જ લીલા કરશે, એમ શ્રીહરિરાયણ જાણી ગયા. આ વિયોગાર્તિમા સેવા છુટી જશે; એમ જાણી શ્રીહરિરાયણ દરરોજ એક એક પત્ર લખવા માંડ્યું. શ્રીગોપેશ્વરજીને સેવામાથી નવરાશ મળે નહિ, તેથી તે પત્રો એક ગોખમા નાખી મુક્યાં. થોડાસમયબાદ શ્રીગોપેશ્વરજીના વહુજીએ લીલા કરી; શ્રીગોપેશ્વરજીના શોકનો પાર ન રહ્યો. તેમના સેવક વૈષ્ણવ હરિજીવનદાસે શ્રીગોપેશ્વરજીને કહ્યું કે-જે આ સમયે શ્રીહરિરાયણ હોતે તો જરૂર આપને સમજાવત. શ્રીગોપેશ્વરજીએ પુછ્યું કે-શ્રીહરિરાયણના પત્રો આવે છે ? ત્યારે હરિજીવનદાસે ગોખમા ધરેલા પત્ર પૈકી પ્રથમ પત્ર આપ્યું, પત્ર વાંચી શ્રીગોપેશ્વરજીના ચિત્તને પરમ આશ્વાસન મળ્યું, શોક દૂર થયો. બીજા પત્ર વાંચ્યા, શોક દૂર થયો, શાન્તિ મળી, સેવામા ચિત્ત લાગ્યું, આ ૪૧ પત્ર છે. તે શિક્ષાપત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ શિક્ષાપત્ર ઘણું જ ઉપયોગી છે. આ વાચવાથી પ્રભુનો આશ્રય હૃદ થાય, અને આદર્શ વૈષ્ણવ બનાવાને ઉપયોગી શિક્ષણ આપે છે. આ શિક્ષાપત્ર તો વૈષ્ણવોના ધરમા

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

દરરોજ સાજરે વાર્તામા વચાય છે, અને તેનાથી ઘણું સારું ફાયદો થયો છે

આપની બેઠકો ગોકુલ, નાથદ્વાર, જેસલમેર, સાવલી, ડાકેર, જંબુસર, ખીમનોર વિગેરે સ્થલે છે. એ બેઠકો સૂચવી આપે છે કે-આપ પરદેશ પણ પધારતા અને વધારે શ્રીનાથજી પાસે ખીમનોર ગામમા બિરાજતા. અહો આપની ભગવત્સેવા-પરાયણતા ! અહો અન્થાવલોકન અને અન્થલેખનશક્તિ ! અહો દીનતા ! અહો ! શ્રીવિપ્રયોગરસપૂર્વક મહાનુભાવત્વ ! એ શક્તિઓ શ્રીમહાચાર્યચરણાશ્રયદ્વારા જ મલી, અને તે જ શ્રીહરિરાયચળના જીવનચરિત્રમાથી સમજાય છે

- પ્રશ્ન (૧) શ્રીહરિરાયજી ૩૪ સાલમા પ્રવૃત્તિ ? અને શ્રીમહાચાર્ય-ચરણથી કેટલી પેઢીએ ?
- (૨) શ્રીહરિરાયજીને બ્રહ્મસમ્પદ કેવું હતું ?
- (૩) શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીની સગ્ગામણી કરે.
- (૪) શિક્ષાપત્રનો હેતુ વર્ણવો.

પાઠ ૧૫—જય શ્રીકૃષ્ણ.

લોકમા પરસ્પર પ્રભુનું નામ બોલવાનો ઘણો જ ઉત્તમ વ્યવહાર છે. આ રીતિ આપણા કાગળ પત્રના વ્યવહારમા પણ હજી ચાલી રહી છે આપણે સામાસામી મળતા અને કુકુમપત્રિકા વિગેરે સર્વ વ્યવહારમા અવશ્ય ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરીએ છીએ. સારા સરકારી વેણુવ કુટુંબોમા સવારમા ઉઠતા જ પોતાના વડિલવર્ગને ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરવાની રીતિ આપણે જોઈએ છીએ, જેથી ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ના વ્યવહારનો ઉચ્ચ આશય આપણે સમજવો જોઈએ. જય શ્રીકૃષ્ણને આપણે ભગવત્સમરણ કહીએ છીએ. ખરેખર તે ભગવાનનું જ સમરણ કરાવે છે. આપણે ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કેને ઉદ્દેશીને કહીએ છીએ? *આપણે પ્રાણીમાત્રના હૃદયમા બિરાજતા પ્રભુને ઉદ્દેશીને ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરીએ છીએ શાસ્ત્ર આજ્ઞા કરે છે કે—‘બુદ્ધિમાન પુરુષોએ સામાસામી ઉભા થવું, વિનય દશાવવો, નમસ્કાર કરવા, ભગવત્સમરણ કરવા, એ સર્વ વ્યવહાર હૃદયમાં બિરાજતા પ્રભુને ઉદ્દેશીને છે, એટલે ભગવદ્રૂપ સમજીને સર્વ વ્યવહાર કરીએ છીએ; માટે નીચ ઉચ્ચનો ભેદ રાખ્યાવિના સામાસામી ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરવા. ભગવાનનું સમરણ નીચ અને ઉચ્ચ દરેક જાતિમાં સમાન રીતે કરવાથી આપણા હૃદયમા દરેક પ્રત્યે સમાનતાબુદ્ધિ સ્ફુરે છે, પ્રભુ દરેકના હૃદયમા બિરાજે છે, માટે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર એ ચારે વર્ણ પરસ્પર ભગવત્સમરણ છૂટથી કરવા, હું બ્રાહ્મણ; આ શૂદ્રને ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કેમ કરું? કે હું શૂદ્ર આ બ્રાહ્મણને ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કેમ

*શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજનો ‘જય શ્રીકૃષ્ણવાદ’ નામનો ગ્રન્થ જુઓ.

પુષ્ટિમાર્ગ.

કંઈ ? એવી શંકા લાવવી નહિ. આપણે તો ભગવત્સ્મરણ કરતા ભક્તના હૃદયમા બિરાજતા ભગવાનની મનોહર મૂર્તિનું સ્મરણ કરવું છે. પછી તે પ્રાદ્ધણ હો કે શૂદ્ર હો, ચાડાલ હો કે ગમે તે હો, જે હો તે હો તો પણ આપણે ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરવા. જેમ યતિલોકો સામાસામી મલે છે ત્યારે ‘નમો નારાયણાય,’ કહે છે, તેઓ પરસ્પર લેહ રાખ્યા વિના સર્વને નારાયણરૂપ જાણીને બોલે છે, તેમ આપણે પરસ્પર લેહ રાખ્યા વિના ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કહેવા. જો કોઈ ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કહેતા વર્ણાશ્રમના અભિમાનને લઈ કોઈ કોપી ઉઠે તો, વૈષ્ણવજને તેની ક્ષમા જ માગવી, અને તેને નમસ્કાર કરી શાન્ત કરવો, વધારે કોપાવવો એ વૈષ્ણવનું લક્ષણ નથી. ક્ષમા કરવી અને ક્ષમા માગવી એ વૈષ્ણવને ભૂષણરૂપ છે. આપણે કોઈ વર્ણને ખોટું લગાડવા ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ કરતા નથી, આપણો આશય ઉમઢા છે. પ્રભુનું નામ કર્ણદ્વારા હૃદયમા જાય અને હજારો પાપ ધોવાઈ શુદ્ધ થઈ જાય, એ ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’નું માહાત્મ્ય છે જે નામથી અજ્ઞમિલ જેવા પાપી, શુદ્ધ થઈ તરી ગયા, તેવા પવિત્ર નામથી આપણે સર્વ વ્યવહાર કરીએ છીએ. પત્રમા પણ ભગવત્સ્મરણ અથવા ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’ લખવા, અને સર્વ વ્યવહારમા પ્રભુના નામને જોડવા ટેવાવવું જોઈએ. આવું શુભાચરણ અમલમા મુકનારે ‘સલામ’ અને ‘સાહેબજી’ વિગેરે શબ્દોનો વ્યવહાર વૈષ્ણવોમા પરસ્પર ન જ કરવો જોઈએ જે આ ભગવત્સ્મરણ કરતા શરમાય તેને વૈષ્ણવ કેમ કહેવાય ? ભગવાનનું નામ બોલતા કોણ શરમાય ! જે હૃદયખલ વગરનો હોય તે શરમાય.

- મમ (૧) જય શ્રીકૃષ્ણ કેને ઉદ્દેશી કહો છો ?
 (૨) જય શ્રીકૃષ્ણનો વ્યવહાર કયા ન કરવો ?
 (૩) કોઈ જય શ્રીકૃષ્ણથી કોપે તો શું કરવું ?

પાઠ ૧૬-શ્રીદેવકીનન્દનજી.

શ્રીપ્રભુચરણ શ્રીગુસાઈજીના પચમ પુત્ર શ્રીરધુનાથજી થયા, અને એ શ્રીરધુનાથજીના જ્યેષ્ઠકુમાર શ્રીદેવકીનન્દનજી છે. આપશ્રીનો પ્રાદુર્ભાવ સંવત ૧૬૩૪ ના માર્ગશીર્ષ સપ્તમીને દિવસે થયો છે. શ્રીગોકુલનાથજીના (ચતુર્થલાલજીના) જન્મ-દિનનો અને આ શ્રીદેવકીનન્દનજીના જન્મદિનનો ઉત્સવ એક સરખો જ આવે છે. શ્રીદેવકીનન્દનજી પ્રભાવશાલી હતા, આપશ્રીના અનન્ય પ્રભાવનું વર્ણન તેઓશ્રીના પુત્ર શ્રીરધુનાથજીએ કરેલા નામકૌસ્તુભ અન્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. આ અન્થમા શ્રીદેવકીનન્દનજીની નામાવલી યોજી છે, તે નામદ્વારા જ આપશ્રીના ગુણોનું વર્ણન કરેલું છે.

શ્રીદેવકીનન્દનજીના માતૃશ્રીનું નામ શ્રીજનકીજી હતું. આપશ્રીના ધર્મપત્નીનું નામ શ્રીચન્દ્રાવલીજી હતું. શ્રીદેવકીનન્દનજીને ત્રણ લાલજી હતા શ્રીરધુનાથજી, શ્રીલક્ષ્મણજી અને શ્રીવલ્લભજી.

સમ્પ્રદાયમા શ્રીમદ્ગોસ્વામિકુલમા અનેક વિદ્વાનો થયા છે. તે પૈકી શ્રીદેવકીનન્દનજીનું પારિડત્ય પણ અગાધ હતું. જેમને આલ્યાવસ્થામા શ્રીગુસાઈજી અષ્ટાક્ષરમન્ત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક ખેલાવતા, જેમનાં આઠેક વર્ષ શ્રીગુસાઈજીના સહવાસમાં ગયા, તેવા સત્સરકારી ગોસ્વામિબાલક શ્રીદેવકીનન્દનજીનામાં સામ્પ્રદાયિક

શ્રીમહાપ્રભુજી સં ૧૫૩૫ શ્રીરધુનાથજી સં ૧૬૧૧

શ્રીગુસાઈજી સં ૧૫૭૨ શ્રીદેવકીનન્દનજી સં ૧૬૩૪

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

સારા સરકાર હોય અને અગાધ પાણિડત્ય હોય એ સંભવિત છે. સમ્પ્રદાયમા આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે-શ્રીગુસાઈજી અષ્ટાક્ષર-મત્રનો ધીમે ધીમે ઉચ્ચાર કરીને વાત્સલ્ય ભાવથી પોતાના હસ્તકમલને શ્રીદેવકીનન્દનજીના મુખ ઉપર ફેરવીને રમાડતા હતા, અને નામાવલીમા 'વિટ્કલેશકરારામ્ભોજસંલાલિતમુખામ્બુજ' એવું નામ છે. શ્રીવિદુલેશપ્રભુચરણના હસ્તકમલથી જેમના મુખાગ્વિન્દને લાલન થયું હતું, અહો ! લોકોત્તર બાલકોનું ખેલાવવું પણ લોકોત્તર જ હોય છે. ખેલાવતા પણ અષ્ટાક્ષર-મત્રનો ઉચ્ચાર થાય, આવો ભગવન્મય વ્યવહાર ઉચ્ચ સરકાર કેમ ન પાડી શકે ? અત્યન્ત કેમલવયના બાલકના કર્ણમા શ્રીગુસાઈજીએ અષ્ટાક્ષરમત્રનું બીજરૂપે સ્થાપન કરી શ્રીદેવકી-નન્દનજીનું ચારિત્ર્ય ભગવન્મય બનાવી દીધું શ્રીપ્રભુચરણે અષ્ટાક્ષરદ્વારા પોતાનું તેજ આપશ્રીનામા સ્થાપન કર્યું.

આપશ્રીના આશ્રયમા અનેક વિદ્વાન પડિતો રહેતા તે પૈકી તારા નામના હક્ષિણી પડિતજી વૈષ્ણવધર્મ સ્વીકારી સામ્પ્રદાયિક દીક્ષા લઈ ગોકુલમા સદાય આપની પાસે જ રહેતા હતા, આ તારાનામના પણિડતે 'વિદગ્ધમુખમડન' વિગેરે ગ્રન્થો ઉપર ટીકા ચોજી છે.

જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજીને સંન્યાસી ચિદ્રૂપ સાથે ભારે વિગ્રહ થયો ત્યારે શ્રીદેવકીનન્દનજી પરગામ બિરાજતા હતા, આ વિપત્તિની ખબર પડતા જ આપ ભોજન પણ ન લેતા કાકાજી શ્રીગોકુલનાથજી પાસે કાશ્મીર તરફ પધાર્યા, અને હરાડીભરાડી આગળ આપશ્રી કાકાજીને મદ્યા. આવી સમ્પ્રદાયને રક્ષણ કરવાની તીવ્ર લાગણી ગોસ્વામિબાલકો રાખતા, અને રાખવી જોઈએ.

શ્રીદેવકીનન્દનજી.

આપશ્રીના નાનાભાઈ શ્રીગોપ લલાલજીએ કાઠીયાવાડાદિ દેશોમા ‘જય ગોપાલીયા’ પથ પ્રવર્તાવ્યો છે. શ્રીગુસાઈજીની ફક્ક આપ સંગીતના શોખીન હતા. શ્રીગુસાઈજીની માફક આપે ક્રિતમાર્જનો પ્રચાર કરવા સર્વ તીર્થોની યાત્રા કરી છે ભક્તિ-ર્ગના અન્તરગ ધર્મોના પાલન ઉપરાન્ત બાકીના સમયમા ૧૫ વૈદક (બહિરગ) ધર્મોનું પણ પાલન કરતા. કારણ કે ૧૫ને તો વેદની રક્ષા કરવી છે. આપે ભાષ્યનિબધ વિગેરે થો ઘણી જ નિપુણતાથી અવલોક્યા હતા આપે શ્રીચમુ-દ્રકની ટીકા, બાલબોધ ઉપર પ્રકાશ, રસાઞ્ઞિધમહાકાવ્ય, માફલની ટીકા, અને નામરતનાખ્યની ટીકા વિગેરે ગ્રન્થો આ છે, આ સર્વ ગ્રન્થો છપાઈ પ્રકટ થઈ ગયા છે. જે આપણે ઉત્પત્તિ થવાને અન્ય રઘુવંશાદિ કાવ્યોનો ઉપયોગ લખવામા ૧૫ને છીએ, એને સ્થાને રસાઞ્ઞિકાવ્ય ને વ્યુત્પત્તિ માટે લખવામા આવે તો એક કામ હો કાજ થાય, માટે શાલા અને લખા આવા કાવ્યોનો ઉપયોગ જરૂર કરવો જોઈએ.

શ્રીદેવકીનન્દનજી કેટલા વર્ષ ભૂતલ ઉપર બિરાજ્યા એ શ્રવ્ય નથી, આવા ભગવન્નિષ્ઠ આચાર્યવંશશિરોમણિ શ્રીદેવકી-નન્દનજીના ચરિત્રથી આપણને સમ્પ્રદાયની ઉચ્ચ ભાવના પ્રત્યક્ષ થાય છે. આવા ચરિત્રને વાચવાથી જ આપણા હૃદયમાં ૧૫લાવ સ્ફુરે તો નવાઈ નથી. કારણ કે તે શુદ્ધ ચારત્રમા જ માહાત્મ્ય રહેલું છે.

૧. (૧) શ્રીદેવકીનન્દનજી કઈ રાલમા પ્રકટયા ?
- (૨) આપશ્રીના પિતા માતા ભાઈ અને પુત્રોના નામ આપો
- (૩) આપે કયા ગ્રન્થો લખ્યા ?
- (૪) શ્રીમહાપ્રભુજીથી કેટલી પેઢીએ આપ પ્રકટ થયા ?
- (૫) શ્રીગુસાઈજી સાથે આપને કેવો સંબંધ હતો ?

પાઠ ૧૭-વૈષ્ણવચિન્હ.

જેમ રાજકીય પુરુષ પોતાના રાજચિન્હ ધરીને જ રાજહરખારમા જાય છે, જો રાજચિન્હ ધારણ કર્યા વિના હરખારમા જાય તો રાજા તેના ઉપર નારાજ થાય છે, તેવી રીતે આપણે તો પ્રભુના પ્રિય સેવક ઠર્યા આપણાથી પ્રભુના હરખારરૂપ આ જગત્મા પ્રભુચિન્હ વિના કેમ રહેવાય ? પલવાર પણ પ્રભુના સેવાચિન્હ વિના ન રહી શકીએ. કારણ કે પ્રભુ પોતાના સેવકને પલવાર પણ વિસરતા નથી. પ્રભુ તો તિલકમુદ્રા અને તુલસીમાલા ધારણ કરનારા સેવકની સેવા સ્વીકારે છે, માટે આપણે પ્રસાદી કુકુમથી ઉર્ધ્વતિલક કરવું. ગોપીચંદનથી પ્રભુના નામની મુદ્રાએ કરવી, અને તુલસીમાલા રાત્રિનિ ધારણ કરી રાખવી. તુલસીમાલા તો આપણી સામા થતા કલિના દોષોથી આપણને બચાવે છે. તુલસીમાલા વિના જો જલ પીવાય કે જમીએ તો મહાન્ દોષ લાગે છે; એવું શાસ્ત્રવચન છે. તુલસીમાલા એ શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરાવે છે. માટે સવારે ઉઠતા સાજરે સૂતા તુલસીમાલાદ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરવું તુલસીમાલા વિના સંધ્યા વિગેરે કંઈ પણ કર્મ કરે તો નિષ્ફલ જાય છે આપણી જપ કરવાની માલા પણ તુલસીની હોવી જોઈએ. આ સર્વ ચિન્હો ધારણ કરનાર વૈષ્ણવના શિવજી પણ વખાણ કરે છે.

યત્કળે તુલસી નાસ્તિ તે નરા મૂઢમાનસા ।

અન્ન વિષ્ણુ જલ મૂત્ર પીયૂષં રુધિર ભવેત્ ॥

તત સર્વેષુ કાલેષુ ધાર્યા તુલસીમાલિકા

ક્ષણાર્ધં તદ્વિહીનોપિ વિષ્ણુદ્રોહી ભવેન્નર ॥ (પદ્મપુરાણે)

વૈષ્ણવચિન્હ.

યે કણ્ઠલગ્નતુલસીનલિનાક્ષમાલા

યે બાહુમૂલપરિશોભિતશસ્ત્રચક્રાઃ

યે વા લલાટફલકે લસદુર્ધ્વપુણ્ડા-

સ્તે વૈષ્ણવા ભુવનમાયુ પવિત્રયન્તિ ।

(બ્રહ્મોત્તરસદે દશમાધ્યાયે)

જેમના કંઠમાં તુલસીમાલા, બાહુમાં શખચક્ર વિગેરે ચિન્હો, લલાટમાં ઊર્ધ્વપુણ્ડ છે, તે વૈષ્ણવો જગત્ને પવિત્ર કરે છે.

કેટલાક સમ્પ્રદાયમાં તપેલી શખાદિમુદ્રા ધારણ કરવાનો રીવાજ છે, તપેલી મુદ્રાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કર્યો છે માટે આપણે તપેલી મુદ્રા ન લઈએ. પણ ગોપીચન્દનથી જ મુદ્રા કરીએ. હણ્ડાકાર અથવા ભગવાનના ચરણારવિન્દની સમાન આકૃતિવાલું તિલક કરવું. તેના મધ્યમાં મુદ્રાઓ કરવી. ભગવાનના ચરણારવિન્દને ધારણ કરનારને ભગવાન કેમ વિસરે ? તિલક ભગવાનના ચરણનું સ્મરણ કરાવે છે.

આ વૈષ્ણવના બાહ્યચિન્હ હૃદયમાં પણ વૈષ્ણવતા ઉત્પન્ન કરે છે. આ વૈષ્ણવચિન્હ ધારણ કરવામાં જેને ગ્લાનિ આવતી હોય તો તેનામાં આપણે વૈષ્ણવતાની આશા કેમ રાખી શકીએ ? માટે સ્વધર્મનો પ્રાણ ગયે પણ ત્યાગ ન કરવો. યજ્ઞોપવીતવત્ માલા ધારણ કરવી. એવી શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે. ચિદ્રૂપ નામનો સંન્યાસી માલાતિલકનો વેરી હતો, તેણે જહાગીર બાદ-શાહની મદદથી માલાતિલક ઉતારાવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ જખરહુમલા સામે શ્રીમહાપ્રભુજીના ચતુર્થ લાલજી શ્રીગોકુલનાથજીએ શાસ્ત્રાર્થ વિગેરે કરી માલાનું રક્ષણ કર્યું હતું. આવખતે આપણા પૂર્વજોએ જે તિલકમાલાનું રક્ષણ કરવા માટે પ્રાણ પાથર્યાં છે, જે તિલકમાલા કંઠમાંથી દૂર થતા અન્નજલનો

પુષ્ટિમાર્ગપદશિકા

પણ ત્યાગ કર્યો હતો, તે તિલકમાલાને ધારણ કરવામા જો બેઠરકાર રહીએ તો આપણને નીચું જોવું પડે. તિલકમાલા નહિ ઉતરવાનો સત્યાગ્રહ કરનાર વીર દેવાલાઇએ જે જવાબ આપ્યો છે, તેથી માલાતિલક આપણા માર્ગમા પ્રાણ બરાબર વહાલા છે એમ સમજશે:—

‘ માલા કેમ ઉતારીએ જે આપી છે જગદીશ,
એ કોણ છે માલા ઉતરવે માલા બાધી શીષ.
શીષ જે બાધી છે તે શીષ સાથે જાય,
પણ હાથે કરી માલા ઉતારે એવું કેમ કરી થાય.

- પ્રશ્ન (૧) તિલક કેવું કરવું ? શાનાથી કરવું ?
(૨) તિલક માલા વિના રહેનારને થતા દોષો ?
(૩) તપ્તમુદ્રા આપણાથી ધારણ થાય ?

(આ પાઠમા નિમ્ન સર્વ નિર્ણયકાગિડા ગૃહર ઉપનૈત આવગણુલગ,
તુલસીમાલા ધારણવાદ, શ્રીગિર્ધૃપુજામાર્ત્તજડ, ગખચક્રધારણવાદ, વિગેરેમાથી
ઉપયોગી પ્રમાણો યોજ્યા)

પાઠ ૧૮—મનુષ્યજન્મ.

(રાગ બિહાગ)

મન તું અળહું ચેત સવેરો. (ધ્રુવ) *
અનેક જન્મ તેં ભટકત ડોલત, કયા હું સ્વાસ્થ્ય નહિ તેરો.—મ૦
પશુયોનિર્મે પેટ ભરત તુ, ટરત નહિ ભવદેરો,
જ્ઞાનસહિત મનુષા હેહ પાચો, કરિ લે યતન ધનેરો.—મ૦
ચેહી જનમતે પાર પડેગો; પ્રભુ સન્મુખ જા નેરો,
હાસકી વિનતિ અળ માની લે; શ્રીવલ્લભ શરણ થહેરો.—મ૦

પાઠ ૧૯ શ્રીકૃષ્ણ.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને વેદાન્તમા બ્રહ્મ, સ્મૃતિમાં પરમાત્મા, ભાગવતમા ભગવાન, એવા શબ્દથી કહે છે બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને રુદ્ર એ ત્રણ ગુણાવતાર છે. ભગવાન પુરુષોત્તમ નિર્ગુણ પર બ્રહ્મ છે. ભગવાન ક્ષર અને અક્ષર કરતા ઉત્તમ છે. ક્ષર એટલે તૃણથી આરભી બ્રહ્મા પર્યન્તને ક્ષર કહેવાય, અને અક્ષર તો ભગવાનના ધામરૂપ છે, ગણિતાનન્દ છે. ભગવાન અશ કલા આવેશ એવા અનેક અવતાર ધારણ કરે છે, પરંતુ જ્યારે આપ પૂર્ણ અબડ સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે. પાઠ ૩૩મા ભગવાનના ત્રણ સ્વરૂપ કહ્યા છે.

ભગવાન જ્યારે વ્યાપિવૈકુણ્ઠમાથી અહિ ભૂતલ ઉપર નીચે ઉતરે છે, ત્યારે તેને આપણે પ્રાકટ્ય-આવિર્ભાવ-અવતાર-એવા શબ્દથી કહીએ છીએ જે શૈવાલથી જન્મ ઠકાઈ ગયું હોય તો આપણે જલને દેખી શકતા નથી, તેમ ભગવાને જગદ્ ઉત્પન્ન કરતી વખતે પોતાને રમણ કરવા ગુણમયી માયા પ્રકટિત કરી છે, તે જલને શૈવાલની માફક આડા પડદારૂપ થઈ આપણને ભગવાનના સ્વરૂપને દેખવા દેતી નથી. ભગવાન સર્વત્ર વ્યાપક છતાં આપણને દેખવા દેતી નથી. પરંતુ જલના જેટલા ભાગમાથી શૈવાલ દૂર થાય તેટલા ભાગમા જલ દેખી શકાય છે. તેમ ભગવાન પોતાની ઇચ્છાથી જેટલા ભાગમાથી માયાનું આવરણ દૂર કરે તેટલા પ્રમાણમાં આપણને ભગવાનનું સ્વરૂપ દેખાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ

જો સંપૂર્ણ અપસરણ ન કરતા અશમાત્ર જ આવરણ ફર કરે તો અશાવતાર કહીએ છીએ. જો માયાનું આવરણ સંપૂર્ણ ફર કરી પોતાના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ દર્શન કરાવે તો આપણે પૂર્ણાવતાર કહીએ છીએ. અવતાર એટલે વૈકુણ્ઠમાથી અત્ર નીચે ઉતરવું; એ અવતાર કહેવાય. સારસ્વત કલ્પમા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ જગદુદ્ધાર કરવાને માયાનું સંપૂર્ણ આવરણ ફર કરીને પૂર્ણ અખડ પ્રકટ થયા, તેમને જ વૈદિક સમ્પ્રદાયવાદા કૃષ્ણ કહે છે સર્વ શક્તિયુક્ત પ્રકટ થયા તેથી શ્રીકૃષ્ણ કહીએ છીએ.

*શ્રીકૃષ્ણ શબ્દમા કૃષ્ અને જ એમ બે મલીને શ્રીકૃષ્ણ થાય છે. કૃષ્ એટલે સત્તા જ આનન્દહાયક છે, એ બન્ને મલી પરબ્રહ્મ સન્નિધાનન્દ એવો અર્થ થાય છે. માટે સર્વથી ઉત્તમોત્તમ દેવ +શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે એ જ સેવ્ય છે

- પ્રશ્ન (૧) ભગવાનને નાસ્ત્રમા શું કહે છે ?
 (૨) અશાવતાર ક્યાં કહેવાય ?
 (૩) પૂર્ણાવતાર ક્યાં કહેવાય ?
 (૪) શ્રીકૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ ?

* કૃષિર્મૂલાચક શબ્દ જશ્વ નિવૃત્તિવાચક । તયોરવ્ય પર બ્રહ્મ કૃષ્ણ इत्यभिधीयते । કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ સ્વયમ્ ।

+ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું જે લોકવદપ્રાસદ સ્વરૂપ છે તેનું આ વર્ણન થયું ભગવાનનું શૃંગારસ્વાત્મક સ્વરૂપ કે જે લોકવેદાતીત છે, જે અનુભવૈકવેદ છે તેનું વર્ણન પ્રસંગે ડરીશું આ અવરૂપ શ્રીગુસાર્થિ પ્રભુચરણે 'ભાવૈરકુરિત' શ્લોકમા અને શ્રીહાગરાયણએ શ્રીકૃષ્ણશબ્દાર્થ નિરૂપણ નામના ગ્રન્થમા સમજાવ્યું છે, અને સુખોદિનીજીના ફલપ્રકરણમા ૫૪ ઉચ્ચેષ્યું છે, તે સ્વરૂપ અનુભવૈકવેદ છે

પાઠ ૨૦-મૂર્તિ-સ્વરૂપ.

આપણા સમ્પ્રદાયમા મૂર્તિને સ્વરૂપશબ્દથી જ કહીએ છીએ. તેનું મર્મ વિચારવા જેવું છે. અન્ય સમ્પ્રદાયોમા મૂર્તિ-પૂજકો જેમ મૂર્તિ અને મૂર્તિની અંદર રહેલા દેવતા બુદ્ધા માને છે* તેમ આપણા સમ્પ્રદાયમા નથી. આપણા સમ્પ્રદાયમા સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપે જ ધિરાજે છે, ભગવાન બુદ્ધા અને આ સ્વરૂપ બુદ્ધા એવી માન્યતા જ નથી† પ્રભુ પણ મૃદાદિ સ્વરૂપદ્વારા જીવનો ઉદ્ધાર કરવાની ઈચ્છા થતા આપ તે સ્વરૂપે જ પ્રકટ થાય છે. જ્યાં હસ્ત ત્યાં હસ્ત. જ્યાં મુખ ત્યાં મુખ, જ્યાં પાદ ત્યાં પાદ, એમ સ્વેચ્છાથી જ મૃદાદિસ્વરૂપે જ પ્રકટ થાય છે. આ સ્વરૂપમા જ પોતાના સર્વ ધર્મો પ્રકટે છે માટે પ્રભુને કહાં વિગેરે જે શૃંગાર ધારણ થાય છે તે સાક્ષાદ્ અંગને કરાય છે. અગ્નિને અડકતા હાહ થાય તેમ આ સ્વરૂપના સેવન-સ્પર્શથી આપણા પાપ બલી જ જાય. આ સ્વરૂપનો અપરાધ એ ભગવાનનો જ અપરાધ થાય છે માટે શીત વિગેરે ઋતુનો વિચાર કરી આપણા સમ્પ્રદાયમા ભગવાનને જેમ સુખ થાય તેમ સેવા કરવામા આવે છે, ઉપાસનામાર્ગમા મન્ત્રાદિકથી

* (ન પ્રતીકેન હિ સ ૪-૧-૪)

† કેટલાક લોકો ઈશ્વર પ્રત્યે શ્રદ્ધા થવા પુરતી જ મૂર્તિપૂજા સ્વીકારે છે મૂર્તિને જડ માને છે, આરભમા પગથીઆ રૂપ માને છે પરંતુ એ માન્યતા બહુ જ ખોટી છે જે વસ્તુને માણસે ખાત્રી કરી કે આ તો જડ છે, તો પછી તેના પૂજનથી શું ફલ ? પરમાત્મા ઉપર શ્રદ્ધા કેમ થાય ? જડ માનીને એવા શૃંગાર કેમ સભવે ?

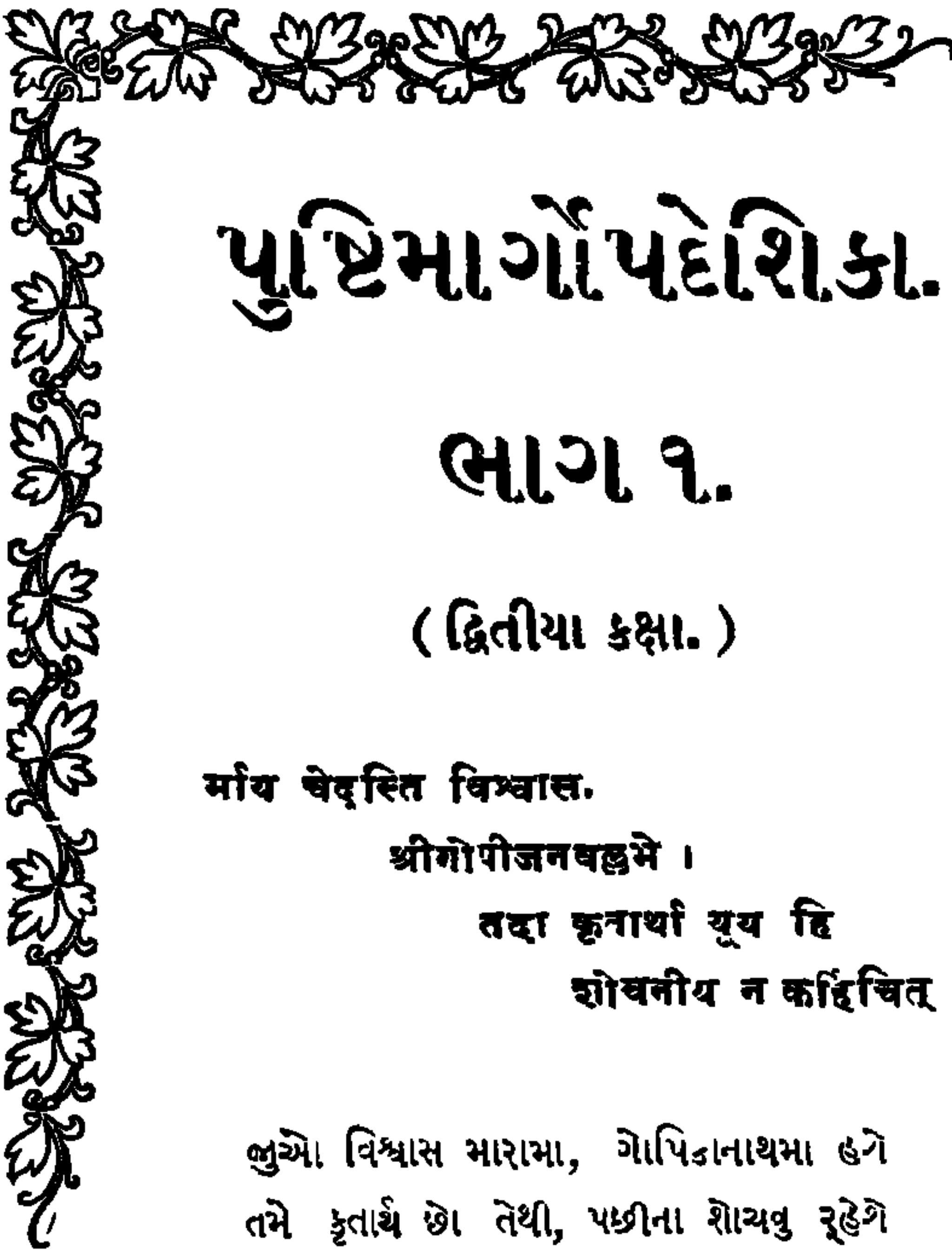
પુષ્ટિમાર્ગપદ્ધતિ

આવાહન કરે છે. ભક્તિમાર્ગમાં તે પ્રેમથી તે સ્વરૂપમાં જ પ્રકટ થાય છે. ઉપાસનામાર્ગમાં મૂર્તિના સુખનો વિચાર નથી, પણ વિધિનો વિચાર છે. ભક્તિમાર્ગ સ્નેહમાર્ગ હોવાથી પ્રભુના સુખનો વિચાર કરવો જ જોઈએ. અને આ દૃષ્ટિએ આપણા માર્ગનો સેવાપ્રકાર રચાયો છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું જ સ્વરૂપ સેવણ પરબ્રહ્મ શ્રીચશોદોત્સર્ગલાલિત શ્રીગોપીજનવલ્લભ તે સ્વરૂપરૂપે પ્રકટ થાય છે, અને ભક્તને સ્વીકારે છે. શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર વિના અન્ય સ્વરૂપોમાં તે વિભૂતિ કે આવેશનો જ પ્રવેશ થાય છે. તેમાં સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપ પ્રકટ થતું નથી, તેથી આપણે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું જ સ્વરૂપ સેવીએ. આ સ્વરૂપને જેમ જેમ સુંદર થાય તેમ તેમ પ્રેમપૂર્વક શૃંગાર વિગેરે ધરાવવું. શ્રીમહા-પ્રભુજીની આજ્ઞા મુજબ શ્રીઠાકુરજીના સુખનો વિચાર કરી સેવા કરવી. આપ સર્વત્ર જલમાં સ્થલમાં વરતુમાત્રમાં વ્યાપક છતાં પ્રહ્લાદાદિ ભક્તોનો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છાશરીર ધારણ કરી પ્રકટ થાય છે શ્રીગોવર્ધનધરનું સ્વરૂપ પણ આ કલિના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ગિરિરાજમાથી પ્રકટ થયું તેમ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે આપ ભક્તને ઘેર સ્વરૂપ રૂપે પ્રકટી બિરાજે છે. માટે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના સ્વરૂપને પધરાવી આપણે ઋતુના અનુસાર પ્રેમથી સેવા કરવી

સાર — હસ્તપાદાદિક ચરણે સાક્ષાદ્ ભગવાન શ્રીગોપીજનવલ્લભ જ પ્રકટ થાય છે માટે તે સ્વરૂપના સુખનો વિચાર કરવો. અન્યસ્વરૂપમાં શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું પ્રકટનું નથી મૂર્તિ એ સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપે છે

પ્રથમા કક્ષા સમાપ્તા.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ભાગ ૧.

(દ્વિતીયા કક્ષા.)

માન્ય ચેદસ્તિ વિશ્વાસ.

શ્રીગોપીજનવલ્લભે ।

તદા કૃતાર્થા યૂય હિ

શોચનીય ન કહિચિત્

જીએ! વિશ્વાસ મારામા, ગોપિકાનાથમા હો
તમે કૃતાર્થ છો તેથી, પછીના શોચવું રહેશે

શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રત્યે શ્રીભગવદ્વક્તિ.

દ્વિતીયકક્ષા.

પાઠ ૨૧-પુષ્ટિમાર્ગનું મૂલ.

*અનુગ્રહ એ પુષ્ટિમાર્ગનું મૂલ છે. આ વાત આપણે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટાન્તથી વિચારીએ. જ્યારે આપણે કોઈ લાભે પન્થે ચઢી ગયા હોઈએ, ત્યારે જે આપણને સરલ માર્ગ દર્શાવે છે, તેને આપણે કૃપાલુ અથવા અનુગ્રહવાદો કહીએ છીએ. એક સલામા એક મહાન પાપીએ આવીને હાથ જોડી સલાસદોને વિનંતિ કરી કે-હું મહાન પાપી છું, મારે પાપમાથી શુદ્ધ થવું છે, પરંતુ શાસ્ત્રમા પાપ ધોવાને જે મોટી શુદ્ધિ કહી છે તે મારાથી બની શકે એવી નથી, માટે કૃપા કરી મારી શક્તિ જોઈ આપ આજ્ઞા કરો. સલાસદોએ હયા વિચારી, કૃપા કરી તેને તેની શક્તિ મુજબ એક સરલ શુદ્ધિ દર્શાવી. અને તે પ્રમાણે શુદ્ધિ કરવાથી તે પાપી પાપમાથી મુક્ત થયો. આ સલાસદોની કૃપાનું પરિણામ છે. સલાસદોમા સરલ માર્ગ દર્શાવવા કૃપા હતી તેથી પાપી શુદ્ધ થયો.

તેમ લગવાને શાસ્ત્રના અનેક માર્ગો દર્શાવ્યા છે તેમા સરલમા સરલ માર્ગ આ જીવેને તરવાને માટે દર્શાવ્યો છે.

મક્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચય ।

અ નોટપ- શ્રીપુરપોત્તમજીની ટીકામાથી આ પાઠ ગયો.

* અન્વય અને વ્યતિગેદથી આ વાત સાબીત કરવી છે

અન્વયમાં દૃષ્ટાન્ત સલાનું છે જ્યાં અનુગ્રહ છે ત્યાં સગલમાર્ગ-દર્શન છે જ્યાં જ્યાં સરલમાર્ગ દર્શાવ્યો છે ત્યાં ત્યાં અનુગ્રહ છે સલાએ સગલમાર્ગ દર્શાવ્યો એ અનુગ્રહનું દૃષ્ટાન્ત છે

વ્યતિરેકમાં નૃગરાજનું દૃષ્ટાન્ત આગળ આપેલું છે જ્યાં અનુગ્રહ નથી ત્યાં સગલમાર્ગદર્શન નથી નૃગરાજને સરલમાર્ગ ન દર્શાવતા તેનો પ ન ગયો, એ અનુગ્રહ ન હોવાનું દૃષ્ટાન્ત છે

પુષ્ટિમાર્ગનું મૂલ.

જેનું નામ લક્ષિતમાર્ગ છે. લક્ષિતમાર્ગ એવો સરલ છે કે-જેમ સારા માર્ગમાં આખી મીચી દોડનાર માણસ ન ઠોકર ખાય કે ન પડે, તેમ આ લક્ષિતમાર્ગમાં ચાલનાર ન ઠોકર ખાય કે ન પડે ‘ ધાવન્ નિમીલ્યવાન્ નેત્રે ન સ્થલેન્ન પતેદિદ્ધ ’ એવો જે સરલ માર્ગ ભગવાને દર્શાવ્યો એ જ ભગવાનની કૃપાનું પરિણામ છે. એ જ અનુગ્રહમાર્ગનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે. સરલ છતાં ઉત્તમ ફલને આપનારા એવા આ લક્ષિતમાર્ગનું દર્શન ભગવાને જ કરાવ્યું. શ્રીગોપીજનોને પણ અનુગ્રહમાર્ગનું દર્શન આપણને કરવાને જ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ કર્યો. તેમને તમામ રાજસ સાત્ત્વિક વિગેરે બનાવી પ્રભુએ જ તેમનું તામસપણું રાજસપણું અને સાત્ત્વિકપણું દૂર કર્યું. નિર્ગુણ કર્યાં. આ તો અનુગ્રહથી તામસમાં પણ તામસનો ઉદ્ધાર કરવાનો સબલ હાથલો ભૂતલ ઉપર ભગવાને બેસાડ્યો. અનુગ્રહ કરવા જ શ્રીગોવર્ધનગિરિને શ્રીહસ્તમાં ધર્યો. જે લક્ષિતમાર્ગનો ઉપદેશ આપ્યો તે પુષ્ટિનું સંસ્થાપન કરવા જ. ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે. કૃષ્ણાવતારનો પુષ્ટિ-અનુગ્રહપાત્ર લક્ષ્મી માટે જ છે. હવે સમજ્યા હશે કે-ભગવાનમાં અનુગ્રહ નામનો ધર્મ છે, તે ધર્મ લક્ષિતમાર્ગદ્વારા આપણને પ્રકટ દેખાડી આપ્યો છે. કૃપા અજમાવાનું સ્થાન જ લક્ષિતમાર્ગ છે. વસ્તુતઃસ્તુ લક્ષિતનું જ્ઞાન જ અનુગ્રહનું મૂલ છે.

જ્યાં અનુગ્રહ નથી ત્યાં સરલમાર્ગ ન જ દેખાડે તેને માટે નૃગ રાજાનો દષ્ટાન્ત વિચારીએ. નૃગ રાજા કરોડો ગાયોનું જ્ઞાન કરતો. એક વખત જ્ઞાનમાં એક બ્રાહ્મણની ગાય અપાર્થ ગઈ. જ્ઞાન લઈ જતા બ્રાહ્મણના હાથમાં પોતાની ગાય દેખી. બ્રાહ્મણ વહવા લાગ્યો. બન્ને વઢતા વઢતા નૃગ રાજા પાસે આવ્યા. રાજાએ જે ગાય ઉપરથી હક છોડી દે તેને એક

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

કરોડ ગાય આપવા કહ્યું, કાલાવાલા કર્યા, પણ કોઈને હયા ન આવી અને તેને નરકભોગી થવું પડ્યું. જેનામા અનુગ્રહ ન હોય તે સરલ રસ્તો ન જ દર્શાવે. આ પ્રાદ્વલુમા અનુગ્રહ ન હતો તેથી નૃગનો પાત કર્યો. જ્યાં અનુગ્રહ નથી હોતો ત્યાં સરલ માર્ગ ન દર્શાવે પ્રભુએ કર્મ અને જ્ઞાનના ફલેશમાથી બચાવી પોતાના ભક્તોને સરલ માર્ગ *ભક્તિમાર્ગ દર્શાવ્યો, એ જ આપની કૃપા-પુષ્ટિ-છે.

આ કૃપા-અનુગ્રહ-ભગવાનનો સ્વતંત્ર ધર્મ છે. પ્રભુગવ-હિચ્છા કરતા તે જુદો છે ઇચ્છા શક્તિને અનુગ્રહ અધીન છે. પ્રભુ જેના ઉપર સ્વતંત્ર ઇચ્છાથી અનુગ્રહ કરે તેને જ ભક્તિ મળે. આ ભક્તિ જેને પ્રાપ્ત થાય, તેને જ આપણે પુષ્ટિસુષ્ટિ અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્ત તરીકે કહીએ છીએ. અર્જુન અને દ્રાપદીના હુ બ પણ અનુગ્રહથી જ દૂર કર્યા. શરણુભાવના પણ અનુગ્રહ વિના ન થાય. સર્વસમર્થ પ્રભુએ વિશેષ અને સામાન્ય અનુગ્રહ કર્યાના દૃષ્ટાન્ત ભાગવતમા અનેક સ્થલે છે. એ તેમની સ્વતંત્ર નિયામિકા લીલાની બલીહારી છે.

(૧) અન્વયવ્યતિરેકથી અનુગ્રહનું દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવો.

(૨) અનુગ્રહ અને ઇચ્છા એક કે જુદા ?

* ભક્તિયોગ પુરવોક્ત પ્રીયમાણાય તેડનથ ।

ભક્તિરસ્ય ભજન તદિદાડમુત્રોપાધિનૈરાશયેનામુખ્તિન્મનઃકલ્પનમ્ ।
(આશ્વર્વણોપનિષદ્) ।

ભક્ત્યાહમેકમા ગ્રાહ્ય* । ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય. અહમેવ વિધોર્જુન ।
વશે કુર્વન્તિ માં ભક્ત્યા સત્ત્વિય. સત્પતિ યથા ।

આ ભક્તિ અનુગ્રહસાધ્ય છે એવું ભક્તિહેતુમા સિદ્ધ કર્યું છે.

* 'યસ્યાનુગ્રહમિચ્છામિ' આ વાક્યમા અનુગ્રહ અને ઇચ્છા જુદા સ્પષ્ટ વર્ણવ્યા છે

પાઠ ૨૨—શ્રીમહાચાર્યચરણોક્ત શિક્ષા.

એક વખતે અડેલમા શ્રીમહાચાર્યચરણે સન્યસ્ત લેવાને શ્રીમહાલક્ષ્મીજી પાસે આજ્ઞા માગી, આજ્ઞા ન મળી. ત્યારે સં૦ ૧૫૮૭ ના વૈશાખ વદિ ૧૦ ના રોજ નિજ અશિસ્વરૂપ-માથી અશિને પ્રકટાવી પોતાની પર્ણકૂટીને સળગાવી, એટલે શ્રીમહાલક્ષ્મીજીએ ‘ જલ્દી નિકલો જલ્દી નિકલો ’ એમ કહ્યું. શ્રીમહાચાર્યચરણે આ શબ્દોને આજ્ઞાર્થક માનીકૌપીન અને કમણ્ડલુ લઈ આપ કાશી પધાર્યા. હનુમાન્ ઘાટ ઉપર સન્યાસ લઈ એક માસ ને આઠ દિવસ અનશન (ન આરોગવાનું) વ્રત લઈને અને તેમા છેલ્લા આઠ દિનસ મૌન વ્રત ધારણ કર્યું. આ વાત બાણીને, શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુસાઈજી, વૈષ્ણવો સહિત કાશી પધાર્યા. રથયાત્રાના દિવસે મધ્યાન્હે આસુરવ્યામોહલીલા (તિરોભાવ) સમયે શ્રીગોપીનાથજી વિગેરેએ વિનતિ કરી કે—અમારું શું કર્તવ્ય ? ત્યારે આપે જે ઉપદેશ લખી આપ્યો તે નીચે પ્રમાણે છે.—

યદા બહિર્મુખા યૂય મવિષ્યથ કથમ્નન ।

તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહચિત્તાદયોપ્સુત ॥ ૧ ॥

સર્વથા ભક્ષયિષ્યન્તિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ ।

ન લૌકિક પ્રંભુઃ કૃણો મનુતે નૈવ લૌકિકમ્ ॥ ૨ ॥

ભાવસ્તત્રાપ્યસ્મદીયઃ સર્વસ્વચૌહિકશ્ચ સઃ ।

પરલોકશ્ચ તેનાય સર્વમાવેન સર્વથા ॥ ૩ ॥

સેવ્યઃ સ એવ ગોપીશો વિષાસ્યત્યાસીલ હિ નઃ ।

‘ જો બહિર્મુખ થશે તો દેહચિત્ત વિગેરે કાલપ્રવાહી બની જશે. આ કાલપ્રવાહી દેહ ચિત્ત સર્વથા તમારું ભક્ષણ કરશે એટલે તમને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રવાહી કરી દેશે. ભગવાન

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

શ્રીકૃષ્ણ સર્વથી પર છે. લૌકિક નથી, માટે પ્રવાહિકે (બહિર્-મુખે) કરેલી સેવાનો સ્વીકાર નહિ કરે. આપણું આ લોક સમ્બન્ધિ અને પરલોક સમ્બન્ધિ સર્વ પ્રભુ જ છે. માટે નિરોધ-લક્ષણમા કહ્યામુજબ પ્રભુનું ગુણગાન કરવું. અને શ્રીઠાકુરુની સેવા ચિત્ત દઇ કરવી.*

(બહિર્મુખ કરાવનાર નીચેના ચાર કારણો છે પ્રભુ વિના અન્યનો આશ્રય કરવો. પ્રભુને અર્પણ કયાં વિના લેવું અસ-હાલાપ-શુદ્ધ અથવા ખીન ઉપયોગી ખોલવું* અને ચિત્તમા લૌકિકેચ્છા પેદા કરે એવાનો સર્જ કરવો. આ ચાર કારણથી બહિર્મુખતા થાય છે. માટે તેનાથી ખાસ ચેતતા રહેવું.)

પછી શ્રીઠાકુરુએ પ્રકટ થઇ સાક્ષીતરીએ દોઢ શ્લોકકહ્યો:-

મયિ चेवस्ति विश्वासः श्रीगोपाजनवल्लभे ।

तदा कृतार्था यूयं हि शौचनीयं न कर्हिचित् ॥

मुक्तिर्हित्वाभ्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थिति ॥

જો મારા શ્રીગોપીજનવલ્લભસ્વરૂપમા વિશ્વાસ હશે, તો તમે કૃતાર્થ જ છો. પછી શોક કરવાનો નહિ રહે. બહિર્-મુખતા નહિ થાય. અન્યથારૂપ ત્યજીને એટલે અષ્ટાવિશતિ તત્ત્વરૂપનો ત્યાગ કરીને નિર્વિષયરૂપે જીવ સ્થિતિ કરે તે મુક્તિ કહેવાય.

પ્રશ્ન (૧) સન્યાસની આજ્ઞા લીધાનું વર્ણન કરો.

(૨) શિક્ષાનો સાર કહો.

(૩) બહિર્મુખતા શાથી થાય ?

(૪) પ્રભુએ આપેલો બોધ કહો.

* કેટલાક સેવા કરતે કરતે વાતો ગપાટા મારે છે અને સેવાથી ખાઈનો સમય કૂટા મસ્કરીમા કાઢે છે એ બહિર્મુખતાનું લક્ષણ છે.

પાઠ—૨૩ સ્વધર્મનિર્ણય.

—૭૧૭—

એક વખત સ્વધર્મનો નિર્ણય કરવાને મહાસભા ભરવામાં આવી, આ સભામાં *કોઈ કહે સત્ય બોલવું એ જ ધર્મ. કોઈ કહે સદાચાર પાલવા એ જ ધર્મ. કોઈ યજ્ઞ કરવા એને જ ધર્મ કહેવા લાગ્યા. કોઈ વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળવા, એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવા લાગ્યા. ભારે વાદવિવાદ ચાલ્યો; પરંતુ કોઈ પણ નિર્ણય ઉપર ન આવ્યા. ત્યારે સર્વ સભાસદો મળી ધર્મો આર્ય પાસે ગયા, અને વિનયપૂર્વક વિનતિ કરી.

સભાસદ—અમારી ધાર્મિક સભામાં મતભેદ પડ્યો છે. ધર્મના અનેક સ્વરૂપ કહે છે. આપની પાળે અમે સ્વધર્મ સમજવા આવ્યા છીએ. કૃપા કરીને ધર્મ સમજાવશો.

ધર્મોચાર્ય—માણસના કલ્યાણ માટે શાસ્ત્રમાં અનેક વિચારો કરવામાં આવ્યા છે. હરેકને શાસ્ત્ર તો ધર્મ તરીકે જ વર્ણન કરે છે, પરંતુ અમે સર્વશાસ્ત્રને વિચારી એક મહા-ધર્મનો નિર્ણય કર્યો છે. ધર્મ એવો હોવો જોઈએ કે—તે સર્વજીવ-માત્ર પાલી શકે, ધર્મ એવો હોવો જોઈએ કે—જે પાળવાથી અન્ય સર્વ ધર્મની સિદ્ધિ થઈ જાય ધર્મ એવો હોવો જોઈએ કે—જેનાથી જીવનું પરમ કલ્યાણ થાય, ધર્મ એવો હોવો

* ધર્મમેકે યજ્ઞશ્ચાન્યે કામ સત્ય દમ શમ, અન્યે વદન્તિ સ્વાર્થ વા
એશ્વર્યે ત્યાગમોજને ' । ' વદન્તિ કૃષ્ણ શ્રેયાસિ વહુનિ બ્રહ્મવાદિન ' ।

(માળવતસ્કં ૧૧)

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

નોંધએ કે—જે સર્વ દેશ અને સર્વ કાલમા થઈ શકે, ધર્મ જ સર્વ પાપ ખાલી આપણને શુદ્ધ કરે, એવો નો વિશ્વવ્યાપી ધર્મ હોય તો+ સેવાધર્મ જ છે. કે જે સર્વ જીવમાત્ર તેને સ્વધર્મ તરીકે વધાવી શકે છે

સભાસદ—ત્યારે શુ સત્ય બોલવું, સધ્યાહિ નિત્યકર્મ, વર્ણાશ્રમધર્મ, આચારધર્મ, યોગ, તપ, યાગ, વિગેરે ધર્મ નથી? આપ સેવાને જ સ્વધર્મ કેમ કહો છો?

ધર્માચાર્ય—એ સર્વને અમે પણ ધર્મ જ કહીએ છીએ. જીવને દેહ ધારણ કર્યા પછી સત્ય બોલવું, સદાચાર પાલવા, ઉપનયન સસ્કાર પછી તેને વૈદિક સંધ્યા ઋશિ-હોત્રાદિક કરવા નોંધએ, પરંતુ આપણા બ્રહ્મવાદી તત્ત્વવેત્તા આગળ વધીને એક મહાન ધર્મને ઉપદેશે છે. કે જે ધર્મમાં જ સર્વ ધર્મની સિદ્ધિ થઈ જાય છે.

સભાસદ—કેવી રીતે?

ધર્માચાર્ય—સેવાધર્મ જ એવો સુંદર છે, તે પ્રેમની પરાકાષ્ઠા ઉપર રચાયેલો છે. *સેવાધર્મ આચરનારને ‘સર્વમા પ્રભુ બિરાજે છે’, એવું જ્ઞાન તેને પ્રથમ પગથીએ થાય છે. બીજા જીવનો દ્વેષ કરવો એ ભગવાનના દ્વેષ કરવા બરોબર સમજે છે. એટલે દયા એ તેનો ધર્મ થયો. સેવાધર્મથી પ્રેમનો પ્રવાહ તેના હૃદયમાં ઉછલી રહ્યો હોય છે, ત્યાં આગળ ક્રોધ કરવો અને અસત્ય બોલવું, એવા દુર્ગુણો આ પ્રેમીના હૃદયમાં કેમ ઉતરે?

અપવિત્ર માણસ પ્રભુની પાસે કેમ જઈ શકે? શુદ્ધ

+ જુઓ ભાગવત સ્કંધ ૧૧ અધ્યાય ૧૪

* સર્વભૂતેષુ મદ્ભવો મદ્ભક્તિં વિન્દતેઽચિરાત્ (મા૦ ૧૧-૧૮-૧૪)

સ્વધર્મનિર્ણય.

||આર વિના સેવાધર્મ કેમ સચવાય ? આ ભક્તને સેવા-
કરવો હોય તો પવિત્રાચાર રાખવો જ જોઈએ, આ પ્રેમીને
| સ્થાન શ્રીપુરુષોત્તમ છે. સર્વ જગત્મા ધિરાજે છે,
ભક્તના હૃદયમા પ્રેમથી પ્રકટે છે. આ વૈષ્ણવજનના
તે જ બને છે. સેવાધર્મ જ એવો પ્રખલ છે કે
સર્વ પાપને બાલી શુદ્ધ બનાવે છે. પરમશ્રેય મેલવવામા
તી ગમે તેવી હરકતો પણ આ ભક્તિબલ આગળ ટકી
| નથી. ✕જે કાર્ય યજ્ઞથી યોગથી કે તપથી સિદ્ધ ન થાય
ય સેવાધર્મથી સિદ્ધ થાય છે. જે કાર્ય વેદો ભણવાથી,
આપવાથી સિદ્ધ ન થાય તે કાર્ય સેવાધર્મથી જ સિદ્ધ
જાય છે. માટે જ વેદ સેવાધર્મ ઉપદેશ્યો. સૂત્રકાર પણ
ધર્મને જ કહે છે—ગીતા અને ભાગવત પણ પોકારી પોકારી
ધર્મ જ ઉપદેશે છે. માટે તમે પ્રભુને શરણે જઈ સેવા-
જ કરો.

સલાહ—સેવાધર્મમા બીજા ધર્મો કરતાં વધારે પ્રબલતા
નું કારણ શું ?

ધર્માચાર્ય—સાલળો, જરા ઉંડા ઉતરવાની જરૂર છે.
બે પ્રકારના છે દેહધર્મ અને આત્મધર્મ. દેહને ઉદ્દેશીને

+ સ્વપાદમૂલ મજત પ્રિયસ્ય ત્યક્ત્વાન્યમાવસ્ય હરિઃ પરેશ ।

યચ્છોત્પતિત કથાચ્છિદ્ધ ધુનોતિ સર્વ હૃદિ સન્નિવિષ્ટ. ।

✕ નાહ વેદૈર્ન તપસા ન જ્ઞાનેન ન ચેજ્યયા, (ગીતા) । મન્યે ઘનાભિજનરૂપ-
નોજસ્તેજ પ્રભાવબલપૌરુષબુદ્ધિયોગા । નારાધનાય હિ ભવન્તિ પરસ્ય પુત્રો
। તુતોષ મગવાન્ ગજયૂથપાય । (મા. ૧-૯-૧)

ન દાન ન તપો નેજ્યા ન શૌચ ન વ્રતાનિ ચ । પીયતેડપલયા મક્ત્યા
પાદ્મિદમ્બનમ્ । (મા૦ ૭-૭-૫૨)

પુષ્ટિમાર્ગાપદેશિકા.

કહેવામાં આવેલા ધર્મો કરતા આત્માને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવેલા ધર્મ બલવાન છે. જુઓને બ્રાહ્મણપણું, ક્ષત્રિયપણું, વૈશ્યપણું, શૂદ્રપણું એ દેહને છે, જીવને નથી, જીવ તો હરેકમા સરખોજ છે. માટે બ્રાહ્મણ વિગેરે જાતિ કે આશ્રમને ઉદ્દેશીને સ્મૃતિમાં જે ધર્મો કહેવામાં આવેલા છે તે ધર્મો દેહને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવેલા છે. અને સેવાધર્મ તો આત્મધર્મ છે. તેમ જ યોગથી આત્મચિન્તન કરવું, સેવાધર્મથી પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા એ આત્મોન્નતિનો માર્ગ છે. તેથી તે દેહના ધર્મો કરતા વધારે બલવાન છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવી ?

સલાસદ—હા, ત્યારે તો શાસ્ત્રમાં એક એકથી વધારે ચઢિયાતા ધર્મોનું સ્પષ્ટીકરણ હોવું જોઈએ ?

ધર્માચાર્ય—જો તમે સમજો તો એ શાસ્ત્રપ્રણાલી અમે વર્ણવીએ.

સલાસદ—કૃપાનાથ ! અમે નહિ સમજીએ તો ફરીથી પુછીશું.

*ધર્માચાર્ય—જુઓ, (૧) શાસ્ત્રમાં ઐશ્વર્ય આપનારા, આરોગ્ય આપનારા ધર્મનો ઉપદેશ આપતા કેટલાક દેવો અને ગ્રહોની ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે, તેના કરતાં (૨) સ્વર્ગરૂપી ફલ આપનાર સત્યબોલવું જુઠા જુઠા દેવોના વ્રત કરવાં વિગેરે ધર્મ બલવાન છે, કેટલાક અશે ચઢિયાતો છે. તેના કરતાં (૩) વર્ણાશ્રમ ધર્મ અને સ્વર્ગાદિફલ આપનાર વૈદિક ધર્મ ચઢિયાતો છે. તેના કરતાં (૪) ઈશ્વરાર્પણ કરાતો યાગાદિ ધર્મ બલવાન છે.

(૧) બહિરગતમ (૨) બહિરગતર (૩) બહિરગ (૪) અન્તરગ
(આ વાક્યો શ્રીસુખોદિનીજીના છે)

સ્વધર્મનિર્ણય.

તેના કરતા (૫) યોગાદિ સાધનોથી આત્મચિન્તન પ્રકાર ઉત્તમ છે. તેના કરતા (૬) પણ ભગવત્સબધી સેવાધર્મ સૌથી ઉત્તમ છે, એ જ ધર્મ સૌથી બલવાન છે, આ સેવાધર્મ જ સર્વ જીવનો ધર્મ છે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ જ સેવાધર્મને સ્વધર્મ તરીકે ઉપદેશ્યો છે.

सर्वदा सर्वभावेन भजनीयो ब्रजाधिप ।

स्वस्यायमेव धर्मो हि नान्य. कापि कदाचन ।

‘હુમેશાં પ્રભુને સર્વભાવથી ભજવા, એ જ જીવમાત્રનો ધર્મ છે, કોઈ પણ દેશમાં કે કોઈ પણ કાલમાં જીવે બીજો ધર્મ નથી.’ આ સ્વધર્મ ન આચરે તો જીવ દોષિત થાય.

સલાસદ—આ સેવાધર્મ કરનારે બીજાધર્મોની શી વ્યવસ્થા કરવી ?

ધર્માચાર્ય—સેવાધર્મનું સદાચાર અને શુદ્ધ ચારિત્ર્ય અંગ છે, એ વૈષ્ણવનું મુખ્ય લક્ષણ છે, અને જે નિત્યકર્મ છે જેના કર્યા વગર ચાલે નહિ તેવા કર્મ સેવાના બાકીના સમયમાં કરવા. સેવાધર્મ પ્રભુના અવલમન ઉપર રહેલો છે પ્રભુનો આશ્રય તેમાં મુખ્ય છે માટે પ્રભુ સેવાધર્મ બળવનારને યોગ્ય દેશ અને કાલ બનાવી આપે છે બીજા ધર્મો દેશ કાલ વગર અટકી બેસે છે. સેવાધર્મ સર્વત્ર થશે, સર્વસમયે થશે બીજા ધર્મો માટે તે તે અધિકારી શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. સેવાધર્મમાં સર્વ કોઈ અધિકારી છે. સેવાધર્મ જ સર્વ પાપ બાળી અધિકારી બનાવે છે. યુધિષ્ઠિરે ભીષ્મને પુછ્યું કે—સર્વ ધર્મમાં તમોને કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ લાગે છે ? ત્યારે ઉત્તરમાં મદ્યુ કે—પ્રભુની સહસ્રનામથી સ્તુતિ અને ભક્તિપૂર્વક સેવા એ જ મુખ્ય ધર્મ છે.

(૫) અન્તરગત (૬) અન્તરગતમ

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

#ભગવાન્ સેવાધર્મથી જ પ્રસન્ન થશે. માટે તમે સેવાધર્મ આ-
ચરો, સેવાધર્મ જ વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે. ખરો કલ્યાણનો માર્ગ
છે. સીધો અને સરલ પથ છે ।

ધર્માચાર્યનું આ વિવેચન સાબલી સભાસદો ઘણા જ પ્રસન્ન
થયા અને સેવાધર્મ જ સર્વજીવનો ધર્મ છે, એમ નિર્ણય કરી
સભા ખરખાસ કરી.

- પ્રશ્ન (૧) સેવાધર્મ કરતા બીજા ધર્મો ગૌણ શાથી ?
(૨) સેવાધર્મ કરતા બીજા ધર્મ કેમ જાળવવા ?
(૩) સેવાધર્મની પ્રખલતા વધારે શી સમજ્યા છે ?
(૪) સેવાધર્મમાં આશ્રય કેનો ?
(૫) શ્રીમહાપ્રભુજીનો સેવાધર્મ માટે શો અભિપ્રાય છે ?
(૬) ખાસ અંતરગતમ ધર્મ કયો ?

❧ વૃત્રાસુરે પણ ધર્મ નામના પુત્રપાર્થનું વર્ણન કરતા (વૃત્રાસુર
ચતુશ્લોકીમાં) ભગવાન્ પામે સેવાધર્મ જ માગ્યો હે ભગવન્ ? હું
આપના ચરણનો દાસાનુદાસ થાઉં, માફ મન પ્રાણનાથના (આપના)
ગુણોનું ન્મરણ કરે, વાણી વર્ણન કરે, કાયા સેવાકર્મ-સેવાધર્મ-ખજાવે

અહ હરે તવ પાદૈકમૂલદાસાનુદાસો ભવિતાસ્મિ ભૂયઃ ।

મન સ્મરેતાસુપતેર્ગુણાનાં ગૃહિત વ ક્કર્મ કરોતુ કાય. ॥ ૧ ॥

સૈવ ભક્તિરેવ સત્યાદિસર્વસાવનરૂપા, તસ્યા સત્યા સત્યાદયો યે જ્ઞાન
માર્ગે વિહિતત્વાત્ કથેન ક્રિયન્તે મુમુક્ષુભિસ્તે મક્કહદિ મગવત્પ્રાદુર્ભાવાત્ સ્વતઃ
એવં ભવન્તિ ઇતિ ન વિધિમપેક્ષન્તે । (સૈવ હિ સત્યાદય. ૧૩-૩-૩)

+ આ પાઠ ચતુશ્લોકી ઉપર શ્રીપ્રજ્ઞરાયજીની ટીકા ઉપરથી
ગ્રંથો, જે ભાગ ન સમજાય, એવો હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરી શિક્ષકે
વિદ્યાર્થીને સમજાવવા.

પાઠ ૨૪-અર્થ.

(પુરુષાર્થ બીજો.)

ભગવાન્રૂપી સમૃદ્ધિ મેલવનારને થતા ક્ષાયદા તમોને સમજાવુ છું, ભગવાન જેના અર્થરૂપ બને તેવા ભાગ્યશાળી માટે શ્રીમહાપ્રભુજી નીચે પ્રમાણે કહે છે. ‘ યત્ન સતિ સ્વકર્તવ્ય સ્વયમેવ કરિષ્યતિ । પ્રભુ સર્વસમર્થો દિ તતો નિશ્ચિન્તતાં વ્રજેત્ ’ ભક્તના ભગવાન જ (સમ્યક્) સારા અર્થરૂપ થઇ જાય છે. ભગવાન સર્વ કરવાને સમર્થ છે. જો ભજનરૂપ ધર્મ યથાર્થ કરીએ તો ભગવાન જ આપણા અર્થરૂપ થઇ જાય, અને સ્વકર્તવ્ય-આ લોક અને પરલોકનું સર્વ કાર્ય ભગવાન જ કરી લે. માટે ભક્તે સર્વદા નિશ્ચિન્ત રહેવું, ધનસંપાદન કરવા માટે પણ ચિન્તા ન જ કરવી. વૈષ્ણવજન કેવા નિશ્ચિન્ત હોય છે તેના ઉપર હું ઠાપલો આપુ છું. ‘ વૈરાગ્યં પરિતોષં ચ સર્વથા ન પરિત્યજેત્ ’ (શ્રીમહાપ્રભુજી.) પોતાની વૃત્તિથી સતોષ રાખવો. ભક્તના હૃદયમાં પ્રભુમેળવવાની જ ધગથ લાગેલી હોય છે. મારા મનો-રથો પ્રભુ જ પૂર્ણ કરે છે, એવી એની અડગ શ્રદ્ધા હોય છે. ભક્તના હૃદયમાં વૈરાગ્ય અને સતોષ રહેલા હોય છે. તેથી તે સ્વતંત્ર હૃદયના હોય છે. તે બીજાની ઓશીયાળી વૃત્તિથી બહુ જ દૂર રહે છે. કારણકે તેના હૃદયમાં પ્રભુનું ભક્તિબલ રહેલું હોય છે.

એક વખત માનસીંગ રાજા લડાઈમાં વિજય મેલવી આ-ગ્રેથી મથુરા આવ્યો, કુંભનદાસના પદ સાંભળી તેણે ખાનગી

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

મુલાકાત લેવાનો વિચાર કરી તે કુલનદાસના મુકામે પાસાસોલી ગયો. કુલનદાસ તે વખતે તિલક કરતા હતા ગરીબાઈને લીધે કર્પણ ન હોવાથી પાણીમા મુખ જોઈ તિલક કરતા. રાજાને આવેલા જાણી ઝુપડીથી બહાર આવી તેને ઘાસ ઉપર બેસાડ્યો એટલામાં પાણી પડીયામાથી ચુઈ જવાથી ભત્રીજા પાસે ફરીથી મગાવ્યું, ભત્રીજાએ કહ્યું—શું આરશીને પડીઓ પી ગયો ? કુલનદાસે હા કહી. રાજા માનસીંગે આ વાત સાંભળી કુલનદાસને પોતાની આપ આપવા લાગ્યો. કુલનદાસે કહ્યું, મારા છાણુ માટીના ઘરમાં સોનાની આરશી ન શોભે. એમ કહી પડીયામા જોઈ તિલક કર્યું. માનસીંગે આ ભક્તની ગરિબાઈ ટાળવા એક સોનાના મહોરોથી ભરેલી થેલી મુકી, સ્વીકારવા વિનંતિ કરી. ત્યારે ભક્તે સુંદર ઓજસ્વી વચન કહ્યા, રાજા ! મારે આ મહોરો ન જોઈએ મારે તો આ ખેતીમાથી જે ધન આવે છે, તે ધન મારે મન નિષ્પાપ દ્રવ્ય છે. આ ખેતરમા પેલા આર ઝાડ છે. તે જુદી જુદી ઋતુમા જુદા જુદા ફલો આપે, અને ખેતીમાથી ધાન્ય આવે છે, તે અમારા ઉદર પોષણ માટે પુરતુ છે. તો પછી અમારે બીજા ઉપાધિ વહોરવાનું શું કામ છે ! ત્યારે રાજાએ કહ્યું—આ ગામ આપને લખાવી આપું, આપને વગર મહેનતે બેઠી આવક આવશે ત્યારે કુલનદાસે કહ્યું—સાઈ હું હાન લેવાને લાયક નથી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું—આપ કંઈ પણ આજ્ઞા કરો, ત્યારે કુલનદાસે કહ્યું કે, ‘ હું કહું તે આપ કરશો ? ’ ‘ હા, આપ કહો તે કરવા તૈયાર છું ’ એમ રાજાએ સવિનય જવાબ આપ્યો. કુલનદાસે કહ્યું કે, ‘ તમારે મારી પાસે ભગવાનના ગુણગાન સાંભળવા. ’ આ વાક્ય સાંભળી રાજા ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે—માયાના ધનના ભક્તો ઘણા છે. આપ તો ભગવાનના ભક્ત

અર્થ.

છો. કુલનદાસને સાધાગ પ્રણામ કરી રજા માગી રાજા વિ-
દાય થયો.

અતોર્થો ભગવાનેષ્વ પુષ્ટિમાર્ગેક્લમન્યત. ।

સર્વતો નિરપેક્ષો ચ તથાત્ર વિનિરૂપ્યતે। (શ્રીમદ્ભુવરણા)

ભગવાન જ પુષ્ટિમાર્ગમા અર્થરૂપ છે, તે ભગવાનરૂપી
અર્થ સર્વથી નિરપેક્ષ છે કોઈની અપેક્ષા વગર સિદ્ધ થાય
એવો અર્થ ભગવાન છે. પ્રભુ જ અર્થરૂપે બની જઈ ભકતના
યોગક્ષેમ કરી લે છે, એવી ભગવાનની પ્રતિજ્ઞા છે. ન મક્ષતી
વસ્તુ મેળવી આપવી: એ યોગ છે, અને મળેલી વસ્તુનું રક્ષણ
કરવું એ ક્ષેમ છે. માટે જીવે ભગવાન પાસે યાચના કરવાનો
અવિવેક ન કરવો. વૃત્તાસુરે કહ્યું કે—‘ હે ભગવન્ ! આપ અર્થ
પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરો છો. પણ મારે સ્વર્ગ જોયતું નથી પ્રદાનું સ્થાન
જોઈતું નથી, સાર્વભૌમ એટલે આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય જોઈતું
નથી, તેમજ સમૃદ્ધિથી અને સુખભોગથી ભરેલું રસાતલ મારે
જોઈતું નથી, મારે યોગથી મળતી સિદ્ધિઓ પણ જોઈતી નથી
અને મોક્ષ પણ જોઈતો નથી, પરંતુ મારે આપ (ભગવાન)
જ જોઈએ છીએ. તમને છોડીને કંઈ પણ જોઈતું જ નથી ’
આ પ્રમાણે સર્વ ઐશ્વર્યના નિધાન પ્રભુ જ ખરો ‘ અર્થ ’ છે.
બીજા અર્થ દુઃખહારી કે અસ્થિર છે, માટે આપણા અર્થરૂપ
તો ભગવાન છે.

પ્રશ્ન (૧) આપણો અર્થ કેણુ ?

(૨) ભગવાનરૂપી અર્થ કગ્તા બીજા ઇન્દ્રાસનાદિ અર્થ
કેવા છે ?

(૩) ભગવાન રૂપી અર્થ મેળવનારને શુ ફાયદો ?

(૪) કુલનદાસની વાત ઉપરથી શુ સમજ્યા ?

પાઠ ૨૫-કામ.

પુરુષાર્થ ત્રીજો.

પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષાર્થનો વિચાર કરતા કામનો વિચાર કરીએ. પુષ્ટિમાર્ગ તો ભગવદ્દાશ્રય સિદ્ધ કરવાનો માર્ગ છે. તે માર્ગના વેળાવને કામના શી હોઈ શકે ? તેને તો ભગવાન હૃદયમાં બિરાજે એ જ એની કામના છે. શ્રીગોકુલાધીશ જો હૃદયમાં બિરાજે તો પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તને લૌકિક મનોરથ બાકી રહેતા નથી તેમ વૈદિક મનોરથો પણ બાકી રહેતા નથી. આ ભક્ત ખરોખર સમજે છે કે-શ્રીગોકુલાધીશ કરતાં અન્ય કંઈ પણ લૌકિક કે વૈદિક ઉત્તમ નથી, શ્રીગોકુલાધીશ હૃદયમાં બિરાજે તો તે પ્રભુ જ ભક્તના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરી દે, જે મનોરથો-કામનાઓ-પૂર્ણ કરનાર છે તે જ હૃદયમાં બિરાજે તો પછી લૌકિક વૈદિક વધારે શું કરવાના હતા ?

આ જ હેતુથી વૃત્તાસુરે લૌકિક અને વૈદિક બન્ને અર્થની કામના છોડી દીધી, કારણ કે અર્થથી જ કામ સિદ્ધ થાય, ભક્તને તો પ્રભુ જ અર્થરૂપ થયા અને કામ પણ તે જ સિદ્ધ કરનારા છે. માટે જ તેણે ગાયુ કે-‘જેમ પાખ વિનાનાં પક્ષિ માતાને મેળવવા ઇચ્છે છે, અથવા જેમ ભુખ્યું વાછરડું માના દુધને મેળવવા ઇચ્છે છે, અથવા જેમ પ્રિયા પરદેશ ગયેલા પ્રિયને મળવા ઇચ્છે છે, એમ હું પ્રભો ! મારૂં મન આપને જ જોવા માટે તલસી રહ્યું છે’ આ પ્રમાણે ભગવાનના સ્વરૂપને

કામ.

જોવાની જે ઇચ્છા તે જ પુષ્ટિમાર્ગીય કામ પુરુષાર્થ છે એમ ઉપરના ત્રણ દષ્ટાન્તથી સિદ્ધ થયું.

પુષ્ટિમાર્ગે હરે રૂપવિવૃક્ષા મનસોદય દ્વિ ।
કામો નિરૂપ્યતે તત્ર વૃષ્ટાન્તત્રિતયં યથા ॥

- પ્રશ્ન (૧) ભક્તના કામ પુરુષાર્થ રૂપ કેાણુ છે ?
(૨) વૃત્રાસુરની પ્રભુ તરફ કામના કેવી હતી ?
(૩) દ્વાિકિક અને વૈદિક મેળવવાનો મનોરથ ઉત્તમ કે પ્રભુ મેળવવાનો મનોરથ ઉત્તમ ?

સૂચના ધર્મ, અર્થ, કામ, આ ત્રણ પુરુષાર્થનુ સ્વરૂપ પાઠ-૨૩-૨૪-૨૫ માં સમજાયુ હવે મોક્ષ નામના ચોથા પુરુષાર્થનો પાઠ આગળ મુકવામાં આવ્યો છે.

પાઠ ૨૬-વિશ્વાસ.

—●●●●●●●●—

(અવિશ્વાસો ન કર્તવ્યઃ સર્વથા વાધકસ્તુ સઃ)

આપણે બ્રહ્મસંબંધ કયો, પ્રભુની સન્મુખ તુલસીપત્ર લઈ પ્રતિજ્ઞા કરી કે-‘ હે ભગવાન હું તમારો હાસ છું ’ આ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી તો હાસે સ્વામી ઉપર વિશ્વાસ જ રાખવો, એ એની ફરજ થઈ. ચાતક જેમ મેઘના ઉપર વિશ્વાસ રાખી દૃઢાગ્રહથી જલબિન્દુ લેવાને ખેંચે છે, તેને જેમ પ્રભુ સ્વામિનું જલપાન કરાવે છે, તેમ પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખનારનું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે ભક્તિમાર્ગ પણ કલિમા હું સાધ્ય છે, તે તમે જાણો છો. પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ હોય, આશ્રય હોય તો જ ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય. વિશ્વાસુને જ પ્રભુ ભક્તિનું હાન કરે.

વિશ્વાસથી બ્રહ્મ થવાનું મુખ્ય કારણ અન્યાશ્રય છે. આપણે પ્રતિજ્ઞા કરી પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના હાસ બન્યા, પછી બીજાના હાસ કેમ થવાય ? પ્રભુ પાસે યાચના કરવી એ પણ અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરનાર છે. પ્રભુ ભક્તના મનોરથો સમજે છે. જો હિતકારક હશે તો આપ જ પૂર્ણ કરશે. પ્રભુને આપવાની ઇચ્છા છે કે નહિ તે સમજ્યા વિના આપણે પ્રભુપાસે યાચના શી રીતે કરી શકીએ ? માટે જો આપણી જ્ઞાત્રતા વિના પ્રભુ આપે તો આપણું અહિત જ થાય, ત્રિદોષ

એક બાલક, માની પામે કાકુની યાચના કરી બહુ જ ધન પછાડ કરી ન્હી ગયું હતું ગ્તામા જતા વટેમાર્ગે દયાથી પોતાની પામેથી લાડ આપવા વિનવ્યું તેની માએ જવાબ આપતા જણાવ્યું કે-ભાઈ ! આ બાલક યાચના કરી રહ્યું છે, પણ તેના હિતાહિતનો વિચાર તમારા કળા મને નધારે હોવો જોઈએ એમ બોલી માતા મૌન ગઈ, પુનઃ

વિશ્વાસ.

-કામ ક્રોધ-મોહ-જ થાય. માટે પ્રભુ પાસે યાચના ન કરીએ અને તે મેળવવા બીજા દેવની ઉપાસના પણ ન કરીએ. પ્રભુનો વિશ્વાસ પૂર્વક દઢાશ્રય જ રાખીએ. પ્રભુ જ સર્વ સિદ્ધ કરી લેશે, શ્રીહરિરાયચરણનો આજ મુદ્રાલેખ છે.

પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ ઉઠતા બહુ જ ખમણ પડે છે. તેને પોતાના દુઃખનો ભાર પ્રભુ ઉપર નાખવાને બદલે પોતાને માથે વહોરી લેવાની ટેવ પડતા જીવ મુઝાય છે. અવિશ્વાસ થયો એટલે શરણ ગયું.

એક વખત ઇન્દ્રજિતે બ્રહ્માશ્વમંત્રથી મંત્રેલા સૂત્રથી હનુમાનજીને બાધી પકડી રાવણના આગળ રજી કર્યા, રાવણને આ તત્તુ ઉપર વિશ્વાસ ન રહ્યો, તે કાઢી મજબુત સાકળથી બાધવા ફરમાવ્યું, આ અવિશ્વાસથી મંત્રનું મત્રપણું નષ્ટ થયું, એટલે બ્રહ્માશ્વ ફર થયું. સાકળે હનુમાનને જકડ્યા; પણ લોહનો તેમને હિસાબ ન હતો, સાકળોને પલમા તોડી અને લકા બાળી વિશ્વાસ ઉઠ્યો એટલે સર્વ ખોયું. માટે પ્રભુ ઉપર દઢ વિશ્વાસ રાખવો.

“ એક વર્યો ગોપીજનવલ્લભ નહિ સ્વામી બીજો ”

“ નાહ સ્વામી બીજો રે મહારે નહિ સ્વામી બીજો ”

“ અવર કોઈનું કામ ન મહારે રીઝે કે બીજો ”

“ શ્રીકૃષ્ણ કરે તે પ્રમાણ કારજ વણસો કે સીજો ”

“ પ્રાણ જાડ પણ અન્યકૃતિમા મન રખે ભીંજો ”

એક વર્યો. .. (દયારામલાઇ)

બાલકને રડતું દેખી વટેમાર્ગીએ લાડુ આપવા ફરી વિનવ્યું માતાએ કહ્યું, બાઈ તમારા કરતા મને મારા બાલકની વધારે શીકર છે તેને રાત્રીએ જવર આવ્યો હતો, જો તે લાડુ ખાય તો તેને ત્રિદોષ થાય માટે મને તેના હિતાહિતનો વિચાર છે કારણ કે હું તેની પાત્રતા જાણું છું,

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

વૈરાગ્ય પરિતોષ ચ સર્વથા ન પરિત્યજેત્ ।
સર્વાપેક્ષાં પરિત્યજ્ય દૃઢં કૃત્વા મન સ્થિરમ્ ।
દૃઢવિશ્વાસતો યુક્ત્યા યથા સિદ્ધયેત્તથાઽઽચરેત્ ।
મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસ શ્રીગોપીજનવલ્લભે ।
તદા કૃતાર્થા યૂય હિ શોચનીયં ન કાઠ્ઠિંચિત્ ।

વૈરાગ્ય અને સન્તોષનો તો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો. ભાગવતમા કહેલા પિર્જ્જ્ઞાના દૃષ્ટાન્ત મુજબ ધનની આશાઓ તણ જે મલે તેનાથી સતોષ રાખીએ તો ચિત્તની વ્યાકુલતા ન થાય. ચિત્ત વ્યાકુલ ન થાય, તો જ પ્રભુ ચિત્તમા બિરાજે, જે ચિત્ત પ્રભુમા સ્થિર કરવું છે તેને વૃથા વ્યાકુલ કરે કેમ પાડવે ? સર્વ અપેક્ષાનો ત્યાગ કરી મન ભગવાનમા જ દૃઢ સ્થિર કરવું. જેમ પુત્ર પિતામા અને માતામા વિશ્વાસ કરે છે કે- માતા પિતા મારૂં કદાપિ અહિત નહિ કરે, હિત જ કરશે. તેવી રીતે દૃઢ વિશ્વાસથી જેમ જેમ સેવા સાધી શકાય તેવી રીતે વર્તવું આ સર્વ યુક્તિથી સિદ્ધ કરવું. યુક્તિ એટલે વૃથાલાપ (ફેાકટ બોલવું) નહિ. કાયાની વૃથા ક્રિયાઓ અને મનની વૃથા કલ્પનાઓ-વિચારો-છોડી દેવા બોધ્યો. જો આ ન છોડીએ તો ભગવાનમા ચિત્ત રહે નહિ (શ્રીમહાપ્રભુજી.)

ભક્તો સર્વથા નિરુપૃહ હોય છે તેને માટે એક દૃષ્ટાન્ત આપું છું. તેથી માલૂમ પડશે કે ભક્તો વૃથાલાપ કરતા નથી. કુલનદાસજી કવિભક્ત હતા. ગોવર્ધનગિરિની પાસે જુમનાવતામા રહેતા. તે ખેતી કરતા હતા. ચદ્રસરોવર ઉપર કેટલીક જમીન તેમની હતી, તે ઉપર જ બહોળા કુટુંબનો નિભાવ કરતા હતા. પૈસાનો સંકોચ પડે પશ્ચુ સતોષ રાખી તેટલામાં જ નિર્વાહ કરી પ્રભુનું ગુણગાન ગાતા. એમના પદોથી લોકોને

વિશ્વાસ.

બહુજ આનન્દ આવતો. રોજ નવા નવા પદ બનાવી શ્રીગોવર્ધન-
નાથજીના આગલ ગાતા, અને તે પદો ઉતારીને લોકો ગાતા
હતા. એક વખત મહાન ગવૈયાએ આ ભક્તના પદો રાજાની
સામે ગાયા, તે સાભળી રાજા ખુશ થઈ ગયો. અહો ! આવા પણ
ભક્ત છે કે જેમને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે. રાજાએ ગવૈયાઓ-
ને પુછ્યું કે ' કુલનદાસ ક્યારે થઈ ગયા ? ' જવાબમાં કુલનદાસ
હાલમાં હયાત છે. ' એવું ગવૈયા પાસે સાભલી રાજાએ મ્યાનામા-
લખી વિગેરે લઈ કુલનદાસને બોલાવા માટે મોકલ્યા. કુલનદાસને
રાજાની વિનતિ કારભારીએ કહી. કુલનદાસે નિઃસ્પૃહતાથી
જ જવાબ આપ્યો. મારે રાજાની જરૂર નથી. મારે
રાજાનું શું કામ હોય ! હું નહિ આવું. કારભારીએ, વિનતિ કરી
કે-આપ જો નહિ પધારો તો રાજા બલાતકારે બોલાવશે, માટે
આપ મ્યાનામા બેસી પધારો. કુલનદાસે માયાના આવરણરૂપ
મ્યાનાને ન સ્વીકારતા પગે ચાલીને જ રાજા પાસે આવવા કહ્યું
રાજાએ તેમની મુલાકાત એક શણગારેલા તળુમા લીધી.
રાજાએ પદ ગાવા કહ્યું. ભક્તો પણ નિઃસ્પૃહતાથી પદ ગાયું:-

ભક્તનકો કહા સીકરી કામ

આવત બાત પન્હેયા તુટી વિસર ગયો હરિ નામ ૧ ભ૦

બાકો મુખ દેખે દુઃખ ઉપજે તાકો કરનો પડયો પ્રણામ.

કુલનદાસ લાલ ગિરિધર બિન ચહ સખ જૂઠો ધામ ૨ ભ૦

ભક્તને સીકરી જવાનું શું કામ હોય ? આવતા જતા પગ
તૂટ્યા, હરિનું નામ ભૂલ્યો. જેનું મુખ જોતા દુઃખ થાય
એવાને મારે પ્રણામ કરવા પડ્યા. લાલ ગિરિધર વિના સખ
કંઈ વેળવ જૂઠો છે.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા

જીવ્યો ભક્તની કેટલી નિસ્પૃહતા છે જેમને ભગવાન વિના ઇતરની કંઈ પડી નથી. પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

- પ્રશ્ન (૧) દ્વાઅય-વિશ્વાસ-શુ શુ કરે છે ?
(૨) વિશ્વાસને બ્રહ્મ કગ્નાર કેણુ ? દાખલા સાથે સમજાવો
(૩) પ્રભુ ઉપરથી વિશ્વાસ જાય તો શુ થાય ?
(૪) યાચના ન કરવાના કારણો આપો

દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી.

પાઠ ૨૭-શ્રીપુરુષોત્તમજી.

(વશદિગન્તવિજયી).

પોતાના પાણિડત્યથી દશે દિશામા પુષ્ટિમાર્ગીય દેવજા ફરકા-
વનાર શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાકટય સંવત ૧૭૨૪ ના ભાદ્રપદ શુક્લ
૧૧ ના રોજ થયું. શ્રીમહાચાર્યચરણથી છઠ્ઠી પેઢીએ આપ પ્રકટયા,
જેમ કે—(૧) શ્રીબલ્લભાચાર્યજી—(૨) શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી—
(૩) શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી—(૪) શ્રીપીતામ્બરજી—(૫)
શ્રીચક્રપતિજી—(૬) શ્રીપિતામ્બરજી—(૭) શ્રીપુરુષોત્તમજી.
આપે બ્રહ્મસંબધ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી પાસે લીધું હતું. આપના
સેવ્ય ઠાકુરજી શ્રીબાલકૃષ્ણપ્રભુ હાલ સુરતિસ્થ શ્રીમદ્ગોસ્વામી
શ્રીમજ્જરત્નલાલજી મહારાજને માથે બિરાજે છે.

વિદ્યાગ્રહણ—શ્રીપુરુષોત્તમજી બાલ્યાવસ્થાથી વિદ્વાન
હતા. એક વખત આપની સાત વર્ષની ઉમરે સુરતમા કેઈએક
સંન્યાસીએ શાસ્ત્રાર્થ કરવાને આમન્ત્રણ કર્યું, શ્રીપુરુષોત્તમજીના
માતૃશ્રીએ કહ્યું કે—‘આજથી ત્રીજે દિવસે તમારી સાથે મારા
લાલજી શાસ્ત્રાર્થ કરશે,’ શ્રીપુરુષોત્તમજીને ત્રણ જ દિવસમા
તૈયાર થવાની માતાજીએ આજ્ઞા કરી. માતૃશ્રીની આજ્ઞાથી
શ્રીપુરુષોત્તમજીએ તૈયારી કરવા લોયરામા એકાન્ત સ્થલમા
શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીના સાન્નિધ્યમા ત્રણ દિવસ શ્રીસર્વોત્તમજીને
જપ કર્યો. ત્રીજે દિવસે શ્રીબાલકૃષ્ણપ્રભુ શ્રીમહાચાર્યચરણ
અને શ્રીગુંસાઈજી પ્રકટ થયા. અને આજ્ઞા કરી કે—સર્વ ગ્રન્થોના
આદિ-અન્ત વાચવાથી સર્વગ્રન્થો સમજાશે, તમારો જય થશે.
સર્વ વિદ્યા સફલ થશે. એવો આશીર્વાદ પણ આપ્યો. આ
ઉપરાન્ત માતૃશ્રીએ પ્રસાદી માલા ધરાવી આશીર્વાદ આપ્યો.
તે પ્રમાણે સર્વગ્રન્થો આપે જોયા, અને ટુંકામા ઘણી વિદ્યા

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

સ પાઠન કરી ત્રીજે દિવસે શાસ્ત્રાર્થ પ્રારબ્ધો અને સુરત વાઢમા શ્રીપુરુષોત્તમજીનો જય થયો. આવી રીતે અનેક વાઢ જય મેળવી આપે ભારતવર્ષમા સર્વત્ર વિજય કર્યો.

વિદ્યાનો ઉપયોગ—ભારતમા દિગ્વિજય કરવા નિળતા શાકર રામાનુજ માધ્વ ભાસ્કર ભિક્ષુ વિગેરે અં સમ્પ્રદાયના પડિતો સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયા, આ સર્વ પશ્ચિડતો સમાગમ થવાથી તે તે સંપ્રદાયના પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા; અને તે ઝીણી દષ્ટિથી અવલોકન કરી ભાષ્યના પ્રકાશ વિગેરેમા તેઓ મત ટાકીને બ્રહ્મવાદની દષ્ટિએ તેનુ અવલોકન લખ્યુ છે.

દિગ્વિજય પછી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાનો નિત્યવ સુરતમા જ કર્યો સુરતમા જ આપે શ્રીબાલકૃષ્ણ પ્રભુની સ્વરૂ સેવા અને નામસેવા કરી. આ ભોંયરામા બેસી લેખો લખ વતા, અને સુરતની પાસે આવેલા ડુંમસમા એકાન્ત મ બિરાજીને ત્યા અન્થ વિચારતા, લખતા અને લખાવતા. આપ પાસે આશરે નવેક લેખકો રહેતા અને જે સમયે વિચાર સ્કુરે ટકાવતા. એકી સમયે ત્રણ કે ચાર અન્થો સાથે લખવાની શૈ હતી, જેથી એકમા કરેલા વિસ્તારની સૂચના બીજા અન્થ આપેલી છે. એ અન્થની ત્રણ પ્રતિ કરાવે. એક પોતાની પ રાખે, એક આપાસેનીવાલા શ્રીવિદુલેશરાયજીને મોકલાવે, બી કેઠાં પાત્રને આપતા, (આનુ નામ અન્થહાનની ઉદારતા.) અ મ્યાનામા સ્વારી કરતા, તેથી મ્યાનામા પણ વ્યર્થસમય ન જ ભાર પણ ન થાય, તે માટે સૂક્ષ્માક્ષરે શ્રીસુબોધિનીજી વિઃ અન્થો લખાવી મ્યાનામા પણ અન્થો વિચારતા, પરદેશ પા રતા ત્યારે બીજી સાહિત્ય બહુ ન રાખતા ડર ગાડા પુર સાથે રાખતા; આ આપનો વિદ્યાનુરાગ હર્શાવે છે, જેને પા

શ્રીપુરુષોત્તમજી.

જામે પુષ્ટિમાર્ગીય નવલાખ શ્લોકનું સાહિત્ય લખ્યું, આવા અપૂર્વ પાણ્ડિત્યથી હશે હિશામા વિજય કરી પુષ્ટિમાર્ગને સુદૃઢ કરી દર્શાવ્યો. આપના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ઘણાજ વિદ્વાન હતા.

આપને બે પુત્રો હતા, પરન્તુ તરત જ નિત્યલીલામા પધારી ગયા, તેથી વશ ઉત્સન્ન થતાં આપના ગાદીએ દ્વિતીયગૃહના શ્રીગોસ્વામી બાલકોને ગોઠમા લીધા, કે જે વંશમા વિદ્વાન્ આચાર્ય ગો. શ્રીવજરત્નલાલજી મહારાજ બિરાજે છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજી અને શ્રીહરિરાયજી સમાન કાલમા થયા. શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પાણ્ડિત્ય અઢે ત્યારે શ્રીહરિરાયજીનો શ્રી-ઠાકુરજી સાથેનો મહાનુભાવ અઢે. આપે લખેલા અન્યો પૈકી મુખ્ય અન્યો નીચે મુજબ છે. ભાષ્યપ્રકાશ; સુવર્ણસૂત્ર, નિખન્ધાવરણભર્જી, શ્રીસુબોધિનીપ્રકાશ, પ્રસ્થાનરત્નાકર, કેટલાક પોડશઅન્ય ઉપર વિવરણ, મહસ્તાદિ અનેક વાદો, અધિકરણ-માલા; વિગેરે અનેક અન્યો સમ્પ્રદાયનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે. આપ ભૂતલ ઉપર સાઠ વર્ષ બિરાજ્યા હશે. તેથી પણ વધારે વર્ષ બિરાજ્યા હશે. એમ પાછળથી માલૂમ પડે છે. આપે સવત્ ૧૭૮૧ ના બીજા આષાઢ સુદિ ૧૦ ના રોજ બક્ષિસ પત્ર કરીને પોતાના શ્રીબાલકૃષ્ણજી, શ્રીવજેશ્વરજી તથા બીજા ઠાકુરજી અને હવેલી વિગેરે માલમીલકત શ્રીમુરલિધરજીના પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજીને આપી.

- પ્રશ્ન (૧) શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાકટ્ય કયારે ?
(૨) આપના ગુરુ કેાણ ?
(૩) વિદ્યા શી રીતે મલી ?
(૪) વિદ્યાનો ઉપયોગ શો કર્યો ?
(૫) આપે સમ્પ્રદાયમા શો ઉપકાર કર્યો ?
(૬) વિદ્યાનુરાગ કેવો હતો ?

પાઠ ૨૮—અન્ધન.

સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા વિધર્માશ્ચ નિવર્તનમ્ ।
इन्द्रियाभ्यविनिग्राह सर्वथा न त्वजेत् त्रयम् । श्रीमहाप्रभुजी०

પુષ્ટિમાર્ગ તો પ્રભુનો સાક્ષાદ્ અનુભવ કરવાનો માર્ગ કહેવાય તેમા કામ ક્રોધ જેવા બાધક શત્રુઓને સ્થાન ન જ હોય. શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઇન્દ્રિય જીતવાને અને અહંતા મમતાના સ્થાનને પ્રભુમાં યોજવાને વારંવાર આજ્ઞા કરી છે. તેના સારરૂપ શ્રીહરિરાયજી નીચે પ્રમાણે લખે છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય લકટે કામથી દૂર જ રહેવું, કામરૂપી દોષ સર્વ નાશ કરી દે છે. કામદોષ રજોગુણમાથી થયો, એ મોઢામા રજ-ધૂળ-નાખશે, કામીને પ્રભુનો આવેશ ન થાય. કામીને સદ્બુદ્ધિ નાશ પામે એટલે સત્કર્મનો નાશ થાય. લકિતમાર્ગમા તો ચિત્ત નિર્મલ જોઈએ કામ ચિત્તની અશુદ્ધિનું જ પરિણામ છે કામદોષ ઉત્પન્ન થાય એટલે જાણુવું કે ચિત્ત બગડ્યું છે.

કામથી લોભ થાય છે, આપણે મહાપ્રયત્ને કંઈક પ્રભુ તરફ ઇન્દ્રિયો વાળી હોય તેને લોભ તો પાછી ખેંચી સસારમા નાખે છે. લોભીને સતોષ હોય જ નહિ. આવા માણસને માનસી સેવા કેમ સિદ્ધ થાય ? તેને તો આ કામ અને લોભના બન્ને ડુગર ચઢવા રહ્યા. તે ઓળંગી જાય તો શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કરવા પામે. ભગવાન્ લોભીની સેવા ન જ સ્વીકારે, જેનું મન કામ અને

કામાખ્યદોષવિનરણુ અને નિઅન્ધની ડારિકાના ભાવાર્થ ઉપરથી

અધ્યન.

લોભમા રોકાયુ છે; તેને તો પ્રભુનું શુભગાન એક શત્રુ જેવું લાગે છે. શુભગાન પ્રભુમા નિરોધ કરાવે. વૈરાગ્ય કરાવે, એ વાત કામી લોભીને ન જ રુચે. જો લોભીને ધારેલું કાર્ય ન થાય તો ક્રોધનો ભોગ થઈ પડે છે. ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થાય તો અગ્નિમા ધી હોમ્યા ખરોખર થાય છે; એટલે પુનઃ લોભીની લોભવૃત્તિ સતેજ થાય છે. આવી રીતે કામની બન્ને બાજુ ખરાબ છે. ઉત્તમ ક્ષણનો નાશ અને હલકટ કામમા જોડાવે છે. ન કરવાના કામ કરી દે છે ન ખાવાની વસ્તુઓ ખાય છે, ન ભોગવવાની વસ્તુ ભોગવે છે, ન જવાને સ્થલે જાય છે. કામી શું ન કરે ? હલકાઈ ભરેલી લાચારીવાળી માગણી પણ કરે. આ આચરણ ભક્તને નીચું જોવડાવે.

કામે આગ્નીધ્ર, કશ્યપ, નારદ જેવાને ખેંચી નાખ્યા છે, નીચું જોવડાવ્યું છે, તો સામાન્ય જીવનો કામક્રોધલોભથી નાશ થાય, તે વાત સમજાય એવી છે. રાવણનો નાશ કામથી જ થયો એ જગજાહેર છે.

*સારાશ—કામી અને ક્રોધીની સેવા પ્રભુ ન સ્વીકારે, તેનું મન ક્રોધ અને કામમા રહે છે, પ્રભુમા નહિ, માટે કામ વિગેરે ભક્તિમાર્ગના વિરોધી છે. કામીને કામના ઈચ્છાના જોર આગળ કામ જ તેની નજર આગળ ફરે છે. એવાને પ્રભુનું શરણુ ન જ રહે, વિવેકધૈર્ય તો હોય જ શાના ? વિવેક ધૈર્ય અને આશ્રય રહિત આ ક્રોધી કે કામીજન; વૈષ્ણવતાનો ડોળ દેખાડે તો ઢાંગી બાણુવો. શ્રીમહાપ્રભુજીનો માર્ગ નિષ્કામ અને નિર્મલ અધિકારીઓ માટે છે, કે જેઓનો પ્રભુમાં નિરુપધિ શુદ્ધ પ્રેમ છે,

* (પ્રશ્નની જરૂર નથી, સારાશ મુખપાઠ કરાવવો)

પાઠ ૨૯-શ્રીમદ્વાચાર્યચરણનો (કનકાભિષેક.)

શ્રીમદ્વાચાર્ય દ્વિતીય યાત્રા નિમિત્તે કરતા કરતા વિધાનગર પધાર્યા. આ વિધાનગર પંદરમા સૈકામા વિજયનગર તરીખે પ્રખ્યાત હતું, આ શહેર તુંગભદ્રા નદીને કાઠે વસેલું હતું. ત્યાં પરમ ધાર્મિક કૃષ્ણદેવ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, આ ગામમા શ્રીમદ્વાચાર્યજીના વિદ્યાભૂષણ નામના મામા રહેતા હતા તેમને ઘેર મુકામ કયો. આ વિદ્યાભૂષણ કૃષ્ણદેવરાજાનો દાનાધ્યક્ષ હતો. મામાએ સર્વ પ્રકારનો આદર કરી રાજાના હરબારમા ચાલતા ધમવાદની હકીકત કહી સભળાવી. કૃષ્ણદેવ રાજાની રાણી માધ્વસમ્પ્રદાયના આચાર્ય વ્યાસતીર્થ દંડીની સેવક હતી, તે આચાર્યે રાજાને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે શાકર પડિનો સામા થયા, તે ઉપરથી કૃષ્ણદેવ રાજાની એવી ઇચ્છા થઈ કે હવે સર્વધર્મનો નિર્ણય કર્યા બાદ મારે દીક્ષા લેવી. રાજાએ સર્વ મુખ્ય મુખ્ય આચાર્યોને આમન્ત્રણ કરી દેશના પ્રખ્યાત વિદ્વાનોને અને પહોંચતો બોલાવી વાદ કરવાની આજ્ઞા કરી. પ્રથમ દંડી આચાર્ય અને શાકર વિદ્વાનો સાથે વાદ ચાલ્યો. એ માધ્વ સમ્પ્રદાયના દંડી આચાર્યની સહાયમા નિમ્બાર્ક, વિષ્ણુસ્વામી રામાનુજ સમ્પ્રદાયના સભાસદો હતા, અને શાકરના મતમા શૈવ, શાકત ગાણપત્ય, અને સૌર સમ્પ્રદાયના સભાસદો હતા મધ્યસ્થ તરીકે ગૌતમ કણ્વાદ મીમાસક ભટ્ટ વિગેરે હતા. આ વાદમા શંકરાચાર્ય

કનકાભિષેક.

વિદ્યાતીર્થે, માધ્વાચાર્ય વ્યાસતીર્થને છૂટ્યા હતા અને બીજે દિવસે શકરાચાર્યને કનકાભિષેક થવાનો હતો. એટલામા જ રાજાને વિદ્યાનગરમા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પધાર્યાની ખબર પડી.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ હકીકત સાંભળી પોતાના મતનું સસ્થાપન કરવાના સમયને વધાવી લીધો, અને રાજસભામાં જવાનો નિર્ણય કર્યો. રાત્રિ વીત્યા બાદ સવારમા ઉઠી વિદ્યાકુડમા શિષ્યો સહિત સ્નાન કરી; આન્હિકથી પરવારી, પ્રથમ તો કમણ્ડલુ નામના શિષ્યને રાજસભામા મોકલી રાજાને ખબર આપી કે વલ્લભદીક્ષિત સભામા આવે છે. રાજસભા ભરાઈ; આચાર્યશ્રી શિષ્યોસહિત રાજસભામા પધાર્યા. અહીં આ તેજોમય સ્વરૂપ જોઈ, રાજા અને પંડિતો ઉભય શ્રીમહાપ્રભુજીના તેજમા અભયા, ઉભા થયા, નિર્ગુણભક્તિમાર્ગની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિની સામે હરેકના મન આકર્ષાયા. આચાર્યશ્રીએ પુછ્યું કે-સભામા કયા સુધી વાદ ચાલ્યો છે? રાજાએ શાકરવાદનો જથ્થો થયા સુધીની સર્વ વાત કહી. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું-અમે વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રતિપાદક છીએ. માટે અમે વૈષ્ણવધર્મને ઉદ્દેશી જે બોલીએ તે સાંભળો. આચાર્યચરણે સ્વમતનું વ્યાખ્યાન કર્યું,

✽પ્રથમ વિદ્યાતીર્થ અને તેમના શિષ્યો સાથે વાદ ચાલ્યો, તે પછી દશ દિવસ સુધી તાર્કિક, મીમાસક, સામ્ય વિદ્વાનો સાથે ખ્યાતિવાદ વિગેરે ઉપર વિવાદ થયો, તેમા આચાર્યશ્રીએ ‘વેદમાં સર્વ ઠેકાણે બ્રહ્મવાદ જ કહ્યો છે’ એમ પ્રતિપાદન કર્યું; ત્યાર બાદ ત્રણ દિવસ સુધી ગાંગાભટ્ટજી સાથે વાદ ચાલ્યો. તેમા

“આ વાદ બ્રહ્મવાદ નામના પુસ્તકાકારે છપાઈ બહાર પડેલો છે. તેમાથી સમજી લેવો. અત્ર તો શ્રીમહાપ્રભુજીએ માર્ગસંસ્થાપન શી રીતે કર્યું તે જણાવવો જ આશય છે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

જગત્ સત્ય છે, શબ્દ નિત્ય છે, એ વાત સિદ્ધ કરી રાજાની આજ્ઞાથી આચાર્યશ્રીના નાના મામા સોમેશ્વરપડિતે પુનઃ પ્રદ્ધવાદ ઉપર શાસ્ત્રાર્થ શરૂ કરતા શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ પ્રદ્ધવાદનું સ્થાપન કર્યું. આ જે પ્રદ્ધવાદ સ્થાપ્યો તેજ સશાસ્ત્ર છે, એવું દર્શાવનાર એક શ્લોક કહ્યો.

અર્થોઽયમેષ નિશ્ચિલૈરપિ વેદવાક્યૈ રામાયણૈ સહિતભારતપञ्ચરાત્રૈ ।
અન્યૈશ્ચ શાસ્ત્રવચનૈઃ સહ તત્ત્વસૂત્રૈર્નિર્ણયતે સહૃદય હરિણા સદૈવ ।

આ ઉપરથી નિર્ણય થાય છે કે શ્રીમદ્વાપ્રભુજી સાથે એકદર અઠાવીશ દિવસ વાદવિવાદ ચાલ્યો, સર્વનો વિજય કરી આ શુદ્ધાદ્વૈત પ્રદ્ધવાદનું સ્થાપન કર્યું છે.

ગાગાલટ્ટની સાથેના વાદ સમયે તો શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે અલૌકિક વાદચાતુર્ય દર્શાવ્યું હતું શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનો વિજય જોઈ શ્રીકૃષ્ણદેવ રાજાના આનન્દનો પાર ન રહ્યો, વાદ પુરો થતા જ તરત જ તેમણે આચાર્યશ્રીનો વિજય જાહેર કર્યો. ઘણા માન ટાન સાથે આચાર્યશ્રી સલામાશી ઘેર પધાર્યા, અને બીજે દિવસે રાજસલામા ઘણા પડિતોએ અને અન્ય વૈષ્ણવાચાર્યોએ શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનો કનકાભિષેક કર્યો આ કનકાભિષેક સમયે સોમણ સોનું હતું, તે સ્નાન જલવત્ માની શ્રીમદ્વાચાર્યે ન સ્વીકાર્યું, પુનઃ રાજાએ બીજું સોનું આપ્યું તે સ્વીકાર્યું; અને શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ કૃષ્ણદેવ રાજાને શરણે લઈ મંત્રદાન કર્યું, આવા અનેક વાદો થયા છે.

પ્રશ્ન (૧) કૃષ્ણદેવ રાજાની સલામા થએલા શ્રીમદ્વાપ્રભુજીના વાદ ઉપરથી તમે શું સમજ્યા ? અને તેનું વર્ણન કરો.

હાલના ઇતિહાસ મુજબ કૃષ્ણદેવની રાજાની ગાદીએ આવવાની સવત્ ૧૫૫૬ છે તે ઉપરથી શ્રીમદ્વાપ્રભુજીનું વય આ વખતે ૩૦ વર્ષનું હોવું જોઈએ.

श्रीयमुनाजी.

ब्रजपरिवृद्धवल्लभे कदा त्वचरणसरोरुहमीक्षणास्पदं मे ।
 तव तटगतवालुकाः कदाहं सकलनिजाङ्गता मुदा करिष्ये ॥१॥
 वृन्दावने चारुवृद्धने मन्मनोरथ पूरय सूरसूते ।
 दृग्गोचरं कृष्णविहार एव स्थितिस्त्वदीये तट एव भूयात् ॥२॥

८७

(श्रीप्रभुचरणाः)

પાઠ ૩૦-શ્રીયમુનાજી.

- (૧) જ્યાં સુધી જીવનો સ્વભાવ ન પલટાય ત્યાં સુધી જીવને સ્વધર્મમાં રુચિ થતી નથી. સ્વભાવનો વિજય કરવા માટે શ્રીયમુનાજીકનો પાઠ કરવો. એવી શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે.
- (૨) શ્રીયમુનાજી નીચે અમાણે આઠ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય ધરાવે છે
- (૧) સર્વસિદ્ધિનું ઠાન કરવું. સેવોપયોગી હેઠુ બનાવવો
 - (૨) ભક્તોની ભગવાનના પ્રીતિ વધારવી
 - (૩) ભગવાનનો સખધ થવામાં જે જે અડચણો આવે તે દૂર કરવી ભક્તોને એવા શુદ્ધ બનાવી દે કે તેને ભગવાનના સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાની લાયકાત આવી જાય.
 - (૪) ભગવાનનામાં જે ધર્મો છે, તેટલા જ શ્રીયમુનાજીનામાં છે
 - (૫) ભક્તના કલિદોષો દૂર કરવા સમર્થ છે.
 - (૬) પોતાના સેવકને ગોપીજનોની માફક ભગવાનના વહાલા બનાવે છે.
 - (૭) આ હેઠુને નવો સેવોપયોગી હેઠુ બનાવે છે.
 - (૮) જ્યારે શ્રીઠાકુરુજીએ શ્રીયમુનાજીમાં લીલા કરી ત્યારે જે અમળિન્દુ શ્રીયમુનાજીમાં આવ્યાં છે, તેનું ઠાન શ્રીયમુનાજી કરે છે.

શ્રીયમુનાજી.

- (૩) શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી જુદા છે.
- (૪) શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીયમુનાજી, અને શ્રીઠાકુરજીનું આ ત્રણેનું સામર્થ્ય સમાન છે. ત્રણે ભાવનું દાન કરે છે. ત્રણે ભક્તોનો નિરોધ કરે છે. અને ત્રણે જીવને સેવોપયોગી દેહનું દાન કરે છે. એવું શ્રીહરિરાયજીનું વચન છે.

૧ હવે તમને શ્રીયમુનાજીની પ્રાકટ્યની વાર્તા કહું છું, જેમ ભગવાન શ્રીવસુદેવ દેવકીજી સમક્ષ તેમના હૃદયમાથી પ્રકટ થઈ શ્રીગોકુલમા પધાર્યા, ભક્તો સાથે મળી લીલા કરી, તેમ શ્રીયમુનાજી પ્રથમ તો સૂર્યમણ્ડલમા રહેનાર શ્રીનારાયણના આનન્દમય હૃદયમાથી પ્રકટ થઈ રસસ્વરૂપે થઈ તાપા-ત્મક — રવિમણ્ડલમા થઈ કલિન્દ પર્વત ઉપર આવી ભૂમી ઉપર પધાર્યા, અને લીલાસ્થલમા પધારી ભક્તોને મદ્યા, આપ જ્યારે કલિન્દ પર્વત ઉપર પધાર્યા ત્યારે કાલિન્દી નામના ભગવાનના ચતુર્થ પ્રિયા હતા, તે કાલિન્દીજીને પોતાનામા પધરાવી લીધા, તેથી કાલિન્દીજી શ્રીયમુનાજીના જલમા રહેતા#

શ્રીગંગાજી પણ શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી જ પ્રભુને પ્રિય થયા, શ્રીલક્ષ્મીજી પણ શ્રીયમુનાજીની ખરાબરી કરી શકે

૧ ‘વનીભૂતરસાત્મા હિ જાતો નન્દગૃહે હરિ । કેવલો’ ‘ધર્મયુક્તસ્તુ વસુદેવગૃહે’ તથા ॥ શબ્દાત્મા ગુણગાનાદો વદનાદુક્ત’ સ્વત’ । દ્રવીભૂતર-સાત્મેષા સર્વાક્ષીણમ્મમ્બુમિ ॥ નારાયણસ્ય હૃદયાત્ શુદ્ધસત્ત્વસ્વરૂપત । પ્રાદુરાષીન્મૂલરૂપપુષ્ટિલીલાપ્રસિદ્ધયે ॥

÷ જુઓ! ગાયત્રીભાષ્ય * ‘વસામિ યમુનાજલે’ इतिवाक्यात् ।

પુષ્ટિમાર્ગાપદેશિકા.

એમ નથી શ્રીયમુનાજીના પય:પાન (જલપાન) કરે તે યમરાજ પશુ દુઃખ ન હે. શ્રીયમુનાજી યમનાં બહેન છે, બહેનના પુત્રોને (ભકતોને) કેમ મારે ? શ્રીયમુનાજીકના પાઠ જરૂર આપણે ભગવાનના પ્રિય થઈએ છીએ. શ્રીયમુનાજી આપણા સર્વ પ્રતિબંધ દૂર કરી ભગવાનમા પ્રીતિ કરાવે.

પ્રશ્ન (૧) શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીયમુનાજી અને શ્રીહાકુમ્જી એ ત્રણેનું સમાનતા વર્ણવો.

(૨) આઠ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય કહે.

(૩) શ્રીયમુનાજીના પ્રાકટ્યની વાર્તા કહે.

(૪) શ્રીયમુનાજીકના પાઠથી શું ફલ ?

સૂચના—શ્રીયમુનાજીને શ્રીમહાપ્રભુજી ચતુર્થપ્રિયા કહે છે પ્રસંગમા શ્રીહરિરાયચરણ, શ્રીસ્વામિનીજી પ્રથમપ્રિયા, દ્વિતીયપ્રિયા શ્રુતિર ગોપવધૂ, તૃતીયપ્રિયા શ્રીકુમારિકા, અને ચતુર્થપ્રિયા શ્રીયમુનાજી છે એ આજ્ઞા કરે છે માટે અષ્ટપટરાણીના ક્રમમા શ્રીયમુનાજી નહિ હોવાથી અષ્ટપટરાણીમા ચતુર્થપ્રિયા કાલિન્દીજીને ગણવા, કાલિન્દીજી અને યમુનાજી જ છે એ ભૂલવું નાહ. શ્રીકાલિન્દીજી આ ભૌતિક સૂર્યમાયી પ્રકટયા ત્યારે શ્રીયમુનાજી આધિદૈવિક સૂર્યમણ્ડલાન્તર્વર્તિનારાયણના હૃદયમા પ્રકટયા છે ઋગ્, યજુ સામ વેદથી આદિત્ય છે આ ત્રણના જ્ઞાનવા મજા છે આ સજ્જામાથી ધર્મરાજ થયા જે સન્નિદાનન્દ લક્ષણ પરમાધાર ઉપનિષદ્વીત રસ છે તે શ્રીયમુનાજી છે આ આધિદૈવિક ભાર્ગવ ગાન, આધિદૈવિક પિતા શ્રીવેદમયાદિત્ય, આધિદૈવિકમાતા સજ્જા કાલિન્દીજીના તે આધિભૌતિક છે તનુનવત્વ બનાવવું અને અષ્ટાઐશ્વર્ય આપવું એ શ્રીયમુનાજીથી બને, કાલિન્દીજીથી બને નહિ.

ત્રયેષા ઋગ્યજુ સામ્નામાદિત્ય इति गीयते । सम्यग्ज्ञान च यत् विश्वेषां कर्मणा मुने । सङ्गोति सोऽस्या यो धर्मो धर्मराजस्तु स उच्यते । रसो य परमाधारो सन्निदानन्दलक्षण । ब्रह्मेति उपनिषद्वीतस्तदेव यत् स्वयम् ।

પાઠ ૩૧—પ્રાતઃસ્મરણ.

પ્રભુની લીલાસૃષ્ટિરૂપ આ જગત્મા પ્રાતઃકાલિના સ્મરણીય સમયનો આપણે કેવી રીતે ઉપયોગ કરીશું ? તેનો વિચાર કરીએ. સવારમા પ્રાણમુહૂર્તમા વહેલા જાગવાની ટેવ રાખવી સવારમા જાગતા જ કેટલાકનું મન તો દુર્વ્યસનો તરફ જાય છે. કેટલાકનું ક્લેશમા, કેટલાકનું વ્યાપારાદિમા ચિત્ત ફોરાય છે, આ અમૂલ્ય પ્રભાતમા નિદ્રાથી શાન્ત થએલા ચિત્તનો દુરુપયોગ કર્યો કહેવાય. મનુષ્યે આ કિમતી સમયમા આખા દિવસનો આનન્દ ભરી લેવાની ખરી તક ગુમાવવી ન જોઈએ. આ આનન્દ પ્રભુ અને ગુરુના સ્મરણથી જોડલો મેળવી શકાય છે, એવો અપર કોઈ સાધનથી મળી શકતો નથી. કારણ કે આનન્દનિધાન જાગવાનું છે તેના આનન્દના લેશમાત્રને મેળવી આપું જગત્ આનન્દ માની રહ્યું છે. માટે ચાલો આપણે પ્રાતઃસ્મરણ કરીએ:—

મંગલાચરણ.

ચિન્તાસન્તાનહન્તારો ચત્પાદામ્બુજરેણવ ।
સ્વીચ્છાનાં તાન્નિજાચાર્યાન્ પ્રણમામિ મુહુર્મુહુ ॥૧॥
ચક્ષુઃપ્રહતો જન્તુઃ સર્વદુઃસ્થાતિમો ભવેત્ ।
તમહં સર્વદા વન્દે બીમદ્વલ્લભનન્દનમ્ ॥૨॥
અજ્ઞાનતિમિરાશ્ચસ્ય જ્ઞાનાજ્ઞનશલાકયા ।
ચક્ષુઃસ્મૃતિર્લિપ્તં ચેન તુલ્યે બીગુરવે નમઃ ॥૩॥
નમામિ હૃદયે શેષે લીલાધીરાધિષ્ઠાચિનમ્ ।
લક્ષ્મીસદ્ગુણલીલાભિઃ સેવ્યમાનં કલ્યાણિધિમ્ ॥૪॥
ચતુર્ભિઃ ચતુર્ભિઃ ચતુર્ભિઃ ત્રિભિસ્તથા ।
ષડ્ભિર્ધીરાજતે યોડસૌ પદ્મધા હૃદયે મમ ॥૫॥

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા

શ્રીગોવર્ધનનાથપાદયુગલ હૈયક્લ્મીનપ્રિય
નિત્ય શ્રીમથુરાધિપં સુલ્લકરં શ્રીવિઠ્ઠલેશં મુદા ।
શ્રીમદ્વારવતીશગોકુલપતી શ્રીગોકુલેન્દુ વિમ્બું
શ્રીમન્મન્મથમોહનં નટવર શ્રીબાલકૃષ્ણ ભજે ॥૧॥
શ્રીમદ્બલ્લભવિઠ્ઠલૌ ગિરિધવ ગોવિન્દરાયામિધં
શ્રીમદ્બાલકકૃષ્ણગોકુલપતી નાથં રઘૂણા તથા ।
પથં શ્રીયદુનાયક કિલ ઘનશ્યામં ચ તદ્વંશજાન
કાલિન્દીં સ્વગુરુન્ગિરિં ગુરુવિમ્બૂન્સ્વીયપ્રમૂંચ સ્મરેત્ ॥૨॥

(૧) શ્રીગોવર્ધનનાથજી, (૨) શ્રીનવનીતપ્રિયજી, (૩) શ્રી
મથુરાધીશજી, (૪) શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી, (૫) શ્રીદ્વારકાધીશજી,
(૬) શ્રીગોકુલનાથજી, (૭) શ્રીગોકુલચન્દ્રમાજી, (૮) શ્રી-
મહનમોહનજી. (૯) શ્રીનટવરપ્રભુ, (૧૦) અને શ્રીબાલકૃષ્ણજીની
(સ્મરણ) સેવા કરે છું.

(૧) શ્રીમહાપ્રભુજી, (૨) શ્રીગુસાઇજી, (૩) (આપના
સાતપુત્ર), શ્રીગિરિધરજી, (૪) શ્રીગોવિન્દરાયજી, (૫) શ્રી-
બાલકૃષ્ણજી, (૬) શ્રીગોકુલનાથજી, (૭) શ્રીરઘુનાથજી,
(૮) શ્રીયદુનાથજી, (૯) શ્રીઘનશ્યામજી, (૧૦) આપના વંશના
બાલકો, (૧૧) શ્રીયમુનાજી. (૧૨) આપણા શ્રીગુરુદેવજી
(૧૩) સેવાના શ્રીઠાકુરજી (૧૪) અને શ્રીગિરિરાજજીનું
સ્મરણ કરવું.

આ પ્રમાણે બોલી શ્રીઠાકુરજી વિગેરેના ચિત્રજીનું દર્શન
કરવું. આ પ્રાતઃસ્મરણ કર્યા પછીથી વડિલ વર્ગને ‘જય શ્રીકૃષ્ણ’
બોલી પ્રણામ કરવા. પછી શૌચાદિ ક્રિયા કરવા જવું.

પ્રશ્ન. (૧) પ્રાતઃસ્મરણનો હેતુ શે ?

(૨) પ્રાતઃસ્મરણ ભગવાનનું અને ગુરુનું કરવાનું કારણ ?

પાઠ ૩૨-ફક્ત એક જ.

* ઉત્કલ દેશના રાજા ભોજદેવની સલામા ચાર પ્રશ્ન ચર્ચાતા હતા. (૧) મુખ્ય શાસ્ત્ર કયું ? (૨) પરબ્રહ્મ દેવ કેાણુ ? (૩) મુખ્ય મંત્ર કયો ? (૪) મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય શું ? આ ચાર પ્રશ્નની ચર્ચા ચાલતી હતી, અને શ્રીમહાપ્રભુજી પધાર્યા. સલામા અનેક પડિતો સાથે વાહ થયો સાત દિવસ સુધી નિર્ણય ન આવ્યો. ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ રાજાને કહ્યું કે- આ સલામા યથાર્થ વાહ ચાલતો નથી, માટે આપણે શ્રીજગન્નાથજી જે કહે તે કબૂલ કરવું. કેનો વાહ સત્ય છે ? જગન્નાથજી પાસે કાગલ વિગેરે સાધન મુકી સર્વ બહાર આવી દ્વાર બંધ કર્યાં. થોડા સમય બાદ દ્વાર ઉઘાડી જોયું તો નીચેનો શ્લોક લખેલો હતો.

एक शब्दं देवकीपुत्रगीत

एको देवो देवकीपुत्र एव ।

मन्त्रोप्येकस्तस्य नामानि यानि

कर्माप्येकं तस्य देवस्य सेवा ॥

શાસ્ત્રોમા છે કૃષ્ણગીતા જ શાસ્ત્ર;

દેવોમા તો દેવકીનો જ પુત્ર,

મન્ત્રોમા છે મન્ત્ર તેના જ નામ;

કર્મોમા છે કૃષ્ણસેવા જ કામ.

આ શ્લોક લખી આપ્યો, સલામો વાગ્યો. ત્યારે ભગવાનની આજ્ઞાને વિદ્વાદ પડિતોએ કબૂલ કરી. પરંતુ કેટલાક

શ્રીપુરુષોત્તમજીએ નિબંધના આવરણલગમા આ વાત ચીકારી છે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

આ પરાજય ન સહન થવાથી કહેવા લાગ્યા કે-જગન્નાથજીને હાથ તો છે નહિ તો શી રીતે લખ્યું ? શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે પ્રભુને સહન બાહુ છે હજુ શંકા હોય તો ફરી પત્ર મોકલો. ફરી પત્ર મોકલ્યો ત્યારે નીચેનો શ્લોક લખાઈ આવ્યો.

ય. પુમાન્ પિતર દ્વેષિ ત વિષાદન્યરેતસમ્ ।

ય પુમાન્ શ્રીહરિં દ્વેષિ ત વિષાદન્યરેતસમ્ ॥

કરે જે દ્વેષ પિતાનો તે બાણે અન્યવીર્યનો;

હરિના દ્વેષીને બાણે સદા તે અન્યવીર્યનો.

આ શ્લોક વાંચી રાજા અને પ્રજાએ આનન્દથી આરે પશ્ચના ઉત્તર સમજી શ્રીમહાપ્રભુજીનો વિજય કબુલ કર્યો.

પાઠ ૩૩—ભગવાન્નાં ત્રણ સ્વરૂપ.

ગુરુચરણ શિષ્યવર્ગ સાથે ગંગાજીના કિનારા ઉપર ફરતા હતા. જલના પ્રવાહની રમણીયતા નિરખતા હતા એક બાબુએ ગંગાજીના તીર્થમાં પવિત્ર થવાની બુદ્ધિથી અનેક જનો ગંગાજીમાં સ્નાન કરી રહ્યા હતા, એટલામાં એક ભકતને ગંગાદેવીની સ્તુતિ કરતો જોયો, અને શિષ્યે ગુરુચરણને પુછ્યું કે—હસ્તપાદમુખવાળા આ ગંગાજીની સ્તુતિ કરે છે તે ગંગાજી કેણુ ?

ગુરુદેવ—ગંગાજીના ત્રણ સ્વરૂપ છે આ જે તમને દેખાય છે તે જલના પ્રવાહરૂપ ગંગાજીનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે. બીજું, આ લોકો તીર્થબુદ્ધિથી જે તીર્થમાહાત્મ્ય સમજી સ્નાન વિગેરે કરી રહ્યા છે, તે તીર્થરૂપ ગંગાજીનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે. જે આ ભકત દેવીસ્વરૂપે સ્તુતિ કરી રહ્યો છે તે ગંગાજીનું આધિદેવિક સ્વરૂપ છે. કેમ આ ત્રણ સ્વરૂપ તમારા ધ્યાનમાં આવ્યા ?

શિષ્ય—હા, ગંગાજીના આધિભૌતિક આધ્યાત્મિક અને આધિદેવિક ત્રણ સ્વરૂપ છે.

ગુરુચરણ—જેમ ગંગાજીનાં ત્રણ સ્વરૂપ છે, તેમ ભગવાન્ના ત્રણ સ્વરૂપ છે. ગંગાજીનું જલના પ્રવાહરૂપ આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે, તેમ જગત એ ભગવાનનું આધિભૌતિક

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

સ્વરૂપ છે. આ જગત્ ભગવદ્રૂપ હોવાથી સત્ય છે આ જગત્ અક્ષરબ્રહ્માથી પ્રકટ થયું છે *

શિષ્ય—અક્ષરબ્રહ્મ એ શું છે ?

ગુરુદેવ—જેમ ગંગાજીનું બીજું તીર્થરૂપ આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે તેમ ભગવાનનું અક્ષરબ્રહ્મરૂપી આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે. આ અક્ષરબ્રહ્મા વાદીઓ બહુ જ તર્ક કરે છે, તેનો વિચાર પ્રસંગ આવે ત્યારે કરીશું, પણ એટલું તો ધ્યાનમા રાખો કે, આ અક્ષરબ્રહ્મ જ જગદ્ગુરુપે થયું છે, આ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનન્દ છે, ભગવાનનું ધામ છે. જેમ કેટલાક ગંગાજીના તીર્થસ્વરૂપની પૂજા-ઉપાસના-કરે છે, તેમ જ્ઞાનીઓ આ અક્ષરબ્રહ્મની ઉપાસના કરે છે. આ અક્ષરબ્રહ્મ કરતા પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું સ્વરૂપ ઉત્તમ છે.

શિષ્ય—શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ કરતા શાથી ઉત્તમ કહેવાય ?

ગુરુદેવ—જે ગંગાજીના દેવીસ્વરૂપની સ્તુતિ ભક્ત કરી રહ્યો હોય, તે ગંગાજીનું આધિદેવિક સર્વોત્તમ સ્વરૂપ છે. તેમ ભગવાનનું આધિદેવિક સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે સર્વોત્તમ છે. જેમ ગંગાજીનું દેવીસ્વરૂપ હરેકને પ્રત્યક્ષ થતું નથી; ભગીરથ જેવા દોઢ ભક્તને જ પ્રત્યક્ષ થાય છે, તેમ આ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું સ્વરૂપ હરેકને પ્રત્યક્ષ થતું નથી, એ તો ભક્તને જ ભક્તિથી દર્શન દે છે. બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ એ સર્વગુણ રજોગુણ અને તમો—

*ઋગ્વિમૌ પુરુષૌ લોકે ક્ષરશ્ચાક્ષર એવ ચ । ક્ષર સર્વાણિ ભૂતાનિ કૂટ-
સ્થોક્ષર યચ્યતે । ઉત્તમ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃત । યો લોકત્રયમા-
વિદ્ય વિમર્શ્યવ્યય ईश्वर । यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तम ।

(ગીતા અ. ૧૫-૧૬.)

ભગવાનનાં ત્રણ સ્વરૂપ.

ગુણના ઉપરી છે, આ ત્રણનો નિયંત્રા-કબજે રાખનાર-પરિપ્રદા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે અક્ષરબ્રહ્મ સુધી આનન્દની ગણતરી થઈ શકે છે. પરંતુ ભગવાનના આનન્દની ગણતરી થઈ શકતી નથી, તેથી ભગવાન અક્ષરબ્રહ્મ કરતા ઉત્તમ છે. જ્ઞાનીને અક્ષરબ્રહ્મ પૂર્ણરૂપ લાગે છે. ભક્તને તો ભગવાનના ધામરૂપ છે. આ પ્રમાણે ભગવાનના ત્રણે સ્વરૂપ સમજ્યા ? તમોને નીચેનું કોષ્ટક આપું છું તે તમે ઉતારી લો.

ગંગાજી.		
આધિભૌતિક (જલપ્રવાહરૂપ)	આધ્યાત્મિક (તીર્થરૂપ)	આધિદૈવિક (મૂલદેવતારૂપ)
પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ.		
આધિભૌતિક (જગદ્ગરૂપ)	આધ્યાત્મિક (અક્ષરબ્રહ્મ)	આધિદૈવિક (શ્રીકૃષ્ણ)

આ ઉપરથી તમે સમજ્યા હશે કે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનાં ત્રણ સ્વરૂપ છે. શ્રીકૃષ્ણને બ્રહ્મ, ભગવાન, પરમાત્મા એવા નામથી કહે છે, તે જ ભક્તોના સર્વ પુરુષાર્થ પૂર્ણ કરે છે. માટે ભક્તે તેમનો જ આશ્રય કરવો. જેમ ગંગાજીથી ઘણું દૂર વસી ગંગાજીનું ભજન ન કરી શકે, તેમ સસારમા આસક્તિ રાખી ભગવાનનું ભજન ન કરી શકે. લોકમા માન મલે, ધન મલે, એવી આશાથી જે ભજે તો દુ ખી થાય, પરંતુ

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

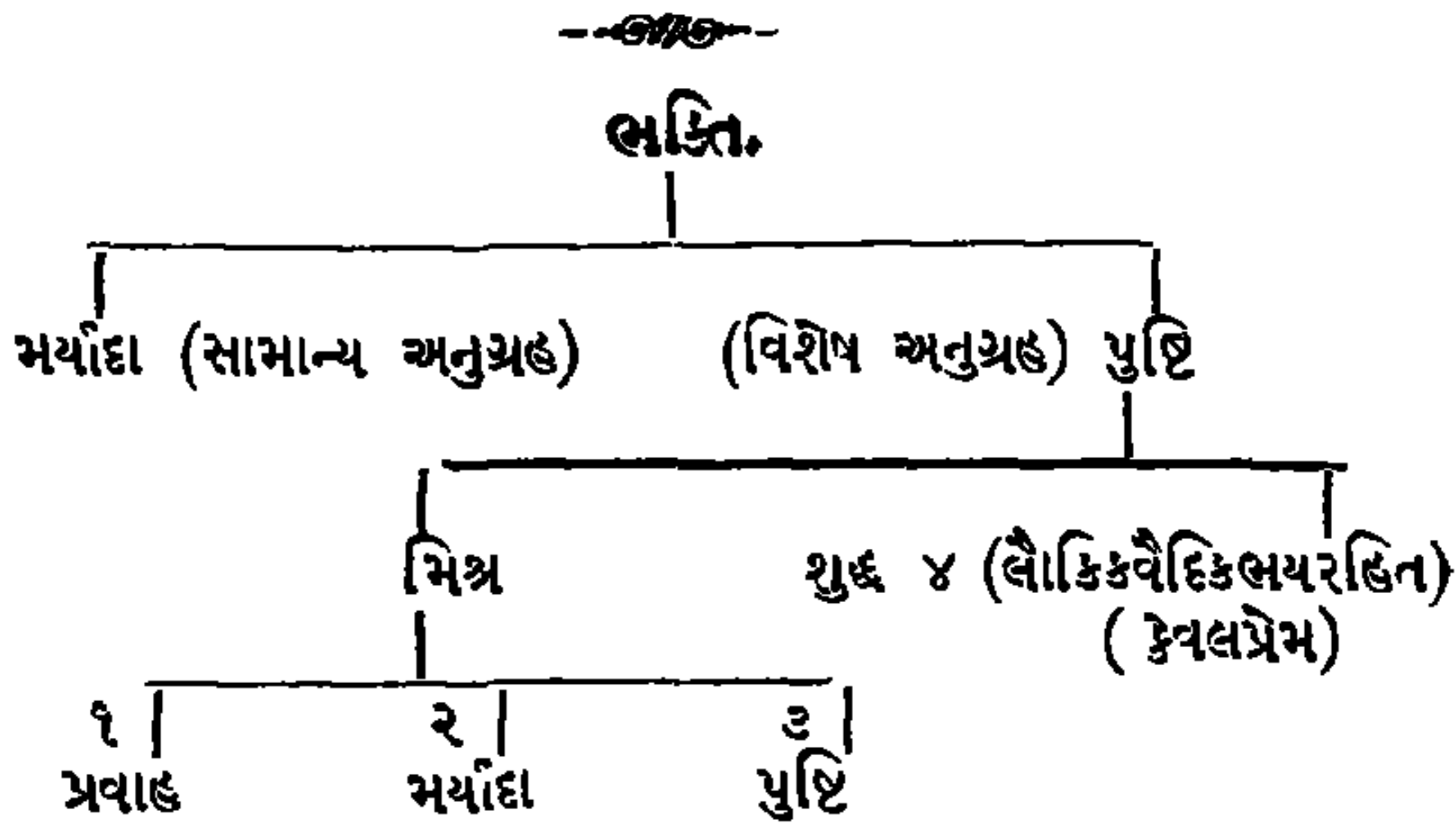
જો કેઈ દુ ખી ભગવાનને ભજે તો જરૂર તેનાં દુ ખ દૂર થઈ જાય-સંસાર દૂર જ થાય.

લોકાર્થી ચેન્દ્રજેત્ કૃષ્ણ ક્ષિપો ભવતિ સર્વથા ।
ક્ષિપોપિ ચેન્દ્રજેત્ કૃષ્ણ લોકો નશ્યતિ સર્વથા ॥

ભગવાન પાસે ચાર વ્યૂહ છે. વાસુદેવ, સર્વૃષ્ણ, પ્રદુમ્ન, અનિરુદ્ધ. તેમા વાસુદેવ મોક્ષ આપવાનું કામ કરે છે, સર્વૃષ્ણ નાશ કરવાનું કામ કરે છે. પ્રદુમ્ન પ્રજોત્પત્તિનું કામ કરે છે, અનિરુદ્ધ ધર્મરક્ષાનું કામ કરે છે. ભગવાન તો ભકતોનું ઉદ્ધાર કાર્ય કરે છે. આ પ્રમાણે વ્યૂહસહિત જે ભગવાનનું સ્વરૂપ કહ્યું તેને ગીતાશ્રમા ‘અતોસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિત પુરુષોત્તમઃ’ આ વાક્યથી લોક અને વેદપ્રસિદ્ધ પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. હવે શ્રીગુસાઈશ્રીને જે ભાવાત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન ‘માવૈરક્કરિત’ શ્લોકમા કહ્યું છે તે સમય આવે વર્ણવીશું.

- પ્રશ્ન (૧) ગંગાશ્રના ત્રણ સ્વરૂપ વર્ણવો.
(૨) ભગવાનનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ કહો.
(૩) ભગવાનનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ કહો.
(૪) ભગવાનના આધિદૈવિક સ્વરૂપને શું કહે છે ?
(૫) લોકાર્થી ભજે તો શું થાય ?
(૬) ક્ષિપૃ ભજે તો શું થાય ?
(૭) ચાર વ્યૂહના નામ કહો.

પાઠ ૩૪—પુષ્ટિના ચાર ભેદ.

આ ઉપરથી તમે સમજી શકશો કે—પુષ્ટિભક્તિ ચાર પ્રકારની છે. પુષ્ટિ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ. એ અનુગ્રહ કૃપા મેળવવાનો જે માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય, એવું પહેલા પાઠમાં જાણી ગયા છો. હવે એ ચારેનાં સ્વરૂપ જાણવા જોઈએ કારણ કે જગતમાં પ્રભુનો અનુગ્રહ જોવો ઉપર જોઈએવત્તા પ્રમાણમાં માલૂમ પડે છે, તેનું કારણ આ ચાર ભેદ ઉપરથી સમજાશે. જેવો જેનો અંગીકાર તેણે તેને ફક્ત.

પુષ્ટ્યા વિમિશ્રા. સર્વજ્ઞા પ્રવાહેણ ક્રિયારતાઃ ।

મર્યાદયા ગુણજ્ઞાસ્તે શુદ્ધા પ્રેમ્ણાઽતિદુર્લભા ॥

(શ્રીમદ્દામરુજી)

૧. પુષ્ટિપ્રવાહભક્તો—પુષ્ટિ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ, અને પ્રવાહ એટલે ક્રિયામાં આસક્તિ. અહંતા

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

મમતા પ્રવાહમાં વધારે હોય છે. આ લોકો પ્રવાહી હોવાથી નારદપચરાત્ર વિગેરેમાં કહેલા કર્મ કર્યા કરે છે, પણ ભગવાનનો અનુગ્રહ હોવાથી તે કર્મ તેમને બાધક થતા નથી; પરંતુ સેવાને અનુકૂલ થાય છે. ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી હોતું, એ આ ભક્તમાં મુખ્ય ભક્ત કરતા આટલી ખામી છે.

મારી ઉપાસના વિગેરેમાં તત્પર થાઓ, આવી પ્રભુની ઇચ્છા થતા જે ક્રિયામાં આસક્ત જીવો છે, છતાં પ્રભુનો અનુગ્રહ તેમના ઉપર છે, એવા જીવો પુષ્ટિપ્રવાહી કહેવાય છે જેવા કે શ્રુતદેવ અને નિમિરાજ જેવા પ્રવાહી ભક્તો હતા. ભગવાનના સ્વરૂપનું અને ગુણનું જ્ઞાન ન હતું. પણ અનુગ્રહથી સેવાને અનુકૂલ કાર્યમાં તત્પર રહેતા. કર્મમાં પ્રીતિ રાખવી એ પ્રવાહનું લક્ષણ છે.

૨. પુષ્ટિમર્યાદા ભક્તો—પુષ્ટિ એટલે અનુગ્રહ અને મર્યાદા એટલે શાસ્ત્રોક્ત નિયમ પુષ્ટિપ્રવાહી ભક્તોની માફક કેવલ પ્રવૃત્તિમાં ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિવાલા નથી હોતા, પરંતુ તેમને નિવૃત્તિમાં તેમનું મન હોય છે, પ્રભુની કૃપા પૂર્વક શાસ્ત્રમાં કહેલી શ્રવણ મનન વિગેરે ભક્તિ કરે છે વિષયા-સંકિતરહિત ગુણગાન પણ કરે છે

મારા ગુણોને જાણો, એવી ભગવાનની ઇચ્છા થતા ભગવાને કહેલા શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મવાદના નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાન મેળવી ગુણગાન વિગેરે કરનારા પુષ્ટિ-મર્યાદા-ભક્તો છે કાખત્રા તરીકે લીળમ વિગેરે મર્યાદાભક્તો છે.

શિક્ષકમુચના—પ્રથમ પુષ્ટિપ્રવાહ અને મર્યાદાનું લક્ષણ સમજાવવું પછી આ મિશ્રભેદો સમજાવવા આ ત્રણ શબ્દો અર્થ સાથે મુખપાઠ હોવા જોઈએ

પુષ્ટિના ચાર ભેદ.

આ ભક્તોને ભગવાનના ગુણોનું જ્ઞાન હોવાથી પુષ્ટિપ્રવાહ કરતા સારા છે. પરંતુ પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો જેટલું લીલાનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી પુષ્ટિપુષ્ટિ કરતા ઉતરતા ઢરબાના છે.

૩. પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો.—પુષ્ટિ—અનુગ્રહ—પૂર્વક પુષ્ટિ એટલે કૃપામા અર્જીકાર. એટલે પ્રવાહ અને મર્યાદા મિશ્ર ભક્તો કરતાં વધારે અનુગ્રહ પૂર્વક જેમનો અર્જીકાર છે, તે પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તો બાણવા. આ ભક્તોને ભગવાનના સ્વરૂપ અને ગુણનું યથાર્થ જ્ઞાન હોય છે. મર્યાદા ભક્તોને સ્વરૂપ કે લીલાનું જ્ઞાન નથી હોતું, પણ આ પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તોમા હોય છે. ‘મને બાણો’ એવી ભગવાનની ઇચ્છા પૂર્વક જેમનો પુષ્ટિમાં અર્જીકાર થયો છે, તેવા સર્વજ્ઞ ભક્તો પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તો બાણવા. પરમ ભક્તોના ઉદાહરણમા—નારદજી અને ઋષભજી કહી શકાય, જેમને ભગવાનના સ્વરૂપનું લીલાનું અને ગુણનું જ્ઞાન યથાર્થ હતું.

૪ શુદ્ધપુષ્ટિભક્તો—જેમા કોઈ પણ બાતની મિશ્રતા નથી તે શુદ્ધ નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તો કહેવાય. નિરુપાધિ પ્રેમ-અનુહદ સ્નેહ—એ તેનું લક્ષણ છે.

આ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તનો વિચાર કરીએ. પ્રભુનો પ્રેમ એ જ મુખ્ય હોય છે, તેમના ગુણગાન કે શ્રવણ પ્રભુના પ્રેમની જ ખાતર અને સહજ હોય છે. પ્રભુના તરફથી કોઈ પણ ફલની આકાંક્ષા આવા ભક્તમા હોય જ શાની? પ્રભુની પૂર્ણ કૃપા હોય ત્યારે જ શુદ્ધ પુષ્ટિનું ઠાન કરે છે. આ ભક્તિથી ભગવાન પોતે જ વશ થઈ રહે છે. આ નિર્ગુણ ભક્તના સાધનરૂપ પ્રભુ પોતે જ થાય છે. તેથી આ પૂર્ણ પ્રેમી ભક્ત જે કંઈ શ્રવણ કીર્તન કરે તે પ્રેમના સહજ આકર્ષણથી જ કરે છે. સાધન તરીકે નહિ. માટે સાધન નથી પણ ફલ છે. આ

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ભક્તનો કદાપિ ભગવાન્ ત્યાગ નથી કરતા. આ ભક્તિરસ શ્રીગોપીજનને મલ્યો હતો. અને તેથી જ તે ગોપીજનો આપણા પુષ્ટિમાર્ગના ગુરુ તરીકે ગણાય છે. કે આપણે પણ તેમના પ્રેમનું અનુકરણ કરી પૂર્ણ ભાવથી ભગવાનને ભજીએ છીએ. ગોપીજનોદ્વારા આપણને અનુગ્રહનું-પુષ્ટિમાર્ગનું-સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે

૧. પુષ્ટિપ્રવાહ ભક્ત.	ભગવાનના ગુણનું કે સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી પરંતુ તે સેવાને અનુકૂલ હિપાસના ક્રમેમા આસક્તિવાલા છે
૨. પુષ્ટિમર્યાદા ભક્ત.	ભગવાનના ગુણોનું જ્ઞાન હોય છે સ્વરૂપનું નહિ વિહિત-શાસ્ત્રોક્ત શ્રવણમનનાદિ ભક્તિને કરનારા
૩. પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્ત.	ભગવાનના ગુણ અને સ્વરૂપનું જ્ઞાનવાલા, લીલાનું સ્વરૂપ સમજનારા વિશેષ અનુગ્રહવાલા ક્રમપ્રાપ્ત અનુગ્રહવાલા
૪. શુદ્ધપુષ્ટિ ભક્ત.	ભગવાને અખડ પ્રેમનું દાન જેમને કરેલું છે અત્યન્ત પ્રેમ એ જ મુખ્ય હોય છે નિ સાધનતા એ જેનું મુખ્ય લક્ષણ છે જેના સાધનરૂપ હરિ છે શ્રીગોપીજનો જેવા ભક્તો પુષ્ટિભક્તો છે
૫. કેવલમર્યાદા ભક્ત.	વેદમાર્ગ ભૂતલમા છે માટે મર્યાદા પણ છે મર્યાદાના જીવોને ફલ વેદમાર્ગથી મળે છે ભગવાને વાણીથી વેદમાર્ગ પ્રકટ કર્યો પુષ્ટિને તો કાયાથી ઉત્પન્ન કરી છે અને કાયાથી જ ભગવાન્ ફલ આપે છે

પુષ્ટિના ચાર ભેદ.

૬ કેવલપ્રવાહ

દૈવી અને આસુરી બે પ્રકારની સૃષ્ટિ છે તેમાં જન્મમરણના પ્રવાહમાં પડેલા આસુરી સપતિવાલા જીવો પ્રવાહી છે પ્રભુએ આ સૃષ્ટિ ઇચ્છામાત્રથી જ મનવડે રચી છે ફક્ત પણ લૌકિક જ મળે છે કારણ કે આ સૃષ્ટિ હમેશા જન્મમરણમાં પડેલી રહે, એવી ભગવદ્વિચ્છા છે

- પ્રશ્ન (૧) પુષ્ટિપ્રવાહભક્ત કરતા પુષ્ટિમર્યાદાભક્તમાં વિશેષતા દર્શાવો.
 (૨) પુષ્ટિપ્રવાહભક્ત અને પુષ્ટિમર્યાદાભક્ત કરતા પુષ્ટિપુષ્ટિની વિશેષતા દર્શાવો.
 (૩) પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો કરતા શુદ્ધપુષ્ટિને ઉત્તમ કેમ કહ્યા ?
 (૪) શુદ્ધપુષ્ટિભક્તોનું સ્વરૂપ કહો.

પુષ્ટિમર્યાદા અને મર્યાદાપુષ્ટિ આ ઉભય શબ્દોમાં કેાઇ તરતમભાવ છે તેમાં કેટલાક ગુણાય છે શ્રીપુરુષોત્તમજી સદૃષ્ટાન્ત સ્પષ્ટીકરણ કરે છે વસ્તુતસ્તુ રાજા (અમ્બરીષ) મર્યાદાપુષ્ટાવક્ષોકૃતો ન કેવલપુષ્ટો, ન વા પુષ્ટિમર્યાદાયામ્, અતસ્તસ્ય મહદ્વિમૃગ્યમત્તયર્થિત્વાભાવાત્તત્ર તદકથને-પ્યદોષ ॥ તસ્ય તદર્થિત્વાભાવે ચ 'કેવલેન હિ ભાવેને'તિસન્દર્ભે તદનુલ્લેસ્ય એવ (અમ્બરીષસ્ય ગણના 'ગોપ્યો ગાવો સ્વગા મૃગા' इत्यत्र न वर्तत इत्यर्थः) । અમ્બરીષ રાજાનો મર્યાદાપુષ્ટિમાં અગીકાર છે, નહિ કે કેવલપુષ્ટિમાં અને નહિ પુષ્ટિમર્યાદામાં, માટે પ્રેમલક્ષણા, માનસી, નિર્ગુણભક્તિનો અધિકારી નથી, તેથી તેની ગણના કેવલ ભાવાત્મક ભક્તોમાં નથી શ્રીકૃષ્ણાવતાર પહેલાં તે માર્ગનું પ્રાકટ્ય ન હતું

પાઠ ૩૫-પુષ્ટિસૃષ્ટિ.

આપણે ^૧પાછલ વિચાર કરી ગયા કે-લક્ષિતમાર્ગરૂપી સરલ માર્ગ પ્રભુએ દર્શાવ્યો છે, તેથી ભગવાનના અનુચિત છે. પુષ્ટિ છે. ^૨ભગવાને છ પ્રકારની સૃષ્ટિ રચી છે, તે પૈકી કેટલીક સૃષ્ટિમા ભગવાનના સન્નિધાનનું ગુણો પૈકી સદૃશ અને ચિદૃશ આ બે ગુણો જ છે; પરંતુ આ પુષ્ટિસૃષ્ટિમા ભગવાનના સદૃશ ચિદૃશ અને આનન્દાશ, એ ત્રણે ગુણો છે. ^૩ભગવાને આ સૃષ્ટિ પોતાની કાયાથી બનાવી છે. પુષ્ટિસૃષ્ટિમા કાર્યકારણરૂપ ભગવાન જ છે.^૪ ‘સર્વ ભક્તોના પ્રાણરૂપ ભગવાન છે. પુષ્ટિ-ભક્તના આ લોક અને પરલોક પણ જ્ઞાનક્રિયાયુક્ત ભગવાન છે. એક વખતે શ્રુતિઓએ વરદાન માગતા ભગવાન પાસે વિનંતિ કરી કે ‘હું ભગવાન આપનું આનન્દમય સ્વરૂપ દર્શાવો’ ત્યારે ભગવાને સર્વથી પર શ્રીવૃન્દાવન, શ્રીગોવર્ધન; શ્રીયમુનાજી અને સર્વ ભક્તસહિત આપનો લીલાવૃન્દ દેખાડ્યો, અને કિથોર આકૃતિવાલા ભગવાનના પણ દર્શન કરાવ્યા. આ સૃષ્ટિ નિત્ય છે. ભગવાન આ ભક્તોની ઇચ્છાને અધીન રહે છે. તેથી ભક્તની ઇચ્છા મુજબ પોતાના આનન્દ-મય શ્રીઅંગથી જ દ્વંદ્વ આપે છે. પ્રભુ પોતાના ભક્તને વશ

(૧) પાઠ ૨૧ મેં જુઓ (૨) નિબન્ધકારિકા

૩ (પુષ્ટિ કાચેન નિશ્ચય । સ હમમેવાત્માન દ્વેષાડપાતયત્તતઃ પતિશ્ચ પત્ની ચામવતામ્ । કસ્ય રૂપમભૂદ્દેષા તત્કાયમભિચક્ષતે)

૪ (મા૦ ૧૦-૩-૯ માં શ્લોક ઉપર સું૦ કૌરિકા-સર્વેષા પ્રાણરૂપશ્ચ દૈહિક પારલૌકિકઃ । જ્ઞાનક્રિયોમયયુતો દશલીલાપ્રવર્તકઃ)

પુષ્ટિસૂત્રિ.

છે, એવું દર્શાવવા ^૧પુષ્ટિસાક્ષીના આગલ નૃત્ય પણ કરે છે. વખતે કંઈ કામ કરવાનું સાપે તો તે પણ ભગવાન કરે છે.

^૨જે મર્યાદાસક્તો હોય છે તેમને તો આવું કદ ન મલે. તેમને જ્ઞાનથી મોક્ષ મેલવવાની માત્ર યોગ્યતા થાય છે, અને ભગવાન જ તેમને મુક્તિ આપે છે. પુષ્ટિના જેવું લીલાનું દાન ન જ કરે. જો આ મર્યાદા જીવોને કાયાથી લીલાનું દાન કરવું હોય તો પોતાનામાં પ્રવેશ કરાવી શુદ્ધ કરી સેવાને માટે પુષ્ટિ જીવોમાં પ્રકટ કરે છે. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે-‘ મુક્ત જીવો લીલાને લાયક શરીર ગ્રહણ કરી ભજે છે.’^૩

^૪આ જીવોનું સ્વરૂપ પણ ભગવાનના જેવું છે. આનન્દ-મય છે. ભગવાન સન્નિધિદાનન્દ છે તેમ આ પણ સન્નિધિદાનન્દ જ છે. ભગવાન જેમ લીલાયે અવતાર ધારણ કરે છે, તેમ આ સક્તો પણ લીલામાંટે અવતાર ધારણ કરે છે. ભગવાનના જેમ ઐશ્વર્ય વીર્ય યશ શ્રી જ્ઞાન વૈરાગ્ય છે. તેમ આ શુદ્ધ પુષ્ટિ સક્તોમાં પણ ઐશ્વર્ય વિગેરે ધર્મો છે. ભગવાનને જેમ દ્વંજ વજ્ર વિગેરે ચિહ્ન છે, તેવી રીતે આ સક્તોને પણ ચિહ્ન છે. ભગવદ્રૂપ જ આ સૃષ્ટિ છે. માટે જ આ શુદ્ધપુષ્ટિસૃષ્ટિના જો શુણ્ણગાન ગાઈએ તો પ્રભુના શુણ્ણગાનની માફક જ આપણે

૧ ગોપીમિસ્તોમિતો • ।

૨ જ્ઞાનેન સ્વરૂપયોગ્યતાયા મુક્તિર્મગવતા દીયતે હિતિ ન જ્ઞાનમાત્ર-સાધ્યા । ‘મોક્ષમિચ્છેજ્ઞનાર્દનાત્’ તથા સતિ ચરમવૃત્તિરૂપમપિ જ્ઞાન સ્વરૂપયોગ્ય-તાસમ્પાદન એવોપક્ષીયમાણં ન ફલોપહિતા કારણતા સ્વસ્મિન્ અવરોદુમીષ્ટે અતો મુક્તિરપિ મગવન્નિયતૈવેતિ સેવાયૈ વિચારિતાન્ (જીવાન્) શુદ્ધાન્ વિધાયા-ડડવિર્માવયતિ । (શ્રીપુરુષોત્તમચરણાઃ)

૩ મુક્તા અપિ લીલાવિગ્રહ કૃત્વા ભજન્તે ।

૪ સ્વરૂપેનાવતારેણ લિંગેન ગુણેન ચ । તારતમ્ય ન ।

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

કૃતાર્થ થઈએ ભગવાન આ સૃષ્ટિને સેવામાટે જ પ્રકટ કરી છે નામસેવા તો કોઈ પણ મર્યાદાજીવથી પણ કરાવી લેત, રૂપસેવા તો આપની સાક્ષાત્ સૃષ્ટિ વિના બની શકે નહિ, માટે આ પુષ્ટિસૃષ્ટિ પ્રકટ કરી છે. મર્યાદા સૃષ્ટિ દૈવીસૃષ્ટિ બરી, પણ તે શ્રીઅગમાથી થએલ નહિ, અને રૂપસેવા પણ તેને મલે નહિ. એ તો પુષ્ટિસૃષ્ટિને જ મલે. ૧-૨ આ સૃષ્ટિ ભગવાનથી ભિન્ન નથી. ભગવાન પણ આ સૃષ્ટિથી ભિન્ન નથી. જેમ રાજાને મુગયા ખેલવામા રમણુ શીવાય બીજુ કારણ હોતું નથી તેમ ભગવાન લોકવત્ લીલા જ કરવાને આ પુષ્ટિસૃષ્ટિરૂપે થયા છે. અત્ર શ્રીગોપીજનો દષ્ટાન્ત છે.

ભગવાનને લીલા કરવા માટે જો કોઈ જીવના સ્વરૂપ દેહ અને ક્રિયામા ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય તો ભગવાન તે પ્રમાણે તેના સ્વરૂપમા દેહમા અને ક્રિયામાં ફેરફાર કરી લે છે જુઓને કેટલાક ગોપીજનોને તામસાદિ બનાવી પ્રભુએ તેમનુ તામસાદિપણું દૂર કર્યું, એમ ભાખ્યમા છે. હાલમા ભગવાન જે જીવને પ્રવાહ અને મર્યાદામાથી જુદો પાડી પુષ્ટિમાં પ્રવેશ કરાવાની ઇચ્છા રાખે છે તે જીવને પોતાનામા પ્રવેશ કરી શુદ્ધ કરી પુન પુષ્ટિસૃષ્ટિમા પ્રકટ કરે છે. જીવભાવ વખતે સંતોષ ગએલા ભગવાનના ધર્મો ભગવાનનો સમ્બન્ધ-થતા પ્રકટ થાય છે.

આ સૃષ્ટિને ભગવાન જ ફલ છે. ભગવાન વિના બીજાની સ્પૃહા જ નથી. ભગવાનમા નિરુપધિ પ્રમ એ જ તેમનું લક્ષણ છે.

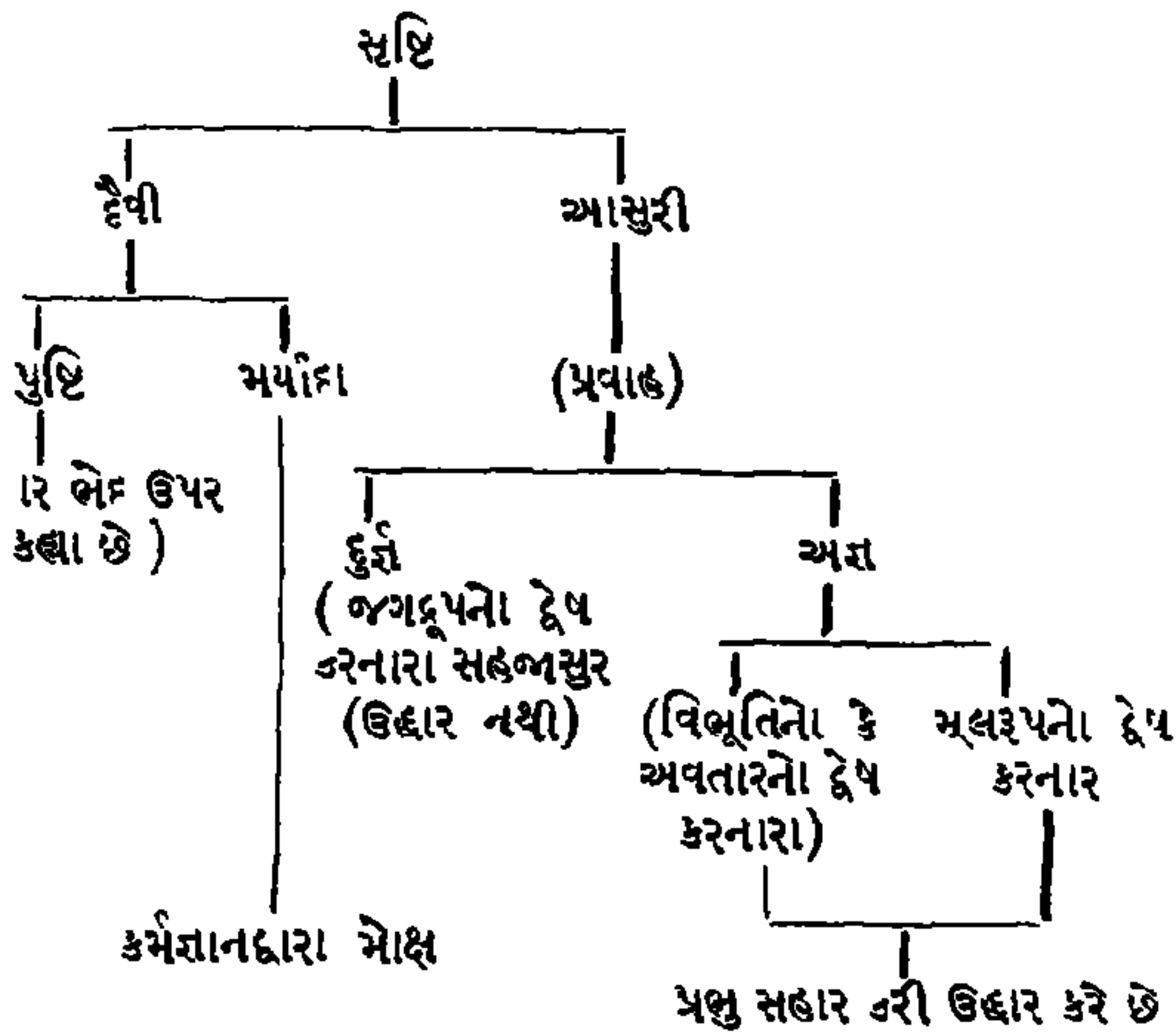
૧ લોકવત્ લીલાકૈવલ્યમ્ (૨-૧-૩૩)

૨ તસ્માન્ન મિત્રા એતાસ્તુ આમિમિત્રો ન વૈ પ્રમુ. । મૂમાતુત્તારિત સર્વં વૈકુણ્ઠ સ્વર્ગવાસિનામ્ । (અથર્વોપનિષદિ કૃષ્ણોપનિષદ્)

હાનો તૂપાયનશબ્દશોષત્વાત્ કુશાચ્છન્દઃસ્તુત્યુપગાનવત્તદુક્તમ્ । (૩-૩-૨૬)

હિત્વા કૃષ્ણે પર ભાવ ગત પ્રેમપ્લુતઃ સદા । નિવન્ધે ।

પાઠ ૩૬—આસુરી સૃષ્ટિ.

(૧) આ કોષ્ટક ઉપરથી માલૂમ પડશે કે #દુર્ષનો ઉદ્ધાર નથી, પરંતુ પૂતના શિશુપાલ વિગેરેનો ઉદ્ધાર છે. કારણ કે જ્ઞાનમાં તેમનો દ્વેષભાવે નિરોધ થયો હતો.

* તાનહ દ્વિષતઃ કૂરાન્ સંચારેષુ નરાધમાન્ । (ગી ઇ ૦ ૧૬-૧૯)

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

(૨) †ભગવાન શાપ અપાવી શુદ્ધ કરે છે. શાપ આપી ચિત્રકેતુ અને જય વિજય જેવાને શુદ્ધ કરી દીધા છે. માટે શાપ સાથે અનુગ્રહ છે, જો અનુગ્રહ ન હોય તો તે પાપથી થઈ જવા જોઈએ, રોગી થવા જોઈએ; પરંતુ તેમ ન થતા શુદ્ધ થઈ પ્રભુને જ મળે છે, જેમ કે વૃત્રાસુર, શિશુપાલ, હન્તવક્ર વિગેરે જાણવા.

(૩) સર્વમાર્ગમા ભટકે, પણ કોઈ પણ માર્ગમા રુચિ ન થાય એ ચર્ષણી જીવો જાણવા. તેમને ખડિત ફલ છે. જેવી રુચિ તેવું ફલ મળે.

(૪) દુર્ગ સહજાસુર છે. તેમને અનુસરનારા અશ.

(૫) કેટલાક બલિ પ્રહ્લાદ વિગેરે આસુર કુલમા જન્મ લે છે, પરંતુ તે અનુગ્રહવાલા જીવો તો આસુર કુળમાં જન્મ્યા છતાં આસુરો સાથે જોડાતા નથી.

† (મન્યેસુરાન્ માં ૩-૨-૨૪) (કામ ક્રોધં માં ૧૦-૨૯-૨૫)
(અહો વર્કીયં માં ૩-૨-૨૩)

પાઠ ૩૭-વૈષ્ણવ કોને કહેવો ?

(રાગ-વૈદર્ભી વનમા વનવલ્લે.)

તાદૃશી જન તેને જાણીએરે, જેમા એવા ગુણ હોયરે,
 નિ દાસ્તુતિ ના કરે કોઈની, સઘળે સમદૃષ્ટિ જોયરે.-તા૦ જન. ૧
 દર્શન કરતા માત્રમારે, બૂલાવે પ્રપચનું ભાનરે,
 સ્મરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનું, નસાડે અથ અજ્ઞાનરે-તા૦ જન. ૨
 સકલ ચરાચરને વિષેરે, વસ્ત્રા દેખે ભગવાનરે,
 શુભ ઇચ્છે સર્વ જગતનું, લેશ નહિ અભિમાનરે.-તા૦ જન. ૩
 ગુણ ગાતા ગોવિંદનારે, પુલકિત તનુ થાયરે,
 નેત્રે પ્રવાહ વહે પ્રેમના, હરખે હૃદય રુધાયરે,-તા૦ જન. ૪
 પરદુઃખે ઢાઝે ધણુરે, કરે કોઈનો ના દ્રોહરે,
 ઇન્દ્રિયજિત સાચા સદા, ના પામે માયામા મોહરે.-તા૦ જન. ૫
 અકલ લીલા નહલાલનીરે, તેમાં લક્ષ જેનું મનરે,
 પ્રીત બહુ પરઉપકારમાં, સદા પ્રસન્ન વહનરે.-તા૦ જન. ૬
 નટવર ઝળકે નેત્રમારે, કાન્તિ કરુણા મધ્યે હોયરે,
 શાત સ્વભાવ સતોષ બહુ, દોષ કોઈના ના જોયરે-તા૦ જન. ૭
 વહાલા લાગે સહેજે સર્વનેરે, અતિ ઉદાર જેનું ચિત્તરે,
 અનન્ય ભાવે ભજે કૃષ્ણને, જેને વહાલું નહિ વિત્તરે,-તા૦ જન. ૮
 હરિ ગુરુ વૈષ્ણવને વિષેરે, જેને સદા અતિ વહાલરે,
 દૃઢ વિશ્વાસ અતિ દીનતા, બોલે વચન રસાલ.-તા૦ જન. ૯
 સેવા સ્મરણ સતસંગમારે, જેવી આસક્તિ અતિરે,
 કપટનો લેશ નહિ હૃદે, હરિ ચરણે સદા મતિરે.-તા૦ જન. ૧૦
 વ્યસનાવસ્થા વિકૃત્તેશ્યુ રે, સદા મુખે કૃષ્ણ નામરે,
 તે ભગવદ્દીય તણા હાસનો, સદા હાસ દયારામરે.-તા૦ જન. ૧૦

પાઠ ૩૮—વૈષ્ણવ નથી થયો ?

વૈષ્ણવ નથી થયો તુરે, હરિજન નથી થયો તુરે, સીદ ગુમાનમાં
ધુમે, વૈ૦ (ટેક)

હરિજનને જોઈ હૃદયું ન હરખે, દ્રવે ન હરિગુણ ગાતા,
કામ હામ ચટકી નથી છટકી કોધે દોચન રાતા.—વૈ૦ ૧

તુજસંગે કોઈ વૈષ્ણવ થાએ, તો તું વૈષ્ણવ સાચો,
તારા સગનો રગ ન લાગે, તહા લગી તું કાચો.—વૈ૦ ૨

પરદુઃખ દેખી હૃદે ન હાએ, પરનિંદા નથી કરતો,
વહાલ નથી વિકૃતમાં સાચુ, હઠે ન હુ હુ કરતો.—વૈ૦ ૩

પરોપકારે પ્રીત ન તુજને સ્વાસ્થ છુટયો છે નહિ,
કેહેણી તેવી રેહેણી ન મળે, કયહા લખ્યું એમ કેહેની.—વૈ૦ ૪

લજનારૂઢ નથી મન નિશ્ચે, નથી હરિનો વિશ્વાસ,
જગતતણી આશા છે જહાલગી, જગત ગુરુ તું હાસ.—વૈ૦ ૫

મનતણો ગુરુ મન કરીશ તો સાચી વસ્તુ જડશે,
દયા દુઃખ કે મુખ માન પણ, સાચુ કહેવું પડશે.—વૈ૦ ૬

પાઠ ૩૯-વૈષ્ણવતાના નિયમો.

- * (૧) પ્રભુ જે કરે છે તે પોતાની ઇચ્છાથી કરે છે.
- (૨) પ્રભુ સર્વ કરવાને સમર્થ છે. આપણા મનની વાત બાંધે છે. આપણે પ્રભુની ઇચ્છા બાંધતા નથી, માટે પ્રભુપાસે યાચના ન કરવી.
- (૩) પ્રભુને અધીન જીવ છે માટે અભિમાન ન કરવું
- (૪) હઠાઝહી ન થવું. દેવું કરી સેવાદિ ધર્મ કરવાનો આઝહ ન કરવો.
- (૫) દેહના ધર્મો કરતા ભગવદ્ધર્મો બ્રહ્માનુ બાંધવા.
- (૬) દેહનાં દુઃખ સહેવાં. માખણવિનાની છાશ જેવો નિ સાર દેહ બાંધી ધૈર્ય રાખવું.
- (૭) જડભરતજીએ અપમાન વિગેરે અનેક દુઃખ સહન કર્યાં, તેવું ધૈર્ય રાખવું.
- (૮) પ્રભુ પણ પરીક્ષા કરવા દુઃખ કરે, તો પણ ધૈર્ય-પૂર્વક સહન કરવું,
- (૯) ભગવદ્દિગ્ધથી દુઃખ દૂર થતું હોય તો આઝહી ન થવું.
- (૧૦) પોતાની સ્ત્રીથી આરભી કોઈ પણ બન્ધુ અપમાન કરે તો પણ સહન કરવું.
- (૧૧) ઇન્દ્રિયોના વિષયો તનથી મનથી ત્યાગ કરવા, વાણીથી બોલવા પણ નહિ.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

(૧૨) * આ લોક અને પરલોક સંબંધિ સર્વ કાર્યમાં પ્રભુનો જ આશ્રય રાખવો.

(૧૩) દુઃખમાથી બચવું હોય તો, અથવા ભય આવે ત્યારે, પ્રભુનો આશ્રય કરવો.

(૧૪) ભક્તનો અપરાધ થઈ જાય, કે ભક્ત આપણું અપમાન કરે તો પણ પ્રભુનું જ શરણુ રાખવું. કાર્ય સિદ્ધ થયું, તે પણ પ્રભુએ સિદ્ધ કર્યું, કામ ન બની શકે તો તેમા પ્રભુ ઇચ્છા ન હતી, તેથી સિદ્ધ ન થયું, એમ માની પ્રભુનું શરણુ વિચારવું; શોચ કરવો નહિ.

(૧૫) અભિમાન થઈ જાય તો ‘શ્રીકૃષ્ણ’ શરણં મમ’ નો જપ કરવો.

(૧૬) નોકર ચાકર અપમાન કરે તેમા પણ પ્રભુનું શરણુ રાખવું. સીપુત્રાદિકનું રક્ષણ કરવામા પણ હરિનું શરણુ રાખવું.

(૧૭) મન અલૌકિક સેવા લાયક બનાવવું હોય તો શ્રીકૃષ્ણનું શરણુ રાખવું.

(૧૮) અન્યાશ્રય ન કરવો. અવિશ્વાસ ન કરવો. પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. આ કલ્પિમા ભક્તિમાર્ગ વિગેરે સર્વ-માર્ગ દુ બધી સાધી શકાય એવા છે. માટે જે આપણે વિશ્વાસ રાખી પ્રભુને શરણુ જઈએ તો પ્રભુ જ ભક્તિ વિગેરેનું ઢાન કરી ઉદ્ધાર કરશે.

(૧૯) ઉપર પ્રમાણે ચિત્તથી વિચારવું, અને વાણીથી ‘શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ’ અહુનિશ રટવું, અને નિયમો અમલ-મા મુકવા.

‘વિશ્વાસ’ નામનો પાદ આ સાથે વાચવો.

પાઠ ૪૦-વૈષ્ણવનાં લક્ષણ.

ભગવદ્દીયના દર્શન દુર્લભ, જેનું ભાગ્ય હોય તેને તે ભેટે રે;
વલોકન માત્રે અઘ નાસે, તાપ ત્રિવિધના મેટે રે,--તે ૧

મ ભક્તિમા પચેલા પૂરા, નિહા કરે નહિ કોની રે,
પતરમા અવિનાશી વસેલા, નિર્મળ મતિ સદા જેની રે,--તે ૨

વસ્ત્ર જેનું શ્યામચુંદર તેનું, નિશ્ચિતિન ધ્યાન ન મૂકે રે;
દાસ ઉચ્છ્વાસે શ્રીકૃષ્ણને સમરે, નિમિષેક નામ ન ચૂકે રે,--તે ૩

મા દયા સમદૃષ્ટિ જેમા, સત્ય પ્રથાએ ચાલે રે,
તોષી સાત્ત્વિક ને વિવેકી, ભજનાનદમાં મ્હાલે રે,--તે ૪

નું સર્વ સમર્પણ હરિને, સેવા કરે સ્નેહે સાચી રે,
ઠ વિશ્વાસ ધરે નિજ ધણીનો, ખુદિ ન રાખે કાચી રે,--તે ૫

અન્યપ્રસાદી અન્યાશ્રય વરજે, ધણું ગુરુ વૈષ્ણવ પર હેત રે,
ભણી માત્ર તણું હિત ઇચ્છે, પરગણુ સ્નેહ સમેત રે,--તે ૬

દ્રજિત અભિમાન રહિત શુચિ, મોહ માયાથી અળગા રે,
ની ત્યાગી સુખ દુઃખ સમ લહે, સત્સંગને રહે વળગ્યારે,--તે ૭

હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ પ્રભુ મુને કરજો રે,
યો ભણે તેના ચરણની રજ, મારા શિરપર સદા ઠરજોરે,--તે ૮

પાઠ ૪૧-શ્રીમદ્ભાગવત.

#આપણા સમ્પ્રદાયમા ભાગવત મુખ્ય પ્રધાન પદ ભોગવે છે, આપણી તેમાં અઠગશ્રદ્ધા છે, તો આપણે તેના સ્વરૂપથી અજ્ઞાન રહીએ તે કેમ પાલવે ?

જ્યારે અનેક શાસ્ત્ર પુરાણ રચી વ્યાસજીને સંતોષ ન થયો ત્યારે શ્રીનારદજીની સૂચનાથી ભગવાનની લીલાનું વર્ણન કરવા શ્રીમદ્ભાગવત રચ્યું.

શ્રીમદ્ભાગવતનું સ્વરૂપ આપણે અવશ્ય જાણવું જોઈએ. શ્રીભાગવત સર્વ સન્દેહ દૂર કરનાર છે, ભક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર છે, ભગવાનની દશવિધ લીલાનું નિરૂપણ કરે છે, ભગવદ્રૂપ છે, ભગવદ્લીલા સ્વતઃ પુરુષાર્થરૂપ છે, શ્રીમદ્ભાગવત ભગવદ્રૂપ છે-“ પ્રભુ ખાર અંગવાલા છે ” એવું શ્રુતિ કહે છે, શ્રીમદ્ભાગવતને પણ ખાર સ્કન્ધ એ +ખાર અંગ છે,

અંગનાં નામ	સ્કન્ધ	લીલા.
એ ચરણ.	૧-૨.	અધિકાર-જ્ઞાન.
એ બાહુ	૩-૪	સર્ગ-વિસર્ગ.
એ સાયલ.	૫-૬	સ્થાન-પોષણ.

*શતશોઽથ સહસ્રૈશ્ચ કિમન્યૈ શાસ્ત્રસંક્રદૈઃ । ગૃહે ન તિષ્ઠતે યસ્ય શાસ્ત્રં ભાગવતં કલૌ ॥ કર્યં સ વૈષ્ણવો જ્ઞેય શાસ્ત્ર ભાગવત કલૌ । ગૃહે ન તિષ્ઠતે મસ્ય શ્વપચાદબિકો હિ સ ।

એ સાયલ, એ બાહુ, શિર, હૃદય, એ હાથ, એ ચગણ, એ સ્તન એ ખાર અંગ છે

શ્રીમદ્ભાગવત.

જમણે હસ્ત.	...	૭.	...	...	હિતિ
બે સ્તાન	...	૮-૯.	...	..	મન્વન્તર-ઈશાનુકથા.
દ્વિય	...	૧૦.	...	..	નિરોધ
શિર.	...	૧૧.	.	...	મુક્તિ.
વામહસ્ત.	...	૧૨.	...	...	આશ્રય.

આ પ્રમાણે અર્થપૂર્વક જો આ દ્વાદશાર્જ પુરુષને જાણીએ તો હૃદયમાં સાક્ષાત્ પ્રભુ પધારે.

આ ભાગવતમાં ત્રણ ભાષા છે.

૧. લોકભાષા. ૨ અન્યભાષા ૩ સમાધિભાષા. શ્રીવ્યાસજીએ સમાધિમાં અનુભવ કરી જે કહ્યું તે સમાધિ-ભાષા કહેવાય છે. સમાધિમાં યોગના ધર્મથી સાક્ષાદ્ અનુભવ થાય છે. આવી રીતે સાક્ષાદ્ અનુભવ કરી કહેલા વ્યાખ્યાનનું વધારે પ્રામાણ્ય ગણાય. જેમાં શ્રીવ્યાસજીએ પોતાનો અનુભવ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યો હોય તે સમાધિભાષા છે. (૨) અન્યભાષાને મતાન્તરભાષા કહે છે, જે ભાષામાં સમાધિભાષાથી વિલિન અર્થ હોય તેને મતાન્તરભાષા કહેવાય છે, જ્યાં શુકદેવજી બીજા કદ્દાનો અનુવાદ કરે એટલે બીજાનું કહેલું કહે તે પર-મતભાષા ઓલખવાની નિશાની છે.^૧ લૌકિકી ભાષામાં લોકને અનુસરી વર્ણન આવે છે.

જો કે વ્યાસજીએ સમગ્ર શ્રીમદ્ભાગવતનો અનુભવ કયો હતો, માટે સમગ્ર ભાગવતને સમાધિપણું છે, પરંતુ તે સમાધિમાં ત્રણ પ્રકારે અનુભવ કયો તેથી ત્રણ ભાષા થઈ, સમાધિભાષાને લૌકિકભાષા અને પરતમભાષા મદદ કરનારી છે.

૧ સ્તનૈ સ્ત્રાન્ કુકુમપદ્મરૂપિતાન્ ।

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ભાગવત સર્વ સન્દેહને દૂર કરનાર છે, વેદમા સન્દેહ થાય તો તે સન્દેહ ગીતા દૂર કરે છે. ગીતાથી સન્દેહ નિવૃત્ત ન થાય તો બ્રહ્મસૂત્રનો આશ્રય લેવો, તે સન્દેહ દૂર કરશે, તેથી સન્દેહ દૂર ન થાય તો છેવટે શ્રીમદ્ભાગવત તો જરૂર સન્દેહ દૂર કરે છે. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે શ્રીમદ્ભાગવતનો નિત્ય પાઠ કરવાની આજ્ઞા કરી છે, †શ્રીગુરુના લક્ષણ દર્શાવતાં પણ એ વર્ણવ્યું કે-‘શ્રીભાગવતના તત્ત્વને જાણનાર હોવા જોઈએ.’ આજીવિકામાટે વ્યવહારમા જેનું ચિત્ત છે તેવા સસારી માણસને ભગવાનમા ચિત્ત પરોવવાનો સહેલો રસ્તો શ્રીમદ્ભાગવત છે. શ્રીમદ્વાચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે.-

*પ્રભુમા મન પરોવવાને શ્રીમદ્ભાગવત મુખ્ય સાધન છે, પ્રેમપૂર્વક, હલ અને કામરહિત થઈ પ્રયત્નથી અવશ્ય પાઠ કરવો. †વૃત્તિ-ગુજરાન-માટે ભાગવતના પાઠનો પ્રાણ ગણે પણ ઉપયોગ ન કરવો. જે પુરાણીઓ(લટ્ટા) ગુરુમુખથી શ્રીભાગવતનો અર્થ પરપરાથી જાણનારા છે, જે ત્રણ પ્રકારની ભાષા વિગેરે ગૂઢાર્થને સમજે છે, તે પુરાણી(લટ્ટા) પાસે ભાગવત સાંભળવાની જલલેદમા આજ્ઞા કરી છે. ભાગવત ઉપર શ્રીમદ્વાપ્રભુજીએ શ્રીસુખોદિનીજીનામનું વિવરણ સ્કંધ ૧-૨-૩-૧૦-અને ૧૧ ના ચાર અધ્યાય ઉપર કર્યું છે. ભાગવતાર્થ નિબંધમા સમગ્ર ભાગવતનો વિચાર છે. શ્રીભાગવતનું શાસ્ત્ર, સ્કંધ, પ્રકરણ, અધ્યાય, વાક્ય, પદ, અને અક્ષર આ સાતપ્રકારે વિવરણ થાય છે. તેમાં

† શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ મજેજ્ જિહ્વાસુરાદરાત્ ।

*સાધન પરમેતાદિ શ્રીભાગવતમાદરાત્ । પઠનીય પ્રયત્નેન નિર્હેતુકમદમ્ભતઃ ।

૧ શ્રાપુરુષોત્તમજીએ સર્વનિર્ણયનિબંધની ૨૫૧ કારિકામા શ્રીભાગવતના પાઠક ત્રૈવર્ણિકને કહ્યા છે બ્રહ્મજ્ઞાનભાગાશ અતિરિક્તમા તો સર્વ અધિકારી છે

શ્રીમદ્ભાગવત.

પ્રથમચારનું વિવરણ નિબંધમા છે, બીજા ત્રણનું વર્ણન શ્રી-સુખોદિનીજીમાં છે. શ્રીસુખોદિનીજી ઉપર ટિપ્પણી પ્રકાશ લેખ યોજના કારિકાવ્યાખ્યા વિગેરે અનેક સાહિત્ય છે. શ્રીમદ્ભાગવતનો સપૂર્ણ રીતે પાઠ કરવાનું સાધન શ્રીમદ્ભાગવતજીકૃત શ્રી-પુરુષોત્તમ સહસ્રનામ છે. ત્રિવિધનામાવલી પણ શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરથીજ રચી છે. શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રકરણ વિભાગ અને અધ્યા-યના અર્થ શ્રીગોકુલરાયજી અને શ્રીધનશ્યામભટ્ટજીએ કયાં છે.

આપણો તો સેવાધર્મ રહ્યો, આપણા સેવ્ય શ્રીઠાકુરજી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે, શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું સ્વરૂપ આપણને શ્રીમદ્ભાગવતથી જ યથાર્થ સમજાય છે, અને શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની કથા એવી રસિક છે કે-આપણા મનનો તેમા નિરોધ થતાં વાર લાગતીનથી. શ્રીમદ્ભાગવતજી પણ એ જ આજ્ઞા કરે છે કે-સેવા અથવા કથામા જેમની આસક્તિ છે. તેમનો કદાપિ નાશ નથી.

ભાગવત (વેદના અર્થને સમર્થન કરનાર છે.) વેદોપ-બૃહદ્ છે, બ્રહ્મસૂત્રમા જેમ 'જન્માદ્યસ્ય ચત્ત' સૂત્રથી આરંભ કરવામા આવ્યો છે, તેમ ભાગવતમા પણ તે જ શબ્દથી આરંભ કરવામા આવ્યો, આખા ભારતનો સાર પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીયમા સમજાવ્યો, સર્વગીતાનો સાર એકાદશમા સમજાવ્યો, ઘણીખરી શ્રુતિઓ આખીને આખી શ્રીમદ્ભાગવતમા છે, જેમકે- 'દ્વા સુપર્ણ સયુજા' વિગેરે અનેક દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી વેદોપબૃહદ્ત્વ સિદ્ધ છે.

પ્રશ્ન (૧) શ્રીભાગવતના પારસ્કધના પાર અગ કહે.

(૨) ત્રણ ભાષાનું વર્ણન આપો

(૩) શ્રીમદ્ભાગવતજીની ભાગવત માટે આજ્ઞાઓ કહે.

(૪) શ્રીભાગવતસાહિત્ય ?

પાઠ ૪૨—પ્રેમખીજનું પોષણ.

પ્રભુએ જીવને આત્મનિવેદનદ્વારા શંરણે લીધો ત્યારથી પ્રભુના અનુગ્રહથી પ્રેમ-ભક્તિનું ખીજ રોપાયું છે, એ ખીજને પોષણ જોઈએ. જ્યારે પ્રેમનું ઢાન પ્રભુ અનુગ્રહથી કરે છે, ત્યારથી જે જે સાધનો કરે છે તે સર્વ સ્નેહથી કરાતા હોવાથી ક્ષણરૂપ છે.

આરંભમા તો—(૧) ભક્તિમાર્ગવિરોધિ સર્વનો ત્યાગ કરવો. (૨) પ્રભુના માહાત્મ્યનું શ્રવણ અને કીર્તન કરવું, ગૃહમાં રહી ભગવાનની તનુજા વિત્તજ સેવા કરવી. વર્ણશ્રમધર્મ ભગવદ્ધર્મને બાધ ન આવે એમ યથાસમય પાળવા વર્ણશ્રમધર્મ તજવા નહિ. કોઈ પણ રસ્તે પ્રભુમા પ્રેમ કરવો એ સર્વ સાધનોનો ઉપયોગ છે. પરંતુ આત્મનિવેદની ભક્તને તો પ્રેમનું ઢાન પ્રભુએ કર્યું છે તે જ પ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગીય નિઃસાધન ભક્તના શ્રવણભજનાદિ સાધનરૂપ બની જાય છે તેથી આ ભક્તને શ્રવણભજન આવશ્યક થઈ જાય છે આવશ્યક એટલે શું ? એનો વિચાર કરીએ. (આ-વશ્—) જેને ચારે તરફથી વશ થઈ જીવ રહે, જેના વગર જીવને ધડીભર ચેત ન પડે, શ્રવણ ભજન વગર જીવ રહી ન શકે એનું નામ આવશ્યક છે, એટલે જીવને સ્મરણ ભજન વિના ન જ ચાલે, પ્રેમ થયા પછી તો તે આપોઆપ વધશે. સેવા વખતે પ્રભુના સ્વરૂપનું ધ્યાન અથવા તો જે પ્રકારની સેવા કરતા હોય તે સેવામા જ એકાગ્રચિત્ત રાખવું, ચિત્ત પોતાના વ્યાપાર ધંધાનો વિચાર કરતું હોય અને હાથમાં માલા લઈ સેવામા બેઠા હોય એ સેવા પ્રભુ કેમ સ્વીકારે ? તેનાથી પ્રેમ વધે નહિ. એક વખત એક બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ ઘરમા સેવા કરતા હતા, તેમના પુત્રની વહુ બહાર વૈષ્ણવનું આગત—

પ્રેમખીજનું પોષણ

સ્વાગત કરતી હતી, કેઈ મહાભગવદીયની કૃપાથી તેને સામાના હૃદયની ખબર પડી જતી હતી, એક દિવસ પેલો બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ સેવા કરતો હતો. તેને વિચાર આવ્યો, કે—આ પ્રભુની સેવા કરી જરૂર હું ખબરમા ભેડા પહેરવા જઈશ, તે જ વખતે એક માણસે આવી એ વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને બોલાવવાને બારણા આગળ ખૂમ મારી, એટલે પુત્રની વહૂએ જવાબ આપ્યો, ‘ મારા સસરાજી અત્યારે ખબરમા ભેડા પહેરવા ગયા છે ’ આ સાંભળી વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણે બહાર આવી સેવામા ખીજ વિચારો કરવાના અપરાધમાટે પુત્રવધૂની ક્ષમા માગી, અને પુત્રવધૂની આવી ઉંચી કક્ષા ભેઈ મનમા પ્રસન્ન થયો. માટે સેવાના વખતે બહારના વિચારો ન કરવા.

પ્રેમ વધતા વધતા આસક્તિ થાય છે, પ્રભુમા આસક્તિ વધતા પ્રેમની પરાકાષ્ટાએ વ્યસન થાય છે, વ્યસન થાય ત્યારે જીવ કૃતાર્થ થઈ જાય છે—આ વ્યસન અવસ્થાએ પહોંચેલું ખીજ કદાપિ નાશ પામતું નથી પ્રભુ પણ આ વ્યસન અવસ્થાને પામેલા પ્રેમને બાધા કરવા સમર્થ નથી, જેને પ્રેમ આસક્તિ અને વ્યસન થયું છે, તેનું લક્ષણ નીચેના કેટકથી માલૂમ પડશે.

(અવસ્થા)

(ફલ અથવા પ્રેમની નિશાની).

પ્રેમ	પ્રભુ વિના ખીજમા પ્રીતિ ન થાય
આસક્તિ	ગૃહમા અરુચિ થશે ધરમા રહેવું તે એને પ્રેમના બાધકરૂપ લાગશે
વ્યસન	કૃતાર્થ જ થઈ જાય પ્રભુ વિના તેને જરા પણ નહિ રહે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

વ્યસન થયા પછી તેને ગૃહમાં રહેવું બાધકરૂપ છે. વ્યસનહશામાં પ્રભુને માટે આ ભક્ત ઝૂંબે છે. આવી રીતે પ્રભુનો વિરહ અનુભવવા ગૃહત્યાગ કરી દેવો. ત્યાગ કરીને જો પ્રભુ માટે તે યત્ન કરે તો જરૂર પરા ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે.

વ્યસનહશાવિના ગૃહત્યાગ કરવો બાધકરૂપ છે, દુર્સંગ થાય, અથવા અપ્રસાદિ દુષ્ટ અન્ન વિગેરે જો ભક્ષણ કરવામાં આવે તો શ્વેદ થઈ જાય. માટે ગૃહત્યાગ કરનારે હરિના સ્થાનમાં રહી સારા ભક્તોનો સમાગમ કરવો. બહુ જ પાસે રહેવું નહિ, તેમ બહુ દૂર રહેવું નહિ, એવું રહેવું કે ચિત્તમાં દોષ ન આવે. શ્રીમહાચાર્યચરણ એક ઠાંરિકામાં આજ્ઞા કરે છે કે—

સેવાયા ષા કથાયાં ષા યસ્યાસક્તિર્દઢા ભવેત્ ।

યાઘજ્જીવં તસ્ય નાશો ન ક્ષાપીતિ મતિર્મમ ॥

પ્રભુની સેવા અથવા લીલાકથામાં જેની આસક્તિ છે, તેનો કોઈ પણ દેશ કે કોઈ પણ કાલમાં નાશ નથી. તેને કોઈ અન્તરાય નહિ આવે, એનું સર્વ પ્રભુ સિદ્ધ કરશે, એવી મારી મતિ છે, અભિપ્રાય છે એકાન્તવાસથી અનેક હરકતો આવે છે, માટે જ્યાં શ્રવણાદિક સધાય ત્યાં રહેવું.

પ્રભુ જ ભક્તનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરનાર છે, માટે આપણે તો પ્રભુના સહજ હાસ હોવાથી તેનો આશ્રય કરીએ તો પ્રભુ સર્વ રીતે વ્યસન સુધીનું દાન કરે.

- પ્રશ્ન (૧) બીજલાવ એટલે શું ?
(૨) બીજને પોષવાના ઉપાય ?
(૩) પ્રેમ થયા પછીની અવસ્થા ?
(૪) ગૃહત્યાગ ક્યારે કરવો ?
(૫) ગૃહત્યાગ કરી શું કરવું ?
(૬) વાર્તા ઉપરથી તાત્પર્ય શું કાઢ્યું ?

પાઠ ૪૩-ઇન્દ્રિયવિનિયોગ.

ગાજે રે ગોવિન્દ ગુણ નિત્ય ગાજે (૨)
કરજે હરિસેવા, ચરણે હરિદર્શન ધાજે-ગાજે૦ ૧
રખજે નંદનહને, હરિચરણ શ્રવણને પાજે-ગાજે૦ ૨
પુષ્પ પ્રસાદીતુલસી, પ્રભુનો પ્રસાદ સાધુસંગે ખાજે-ગાજે૦ ૩
રે શિર હરિહરિજનને, તીર્થતીર્થમા તું નિત્ય નહાજે-ગાજે૦ ૪
કુમ્ભત પદ્મકમલે રાખે, ઢાંસાનુદાસ હરિનો થાજે-ગાજે૦ ૫
તિ વિના પલક ખોઈશ મા, દુષ્ટ સગથકી દૂર થાજે-ગાજે૦ ૬
હી સહુપર હયા રાખે, હરિગુરુ હરિસમા ચહાજે-ગાજે૦ ૭
સ્નેહ રાખે કૃષ્ણ સાથે, છલકરી વિશ્વને મા વહાજે-ગાજે૦ ૮
ક્ષા દયો કહે જો સખી આવે, તો વણશ્રમે વૈકુઠ જાજે-ગાજે૦ ૯

પાઠ ૪૪-મોક્ષ (પુરુષાર્થ ચોથો.)

મોક્ષ ચાર પ્રકારનો છે. સામ્ય, સામીપ્ય, *સાલોક્ય, અને સાયુજ્ય, આ ચારે પ્રકારના મોક્ષ કરતા ભક્તિ ઉત્તમ છે જેમ સિન્ધાલુણનો ટુકડો સમુદ્રમાં નાખે તો સમુદ્રમાં એક રસ થઈ જાય, તેમ અક્ષરબ્રહ્મમાં જ્ઞાનીનો (લય) મોક્ષ થઈ જાય છે. જેમ જલાશયના તટ પર રહી જલાસ્વાદ ચાખી શકે, તેવી રીતે જલાશયમાં અદર પડી યુડનાર જલનો આસ્વાદ લઈ શકતો નથી, તેમ અક્ષરબ્રહ્મમાં લય પામનાર પરબ્રહ્મ શ્રીગોપીજન-વદલનો નિત્યલીલાનો આનંદ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ? અક્ષરબ્રહ્મમાં લય પામેલા જીવ ઉપર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પૂર્ણકૃપા કરે તો અક્ષરબ્રહ્મમાંથી ઉદ્ધાર કરી તેને લીલામૃતનો આસ્વાદ કરાવે, અને જ શાસ્ત્રમાં પરપ્રાપ્તિ કહે છે. ખરે-ખરો મોક્ષ આ જ કહેવાય, કે જેનાથી પરબ્રહ્મનો લીલાસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય આ જ કારણથી ભગવદ્દીયોને ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારના મોક્ષ આખ્યા છતાં સ્વીકારતા નથી શા માટે સ્વીકારે ? તેમણે તો ભગવદ્દીયપણામાં જ ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કર્યા છે+ જેમને ભગવત્કથામૃતનો આસ્વાદ લાગ્યો હોય તેવા ભગવદ્દીયને મોક્ષ તો લુખો જ લાગે. ‘ ન યોગસિદ્ધિરપુનર્મંથ ષા સમઙ્ગસ ત્વા વિરહય્ય કાઙ્ક્ષે ’ વૃત્રાસુર જેવા ભગવદ્દીય

* સાલોક્યસાઠ્ઠિસામીપ્યસારૂપ્યૈકત્વમપ્યુત દીયમાન ન ગૃહ્ણતિ વિના મત્સેવન જનાં । ૬૬૦ ૩

+ ભગવદ્દીયત્વેન પરિસમાપ્તસર્વાર્થા । મા૦ ।

મોક્ષ.

૭ કે-હો પ્રભો ! અમારે આપના વિના યોગસિદ્ધિ અને
 ૧૧ પણ ઇચ્છા નથી, અમારે તો આપની જ ઇચ્છા છે.
 હીયો ભગવત્સેવન વિના અન્ય કોઈની અપેક્ષા રાખતા નથી.

* શ્રીગોપીજનો જેવા પૂર્ણ ભગવદ્દીયોએ ભગવન્મુખારવિન્દ
 ૧૧ ને ભગવદ્દાસી થવાનું માગ્યું. કારણ કે-સુંદર કેશથી આવૃત
 ૧૧ મુખારવિન્દને નિરખી સારૂખ્યની કામના પૂરી થઇ
 કુડલની શોભા નિરખી સામીખ્યની કામના પૂરી થઇ
 ગણ્ડસ્થલમા અધરમુધાનું પાન કરી શકાય એવા મુખાર-
 ૧૧ ને યેંઈ સાલોક્યની કામના પૂર્ણ થાય, હાસ્યપૂર્વક અવ-
 ૧૧ કરતા શ્રી . .ના મુખારવિન્દને નિરખી સાચુખ્યની
 ૧૧ પૂર્ણ થઈ જાય, તો પછી મોક્ષની ઇચ્છા ભગવદ્દીયો
 માટે રાખે ? મુખારવિન્દ જ ઉગ્ર ભક્તિરૂપ છે. મુખાર-
 જ પરા નિર્ગુણ ભક્તિરૂપ હોઈ ભક્તના હૃદયમાં ઉદ્ભટ
 રસની રેલમછેલ કરાવનાર છે. ભાગવત જેવા વેદકલ્પતરુ-
 ઝરેલા ભગવદ્લીલામૃતનું પાન કરનાર ભગવદ્દીયને
 ની લાલસા કેમ રહે ! લીલામૃતનું પાન એજ ખરો મોક્ષ
 -જેમ ભગવાનમાં ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય,
 છ ધર્મ રહ્યા છે. તેમ કથારૂપી અમૃતમા ઐશ્વર્ય
 હિંક છ ધર્મ રહ્યા છે. જ્યાં જ્યાં સ્મરણ અને ભજન થાય,
 યા છ ધર્મ સહિત ભગવાન હાજર થાય, ભગવાન તો વખતે
 તાર હશામાં તિરોભૂત થાય, પરંતુ ષડ્ધર્મવાળું કથામૃત

‘ વીક્ષ્યાલકાશ્રુતમુક્ત તવ કુન્દલશ્રીગણ્ડસ્થલાષરસુખ હસિતાવલાકમ્,
 ય ચ મુજદળ્ડયુગ વિલોકય વક્ષઃત્રિયેકરમણ ચ મવામ દાસ્ય’ ।
 તવ કથામૃતમ્ • ’

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

તો કદાપિ તિરોભૂત થયું નથી, થનારું નથી. તેથી ભગવાન કરતા કથામૃતમાં એટલી અધિકતા છે. આ ભગવાન કરતા કથામૃતમાં અધિકતા હોવાથી જ ‘ મોક્ષ એટલે શું ? ’ એનું ઉત્તર આપતા આજ્ઞા કરી કે—‘ અતઃ સર્વાત્મના શશ્વદ્ ગોકુલેશ્વરપાદયો ’ । સ્મરણ ભજન ચાપિ ન ત્યાજ્યમિતિ મે મતિઃ । “ હમેશા સર્વાત્મભાવપૂર્વક શ્રીગોકુલેશ્વરના ચરણકમલનું સ્મરણ અને ભજન ન તજવું, એવી મારી મતિ છે. ” આ આજ્ઞા પ્રમાણે જો સ્મરણ ભજન અહર્નિશ કરે; ભગવન્મય બને, તો જરૂર મોક્ષાધિક સુખ પ્રાપ્ત થાય, એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થયું વસ્તુતસ્તુ સ્મરણભજનનો આનંદ ભગવન્મય થયા વિના ન જ મળે, આપણા ઘરમાં અને દરેક વ્યવહારમાં આપણે ભગવન્મય બનવું જોઈએ. એવું પાછળ દેવીજીવનના પાઠમાં શિખી ગયા, આવો ભગવન્મય વ્યવહાર થાય તે જ મોક્ષાધિક સુખને આપે છે. શાસ્ત્રી પણ આવા ભગવદ્દીયના ઘરને મોક્ષ કરતા પણ અધિક સુખ આપનારા વર્ણવે છે. જેમના ઘરમાં કામ ક્રોધ લોભ મોહ નિવૃત્ત થઈ, સર્વ લાલસા તણ, સર્વ વ્યવહાર ભગવન્મય બનાવી દીધા છે, ત્યાં મોક્ષાધિક સુખ હોય એમાં નવાઈ શું ? આપણે ભગવન્મય વ્યવહારમાં જરા પણ ભૂલચૂક ન કરી શકીએ, એના ઉપર શ્રીયશોદાજીનો દૃષ્ટાન્ત વિચારીએ. એક વખત શ્રીયશોદાજી ભગવાનનું જન્મનક્ષત્ર હોવાથી સગા-સબધીઓની આગતાસ્વાગતા કરવામાં રોકાયા, ભગવાનમાંથી મન છુટી ગયું. એટલે ભગવન્મય વ્યવહાર મટી ગયો. જો શ્રીયશોદાજીએ આ સગાસંબધીઓની ભગવદ્દીય તરીકે આગતા સ્વાગતા કરી હત તો ભગવન્મય વ્યવહારમાં સ્થલન ન થાત.

મોક્ષ.

પરંતુ કેવલ સગાનો જ વ્યવહાર તો જરૂર બહિર્મુખતા કરે. આ બહિર્મુખતા દૂર કરી પોતાનામા જ ચિત્ત લાવવા ભગવાને શકટભગ કર્યો. શકટના ઉથલવાથી મોટો અવાજ થયો, ઢધિ, દુધ, ધૂતના વાસણ દૂટી ફાટી ગયા, યશોદાજી તો શ્રીકૃષ્ણની સંભાળમા પડ્યા, કંપવા લાગ્યા, તન અને મનથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને જ ખાલભાવથી સંલાલન કરવા મંડી પડ્યા, સર્વ સાધારણ વ્યવહારને ભૂલી જઈ શ્રીકૃષ્ણની જ સલાલના કરવા માડી. સગા ભૂલાઈ ગયા, સગાસબધીનો પણ અત્ર ભગવાનમા નિરોધ થયો. ” પ્રભુ આપણી પાસે આવી જ જાતનો ભગવન્મય વ્યવહાર રખાવી રમરણુ ભજન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, આ રમરણુ ભજનવાળા ગૃહમા મોક્ષાધિક સુખ હોવાથી શાસ્ત્ર કહે છે. કે—‘બ્રહ્મભાવાત્તુ મક્તાના ગૃહમેવ વિશિષ્યતે’ ‘બ્રહ્મભાવ (મોક્ષ) કરતા ભકતોના ગૃહ ઉત્તમ છે.’ જો આ ભગવદ્દીયના ગૃહ ઉત્તમ હોય તો તેમા જ આપણું જીવન પૂર્ણ થાય તો મોક્ષ કરતાં અધિક ભગવદ્દાનન્દ મળે, એ વાત સમજી શકાય એવી છે.

માયા બે પ્રકારની છે એક મોહિકા, બીજી લીલોપયોગિની, મોહિકામાયા સસારાસક્તિ કરાવે લીલોપયોગિની માયા ભગવદ્દાસક્તિ કરાવે. ભગવદ્દાસક્તિ કરાવનારી વૈષ્ણવી માયાથી ભગવન્મય વ્યવહારવાળા ભગવદ્ગૃહમા, ભગવત્સેવામા જ તત્પર સ્ત્રીપુત્રાદિકમા, ભગવત્સેવામાટે જ ભગવદ્દીયની આસક્તિ થાય, એ જ ભગવાનના નિરવધિ આનન્દને પ્રકટ કરનાર છે. એ વાત હવે સમજાશે આ જ કારણથી વૃત્તાસુરે કહ્યું કે—

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ત્વન્માયયાત્માત્મજદારગેહે સ્વાસક્તચિત્તસ્ય ન નાથ ભૂયાત્' તમારી લીલોપયોગિની માયાથી હે નાથ ! જે પુત્રગૃહાદિકમા આસક્તિ થતી હોય તો પછી મારે બીજા સત્સમાગમની અપેક્ષા રહેતી જ નથી. વાત પણ સાચી, જ્યાં સ્મરણુ ભજન કરનાર પુત્રદારાદિક હોય, જ્યાં ભગવન્મય વ્યવહારવાળા ગૃહ હોય, ત્યાં જ જે ચિત્ત ચોટે તો પછી પરમકલ્યાણ થાય એ મા પુછવું જ શું ?

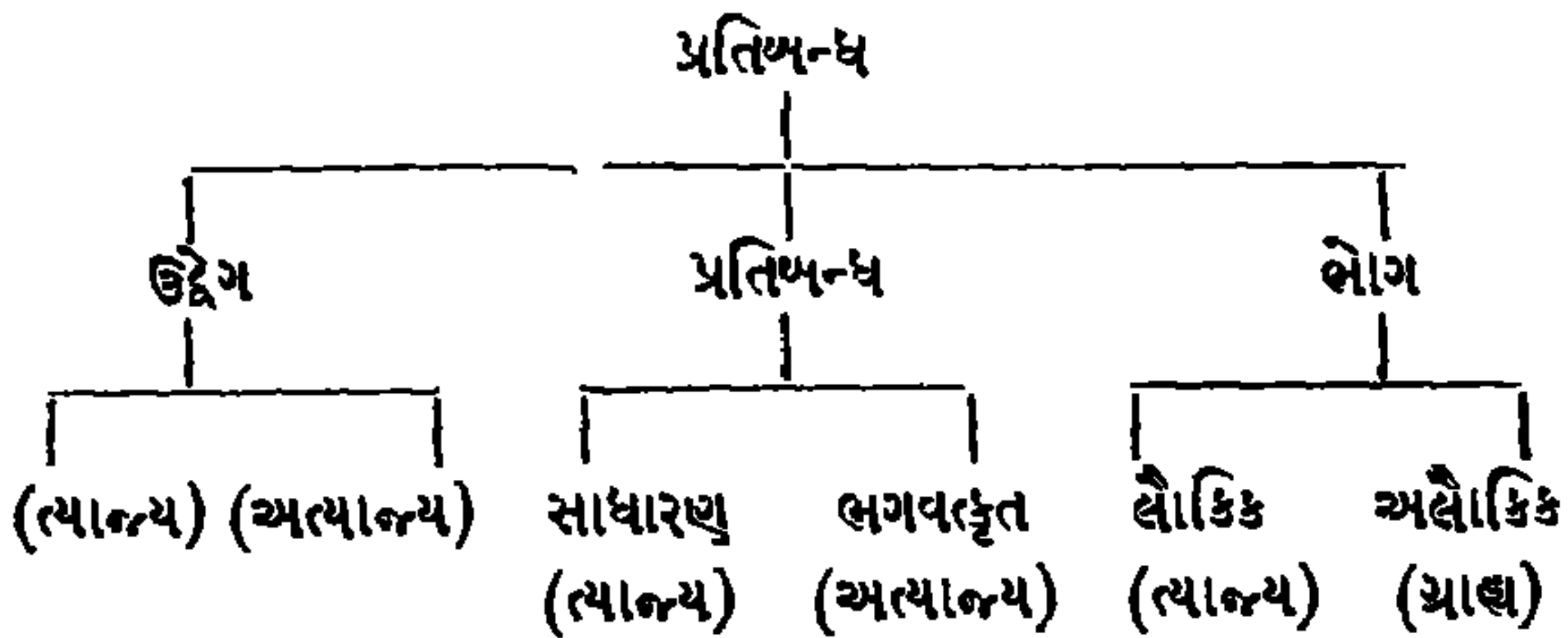
સારાંશ—વૈષ્ણવે શ્રી ગોકુલાધીશના સ્મરણુ ભજનનો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો.

- પ્રશ્ન ૧ ભગવન્મુખારવિન્દમા ચાર મોક્ષનુ વર્ણન કરો.
૨ શ્રીયશોદાજીના દષ્ટાન્તને સમજાવો.
૩ ચાર મોક્ષના નામ કહો.
૪ ભગવદ્દીયોના ગૃહ મોક્ષથી પણ અધિક સુખ આપનારા છે એ કારણો અને પ્રમાણ સાથે સમજાવો.
૫ સ્મરણુ-ભજન એ જ મોક્ષરૂપ છે એવું સાબિત કરો.

પાઠ ૪૫-સેવામાં પ્રતિબન્ધ.

આપણે ભક્તિમાર્ગના જીવો છીએ, ભક્તિરૂપી પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવો છે, ભક્તિમા નો આપણે આ પ્રતિબન્ધ એટલે હરકતોને પહોંચી વળીએ તો જ સેવાના ત્રણ ફલ મળે. ભક્તિપાત્ર જીવના આગળ તો કાલ કર્મ સ્વભાવ કોઈ બાધા કરવા સમર્થ નથી, પરંતુ આરંભકથાવાળાને હરકતો આવી પડે ત્યારે બિચારો ગભરાય છે આ જીવની મુઝવણી દૂર કરવા વિવેક-ધૈર્યશ્રય, અન્તઃકરણપ્રબોધ, નવરત્ન, સન્યાસનિર્ણય વિગેરે ગ્રંથોમાં શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે અનેક ઉપાયો દર્શાવ્યા છે. તેમ છતાં મહાન ત્રણ પ્રતિબન્ધ એવા છે કે-તે દૂર થઈ શકે, અને કેટલાક દૂર ન થઈ શકે એવા છે. મારે પુષ્ટિમાર્ગીયે તે પ્રતિબન્ધોનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવું જોઈએ.

આ ત્રણે પ્રતિબન્ધ જે કારણથી ઉત્પન્ન થયા હોય તે

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

કારણુને જ પ્રથમ દૂર કરવા. પરન્તુ જો તે હરકત પ્રભુને રાખવી જ હશે તો જીવનો ઉપાય નથી.

ઉદ્વેગ—કોઈ દુષ્ટ લોકોના સંગથી કે ભયથી કે આપણા પાપથી, બુદ્ધિ ચચલ થતા ઉદ્વેગ થાય છે જેમ બળતા ધરમા આપણે ન રહી શકીએ તેમ ભગવાન ઉદ્વેગવાલા અન્તઃકરણમા ન જ ખિરાજે. ઉદ્વેગથી સેવામા ચિત્ત ન લાગે. ચિત્તવિના કરેલી સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ ન થાય. આ ઉદ્વેગને તજવો તેને દૂર કરવા વારંવાર વિચાર કરી પ્રભુને કરેલું નિવેદન સભારવું. જો પ્રભુને તે ઉદ્વેગ દૂર નહિ કરવો હોય તો ઉપાય નથી. સેવાના વિદ્વેષરૂપ જો ઉદ્વેગ પ્રભુ કરે તો સેવા ઉત્તમ રીતે ન થાય અને સેવાના ત્રણ ફલ ન મળે.

પ્રતિબંધ—પ્રથમ સાધારણ પ્રતિબંધનો વિચાર કરીએ. સેવામા આપણા વ્યવહારિક કાર્યોથી હરકતો ઉભી થાય છે. વૈદિક કાર્યોથી પણ વખતે સેવામા પ્રતિબંધ આવે છે. સેવામા પૂર્ણ આસક્તિવાલાને આ હરકત સહજમાં સમજાય એવી છે, આ લૌકિકવૈદિક પ્રતિબંધોને બુદ્ધિથી તજવા, જેમકે—આપણા વ્યવહારના કાર્ય હોય તે સેવાથી બાકીના સમયમા કરવા જે લગનાહિ પ્રસંગ આવે તો પણ આપણે તેને એવી રીતે ગોઠવવા કે સેવામા હરકત ન આવે, માટે બુદ્ધિથી સમયક્રમ એવો ગોઠવવો કે સેવામા પ્રતિબંધ ન આવે. એવા કાર્યો કરવાનો સમય આવે તો પણ મન તો પ્રભુ તરફ જ રાખવું. હવે ભગવત્કૃત પ્રતિબંધનો વિચાર કરીએ, ભગવાન કૃત્વહતા છે, એ જ જો પ્રતિબંધ કરે તો જાણવું કે ભગવાનને ફલ આપવાની ઇચ્છા નથી, ભગવાને જેને પ્રતિબંધ કર્યો છે, એ માણસ ખીજા દેવોની સેવા કરે તો તે પણ વ્યર્થ

સેવામાં પ્રતિબંધ

જ જાય. આવા જીવને આસુર જ માનવો. આવા માણસને જ્ઞાનમાર્ગમાં રહી ભગવાનના અક્ષરસ્વરૂપની ઉપાસના કરી શોક દૂર કરવો. એ જ ઉત્તમ રસ્તો છે.

ભોગ—ભોગ લૌકિક અને અલૌકિક એમ બે પ્રકારનો છે. લૌકિક ભોગ વિચારીએ. ભગવાનના સમ્બન્ધ વગરની સર્વ કોઈ વસ્તુમાં આસક્તિથી સમ્બન્ધ થાય તે લૌકિક ભોગ કહેવાય ભોગથી તનુજ સેવા નથી થઈ શકતી, ભોગ મનને ચંચલ કરી દે છે. ભોગી માણસને માનસી સેવા સિદ્ધ ન જ થાય, માટે લૌકિક ભોગ તજવા જ જોઈએ, ન તબાય તો ઘર તજવું, જો પ્રભુના સમ્બન્ધથી એટલે પ્રભુના સુખને માટે આણેલા પદાર્થોથી, પ્રભુની પ્રસાદીથી વ્યવહાર કરીએ તો તે ભોગ બાધક નથી. સેવાના ત્રણ ફલ છે, આ ભોગ સેવાના તે ત્રણ ફલ પૈકી જે અલૌકિક સામર્થ્ય છે, તે ફલની અંદર ભોગ હોય છે. જો એ ભોગ હોય તો એથી વધારે મહદભાગ્ય કયું હોઈ શકે ? માટે લોકના ભોગ-તજવા, અલૌકિક ભોગ ફલરૂપ છે, માટે તે ફલ કેમ તબાય ? આ પ્રમાણે ત્રણે પ્રતિબંધના સ્વરૂપ ધ્યાનમાં રાખવા.

પ્રશ્ન. (૧) પ્રતિબંધ કેટલા ?

(૨) કેટલા કેવા ત્યાજ્ય ?

(૩) કેટલા કેવા અત્યાજ્ય ?

(૪) ઉદ્વેગનું કારણ ?

(૫) પ્રતિબંધનું કારણ ?

(૬) ભોગમાં કયો સારો કયો બાધક ?

(૭) લૌકિક વૈદિક કાર્ય સેવામાં આવી પડે તો શું કરવું ?

પાઠ ૪૬—સેવાનાં ત્રણ ફલ.

શ્રીહરિરાયચરણ મહાનુભાવી હતા શ્રીઠાકુરજી સહ વાર્તા વિગેરેનો અનુભવ હોવાથી આપશ્રીને સેવાના ફલનો અનુભવ અધિક હતો. માટે સેવાફલઅન્ય ઉપર શ્રીહરિરાયજીની આજ્ઞા વિચારીએ.

આપણે પાછલ સાધનરૂપ તનુજા વિત્તજા અને ફલરૂપ માનસી, એમ ત્રણ પ્રકારની સેવાનો વિચાર કરી ગયા. તેમા માનસી સેવાથી જે ફલ મળે છે, તે ત્રણ પ્રકારનું છે (૧) અલૌકિક સામર્થ્ય (૨) સાયુજ્ય (૩) વૈકુણ્ઠાદિમાં સેવાપયોગી ફેડ.

અલૌકિક સામર્થ્ય—પૂર્ણ ફલ આપવાને સર્વલીલા-યુક્ત પ્રભુ હૃદયમાં પ્રવેશ કરે છે, આ પ્રવેશ કરેલા પ્રભુનો અનુભવ કરવાને જે સામર્થ્ય આવે તે અલૌકિક સામર્થ્ય કહેવાય. આ સામર્થ્ય ધારણ કરવાને પરમકૃપાલુ ભગવાન જ ભક્તના શરીરને સમર્થ બનાવે છે. ત્યારે તેના શરીરમા નવાપણુ આવે છે. ગોપીજનોને લીલાસુખનો અનુભવ કરતા કરતા પ્રભુએ તેવું જ સામર્થ્ય આપ્યું કે—પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ તેમને નિર્વિદન થયો.

આપણા ઉપર પ્રભુ અનુગ્રહથી ફલદાન કરવાની ઇચ્છા કરે તો બ્યસન સુધી પહોચાડી દે. આ ફેડને સ્વવિયોગાગ્નિથી શુદ્ધ કરી દે. આ ફેડ લૌકિક છે, તેને અલૌકિક બનાવી દે. તેમા આ અલૌકિક સામર્થ્ય મુકે કે જેનાથી આપણે પ્રભુના આનન્દનો અનુભવ સુખે કરી શકીએ. ભલા આથી ઉત્તમ ફલ કયું હોય ?

સેવાનાં ત્રણ ફલ

આ ફલ પ્રમાણથી ઉત્કૃષ્ટ છે, પ્રમેયરૂપ પ્રભુના હાથમા છે.*

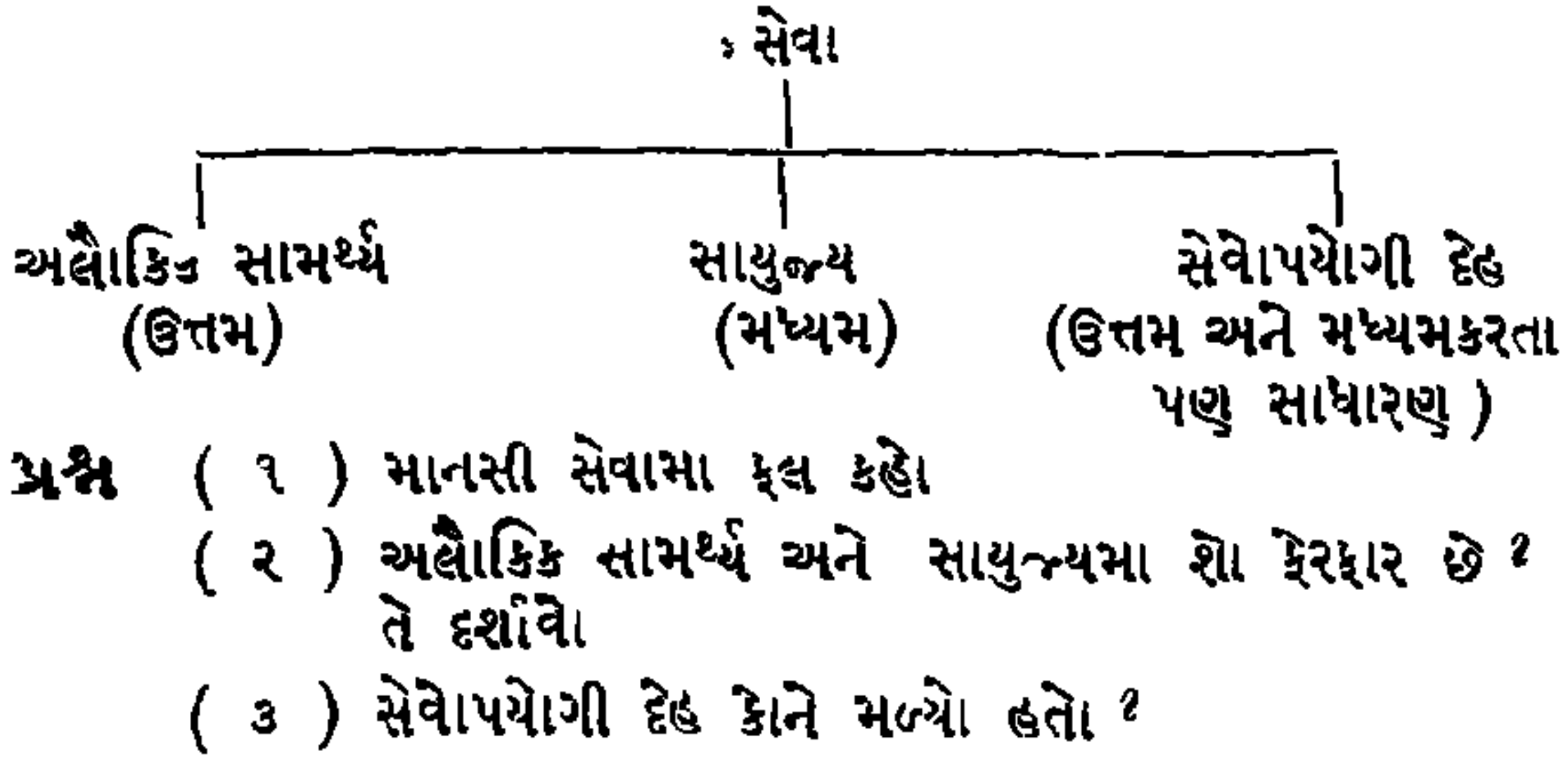
સાયુજ્ય —એ કહેવાય કે-જે ફલથી પ્રભુ સાથે જ હમેશા રહેવાનું મલે. પ્રભુએ જ્યારે વેણુદ્વારા ગોપીજનોને વનમાં રમણ કરવા બોલાવ્યા ત્યારે કેટલાક ગોપીજનોને તેમના સગા વિગેરેથી રોકાણ થયું. ગૃહની અંદર રોકાયા. પ્રભુ વિના આ ભક્તો જરા પણ જીવી શકે એમ ન હતું. પ્રભુના અનહદ વિયોગથી તેમના પાપ અને પુણ્ય બળી ગયા, પ્રભુએ તેમનો આ પંથમહાભૂતનો દેહ દૂર કર્યો, નવો અલૌકિક દેહ આપી તેમને પોતાનામા જ રાખ્યાં, આ ભગવાનમાં જ રહેવાની સ્થિતિને આપણે સાયુજ્યરૂપી મધ્યમ ફલ કહીએ છીએ. પ્રભુ પુન તે ભક્તોને જ્યારે લીલારસનો અનુભવ કરાવા ઇચ્છા કરે છે ત્યારે પોતાનામાથી પ્રકટ કરી બહાર રસનો અનુભવ કરાવી પુનઃ પોતાનામા જ પધરાવી દે છે. એ સાયુજ્ય કહેવાય

વૈકુણ્ઠવિગેરેમાં સેવોપયોગી દેહ.—જ્યારે પૂર્ણ અનુગ્રહ હોય તો પ્રભુ અલૌકિક સામર્થ્ય આપે કે સાયુજ્ય આપે, પણ સાધારણ અનુગ્રહમા આ ત્રીજું ફલ મલે છે. આ ફલથી અલૌકિક સેવામા જે સાક્ષાત્ સેવા છે તે નથી મલતી, પણ સાક્ષાત્ લીલારસનો અનુભવ કરનારની સાથે યેસવાનું મલે છે. જેમ ભગવાનના પ્રાકટ્ય વખતે પક્ષી મુનિજન મૃગ વિગેરે પરોક્ષ રીતે સેવાનો અનુભવ કરતાં હતા, તેવું ફલ વૈકુણ્ઠવિગેરેમાં સેવોપયોગી દેહ; એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

આ અલૌકિક સામર્થ્ય એટલે પ્રભુના વિરહનો અનુભવ કરવાનું સામર્થ્ય ભક્તની અનિચ્છાએ પણ વિરહદુઃખ ઉત્પન્ન કરી ભક્તની તે તે દેહેન્દ્રિય વિગેરેમા પોતાના સ્વરૂપનું સ્થાપન કરે છે અને તેનાથી જ તાપક્લેશાનન્દ પ્રાપ્ત થાય છે રાસમણ્ડલમા જે આવ્યા હતા તેમને આ લાલ મલ્યો જે ધરમા રોકાયા હતા તેમને બીજું સાયુજ્ય ફલ મલ્યું

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

આ ત્રણુ ફલ આપણે બરોબર સમજ્યા. આ ત્રણુ ફલને કાલ બાધા કરી શકતો નથી, આ ત્રણુ ફલ નિત્ય છે. અને તે જીવની કૃતિથી સાધી શકાય નહિ, પણ પ્રભુની કૃપાથી જ મલે છે.

આ ગ્રન્થ ઉપર ચૌદ ટીકા સરકૃતમા બેડશગ્રન્થ સીરીઝમા ગ્રપાઈ છે તેમા આ ત્રણુ ફલ ઉપર દરેક ટીકાકારે આનુભવપ્રમાણે મત ન્દર્શવ્યા છે વિશેષ નિજાસા લાથી પુરવી

દ્વિતીયકક્ષા સમાપ્ત થઈ.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.
ભાગ ૧
સમાપ્ત.

જાહેર ખખર

સામ્પ્રદાયિક વિષયોને સરલ અને સુન્દર ભાષામાં
સમજાવતું માસિક

વૈષ્ણવધર્મપતાકા.

આજકાલ કરતાં આઠ વર્ષથી સામ્પ્રદાયિક સેવા બજાવતું,
સામ્પ્રદાયિક, ઉત્તમ વિદ્વાનોના લેખોવાળું, પ્રાચીન સાહિત્ય
સંશોધક, સદ્ધર્મપ્રચારક, અને અન્યમાર્ગીઓના પ્રહારથી
સંરક્ષણ કરનાર આ માસિક મંગાવી વાગ્યો.

શાસ્ત્રી વસતરામ હરિકૃષ્ણ. વૈષ્ણવધર્મપતાકાકાર્યાલય,
રેલેશન ઉપર—શ્રીદેવકીનન્દનનિવાસ—અમદાવાદ

શ્રીનામરત્નસ્તોત્ર.

સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ટીકા સાથે ૦-૬-૦

જ્યારે શ્રીરધુનાથજીને પિતૃચરણે સંસ્કૃતમાં કહ્યું કે પેટી
લાવો શ્રીરધુનાથજી મુઝાયા, આ મુઝવણ દૂર કરવાને માટે આ
નામરત્નનો પાઠ કરવાની આજ્ઞા કરી. પાઠ કરવામાત્રમાં જ
જ્ઞાનનો ભડાર પુલ્યો આવા નામરત્નસ્તોત્રના અન્યને કયો
વૈષ્ણવ પોતાના ધરમાં ન સંગ્રહે ? જો અર્થ સહિત સમજી
પાઠ કરવો હોય તો જરૂર આ અન્ય મંગાવો.

શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર.

જી. ખેડા. બોરસદ—Borsad.

શ્રીબાલકૃષ્ણપુસ્તકાલયનાં વિક્રેય સામ્પ્રદાયિકપુસ્તક.

સસ્કૃત.		દર્શનાદર્શ ૦)૨
શ્રીબાલકૃષ્ણચમ્પૂ	૨	સ્તુતિપારિભવ . . ૦)૨
અણ્ણભાષ્ય પચ્ચટ્ટીકાસહિત ..	૩	વ્યાખ્યાનરત્નાવલિ ... ૦)૨
શ્રીમુખોદિનીપ્રથમસ્કન્ધ .	૨૧	હિન્દી તથા ગુજરાતી.
" દ્વિતીયસ્કન્ધ	૨	વલ્લભાખ્યાન (પ્રજ્ઞભાષા) ૪૧
વાદાવલિ .	૧૧	શુદ્ધાદૈતદર્શન (પ્રથમભાગ હિન્દી) ૧૧
વેદાન્તચિન્તામણિ .	૧૧	દ્વિ ભાગ હિ ૦૧
ભક્તિહસ	૧	શુદ્ધાદૈતદર્શન તૃતીયભાગ છપરહાદે
પુષ્ટિપ્રવાહમયાદાભેદ	૧	મરાઠી પ્ર ભા . ૦૧
સિદ્ધાન્તસિદ્ધાપગા .	૧	સેવાકૌમુદી (હિન્દી) ૦૧
નિર્ણયાલ્પવ	૧	શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાન્તસાર (હિન્દી) ૦૧
ચમુનાષ્ટક શ્રીપુરુષોત્તમજીવ	૦૧	શુદ્ધાદૈતસિદ્ધાન્તસાર ગુજરાતી ૦૧
ચમુનાષ્ટક શ્રીહરિરાયજીવ	૦૧	ન્યાસાદેશ (હિન્દી) . ૦)૨
બાલબોધ	૦૧	" ગુજરાતી .. ૦)૨
" શ્રીદેવકી નંદનજીવ	૦૧	ગીતાતાત્પર્ય (હિન્દી) ૦૧
સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિ .	૦૧	" ગુજરાતી . ૦૧
સેવાકૌમુદી	૦)૨	ગીતા-ભગવદ્ધર્મબોધિની
		ગુજરાતી ટીકા ૧૧

પુસ્તક મિલનેકા પતા, શ્રીબાલકૃષ્ણ પુસ્તકાલય.
બડામન્દિર ભૂલેશ્વર, મુખાધ.

શ્રીજીવનાચાર્યપુષ્ટિસિદ્ધાન્તપુસ્તકભંડાર.

- (૧) અવતારમીમાસા હિન્દી ૦-૧૨-૦ (૨) વૈષ્ણવદ્વિભન્ધક મોદુ ૧-૦-૦
(૩) વૈષ્ણવદ્વિભન્ધક નાનુ ૦-૪-૦ (૪) મૂર્તિપૂજા હિન્દી ૦-૧૨-૦ (૫)
આત્માયતરવશાસ્કર ગુજરાતી ૦-૪-૦ (૬) વૈદિકત્વાવૈદિકત્વવિચાર ગુ ૦-૨-૦
(૭) ગુરુવિચારનિરીક્ષા ગુ ૦-૧-૦ (૮) ઉપદેશમીમાસા ગુ ૦-૧૦-૦
(૯) પ્રસ્થાનરત્નાકર ૦-૮-૦ (૧૦) સેવાક્ષ ૧-૦-૦ (૧૧) નિરોધલક્ષણ ૧-૦-૦
(૧૨) બ્રહ્મવાદ ૦-૨-૬ (૧૩) શારદામઠધર્મપ્રકરણાન્યાયનીહારશાસ્કર ૧-૦-૦
(૧૪) શકરજયન્તીવ્યાખ્યાનમાલાનું અવલોકન ૦-૧૪-૦ (૧૫) જલભેદ ૧-૦-૦
(૧૬) આરોચનિર્ણય ૦-૮-૦ (૧૭) ચતુ મ્લોકી ૦-૮-૦ (૧૮) વૃત્રાચાસુર ચતુ -
મ્લોકી ૦-૧૦-૦ (૧૯) નામરત્નાવલ્ય સ્તોત્ર ૦-૬-૦ (૨૦) ભક્તિહેતુ-
સટીક ૦-૮-૦

લાલબાવા મંદિર, ભૂલેશ્વર—મુખાધ.

